

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน โดยการมีส่วนร่วม เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมจากแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 13 ตอน ดังนี้

1. แนวคิดการศึกษาศักยภาพชุมชน
2. กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง
3. แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ เจตคติ และความพึงพอใจ
4. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและการพัฒนาชุมชน
5. ทฤษฎีศักยภาพในการพัฒนาและการแพร่กระจาย
6. แนวคิดรูปแบบการเรียนรู้ของชุมชน
7. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่
8. ทฤษฎีข่ายใยชีวิต
9. ธรรมชาติ
10. แนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
11. แนวคิดทางธุรกิจด้านส่วนผสมทางการตลาด
12. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
13. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดการศึกษาศักยภาพชุมชน

การประชุมสุดยอดของโลกว่าด้วยเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The united nations conference on environmet and deveolpment) องค์การสหประชาชาติ ที่กรุงริโอ เดอ จานีโร ประเทศบราซิล ในปี พ.ศ. 2535 (Earth Summit' 92) ได้กำหนดแผนปฏิบัติ

การด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้ข้อตกลงร่วมกันในปฏิญญาสากล Agenda 21 (ศูนย์ข้อมูลกรุงเทพมหานคร, 2550) ในการดำเนินการให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) เป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชน ทั้งในด้าน เศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน โดยไม่ทำลายทรัพยากร ในอนาคตของคนรุ่นต่อไป ปัญหาสิ่งแวดล้อมจะได้รับการพัฒนาในองค์รวม (holistic approach) โดยไม่ถูกแยกออกจากการพัฒนาในสาขาอื่น ๆ ใช้ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือ ในการตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน ปรับปรุงมาตรฐานในการดำรงชีวิต และทำให้ประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งที่ต้องตระหนักในอันดับแรก ทั้งนี้ องค์กรท้องถิ่นนับเป็นองค์กรที่สำคัญในการพัฒนาอย่างยั่งยืน เนื่องจากเป็นองค์กร ที่มีอำนาจในการดำเนินการพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของสมาชิกภายในชุมชน (สมาคมักผังเมืองไทย, 2547)

ชุมชนเป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณท้องถิ่นใด ท้องถิ่นหนึ่ง ฉะนั้น เมื่อผู้คนมาตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณใดมักจะต้องมีความสัมพันธ์ ซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อกัน และกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีแบบแผน และมีผลให้ผู้คนเหล่านั้นดำรงอยู่ต่อไปได้ ดังนั้น ชุมชน จึงเป็นหน่วยสังคมที่มีความสำคัญ และมีอิทธิพลมากต่อการดำรงอยู่ของสังคมและบุคคล หากมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในส่วนใดส่วนหนึ่งของชุมชน ย่อมส่งผลกระทบถึง ส่วนอื่น ๆ ของชุมชนด้วย (จำนงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่น ๆ, 2547, หน้า 133)

ความหมายและองค์ประกอบขององค์กรชุมชน

การศึกษาเพื่อกำหนดรูปแบบทางการท่องเที่ยวฯ ของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2541) ได้อธิบายความหมายขององค์กรชุมชน องค์กร ชนาวบ้าน หรือองค์กรประชาชนว่า หมายถึง กลุ่มคนในชุมชนที่รวมตัวกันเพื่อดำเนิน กิจกรรมหนึ่ง ๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มวนเกษตร กลุ่มป่าชุมชน องค์กรชุมชน สามารถแบ่งเป็นหลายประเภทตามขอบเขตในการจัดตั้ง เช่น ขอบเขตของปัญหา ขอบเขตของพื้นที่ ขอบเขตด้านวัตถุประสงค์ รูปแบบการรวมตัว ขององค์กรมีทั้งแบบไม่เป็นทางการจนถึงแบบเป็นทางการ สำหรับประเทศไทยมีองค์กร

ชุมชนหลากหลายประเภท ได้แก่ องค์กรที่แก้ไขปัญหาหนึ่ง ๆ ในชุมชนโดยเฉพาะ องค์กรที่แก้ไขปัญหาหลากหลายในชุมชน เครือข่ายการแก้ไขปัญหาใดปัญหาหนึ่ง ซึ่งสมาชิกมักมาจากหลายชุมชน ตำบล อำเภอ องค์กรชุมชนเพื่อต่อรองด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม การเมือง

องค์ประกอบขององค์กรชุมชน พิจารณาจากลักษณะองค์กรและสมาชิกในองค์กร บ่งชี้องค์ประกอบขององค์กรชุมชนที่สำคัญ 7 ประการ คือ (สัมพันธ์ เตชะอธิก, วิเชียร แสงโชติ, มานะ นาคำ และอนินิษฐ ป้องภัย, 2540, หน้า 1-5)

1. มีอุดมการณ์ร่วมกัน หมายถึง มีทัศนคติต่อโลกสังคมและต่อชุมชนร่วมกัน อุดมการณ์ถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะยึดเหนี่ยวทิศทางการรวมกลุ่มเอาไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสามารถกำหนดเป้าหมายระยะยาวหรือวิสัยทัศน์ ยังทำให้องค์กรชุมชนนั้นมีการรวมตัวได้ดีขึ้น
2. การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน
3. การมีผลประโยชน์ร่วมกันและกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม
4. คน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญขององค์กรชุมชน ที่มีส่วนที่เกี่ยวข้องในลักษณะของการเป็นผู้นำ เป็นสมาชิก และเป็นชาวบ้านทั่วไป
5. การบริหารการจัดการ ถือเป็นเรื่องชี้ขาดความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน การจัดการที่มีประสิทธิภาพโดยชาวบ้าน ประกอบด้วย การตัดสินใจร่วมกัน มีโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ มีสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ การสื่อสารระหว่างกัน และมีการควบคุมตรวจสอบเพื่อให้มีความโปร่งใส
6. กิจกรรมการเรียนรู้ ฝึกฝนและปฏิบัติจริง กิจกรรมในชุมชน อาจแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กิจกรรมด้านการเกษตร กิจกรรมด้านการเมือง และกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม กิจกรรมเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำ สมาชิก และชาวบ้านให้ทำงานร่วมกัน
7. งบประมาณ เพื่อสามารถดำเนินงานไปได้ด้วยดี จำเป็นที่จะต้องมีการระดมทุนทั้งภายในและภายนอกในการจัดทำกิจกรรม

การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis)

การวิเคราะห์ SWOT Analysis เป็นการวิเคราะห์และประเมินจุดแข็ง (strengths) จุดอ่อน (weakness) โอกาส (opportunities) และอุปสรรค (threats) ขององค์กรเพื่อที่จะนำไปใช้ในการวางแผนและกำหนดกลยุทธ์ในการพัฒนา โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญของการวิเคราะห์ คือ การศึกษาศักยภาพ (potential) และความสามารถ (capacity) ขององค์กร อันจะนำผลที่ได้ไปใช้ในการกำหนดกลยุทธ์ หรือแนวทางในอนาคต การวิเคราะห์ SWOT ประกอบด้วย (มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะวิทยาการจัดการ, 2548, หน้า 22; อนันต์ ลิ้มไพศาลวัฒนา และณัฐยา แก้วประเสริฐศิลป์, 2550)

S จุดแข็ง (strengths) หมายถึง จุดเด่นหรือข้อได้เปรียบขององค์กรหรือชุมชน

W จุดอ่อน (weakness) หมายถึง ข้อด้อยขององค์กรและชุมชนของทรัพยากร และคุณสมบัติด้านต่าง ๆ เมื่อเปรียบเทียบกับคู่แข่ง

O โอกาส (opportunities) หมายถึง ปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ที่เป็นโอกาสขององค์กรหรือชุมชน อันเกิดจากความแข็งแกร่งขององค์กรหรือชุมชนที่เหนือกว่าคู่แข่ง

T อุปสรรค (threats) หมายถึง ปัจจัยภายนอกที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการ และไม่สามารถควบคุมได้

จากข้อมูลข้างต้น จุดแข็ง (S) และจุดอ่อน (W) จะถือว่าเป็นปัจจัยภายในขององค์กรหรือชุมชน ส่วนโอกาส (O) และอุปสรรค (T) จะถือว่าเป็นปัจจัยที่อยู่ภายนอกขององค์กรหรือชุมชน ดังแสดงในภาพ 1

S จุดแข็ง (strengths)	W จุดอ่อน (weaknesses)
1. ชื่อเสียงของชุมชน-แหล่งท่องเที่ยว 2. การบริการ 3. สาธารณูปโภค-การบริหารขั้นพื้นฐาน 4. ความเข้มแข็ง-การมีส่วนร่วมของชุมชน 5. การประชาสัมพันธ์	1. แหล่งท่องเที่ยวไม่เป็นที่รู้จัก 2. บุคลากรขาดประสบการณ์ 3. สถานที่ห่างไกล 4. ค่าใช้จ่ายในการดำเนินการสูง 5. ขาดการประชาสัมพันธ์
O โอกาส (opportunities)	T อุปสรรค (threats)
1. การให้การสนับสนุนของหน่วยงาน ภาครัฐและภาคเอกชน 2. การพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยว 3. การลงทุนจากหน่วยงานนอกพื้นที่- การขยายตัวทางเศรษฐกิจ	1. การท่องเที่ยวขึ้นลงตามฤดูกาล ไม่สม่ำเสมอ 2. การท่องเที่ยวขึ้นลงตามสภาพเศรษฐกิจ 3. ผลกระทบจากภายนอกด้านอื่น ๆ เช่น การเมือง สังคม ฯลฯ

ภาพ 1 วิเคราะห์ SWOT ของการท่องเที่ยวจังหวัดภาคกลางตอนล่าง

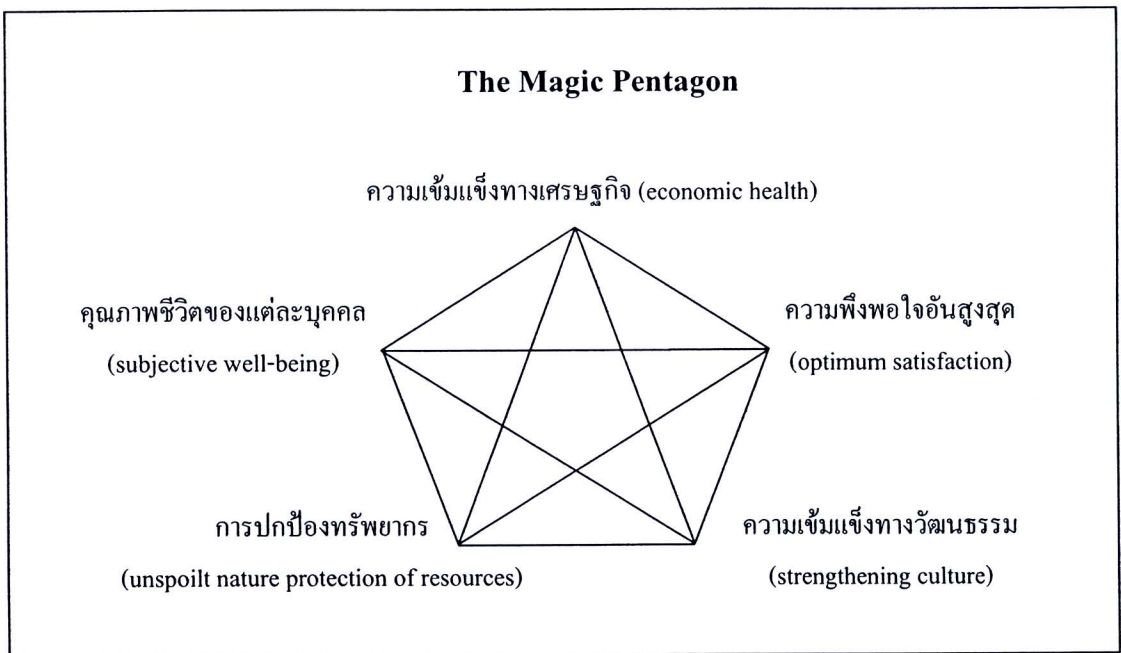
ที่มา. จาก การวางแผนและพัฒนาตลาดการท่องเที่ยว (หน้า 126-129), โดย ฉลองศรี
 พิมพ์สมพงศ์, 2542, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

การวิเคราะห์ SWOT นอกจากจะมีประโยชน์สำหรับการวางแผนกลยุทธ์การตลาด
 ขององค์กรและช่วยให้สามารถแก้ปัญหาฟันฝ่าอุปสรรคแล้ว ยังเป็นเครื่องมือของหน่วยงาน
 องค์กร หรือชุมชน ในการพิจารณาวิเคราะห์ศักยภาพ ตลอดจนความสามารถในการ
 ดำเนินงานตามเป้าหมายที่มุ่งหวังไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในปัจจุบันหน่วยงาน
 ทั้งภาครัฐและเอกชนนิยมใช้วิธีการวิเคราะห์ SWOT สำหรับดำเนินการวิเคราะห์ศักยภาพ
 และวางแผนกลยุทธ์ขององค์กรของตน (กระทรวงมหาดไทย, กรมป้องกันและบรรเทา-
 สาธารณภัย, 2550; สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2547)

กรอบการวัดศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว

แนวความคิดเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของ Muller (1994, pp. 131-135) ได้กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนควรประกอบด้วยคุณสมบัติขององค์ประกอบทั้ง 5 ส่วน ที่แสดงให้เห็นว่า หากทุกคนมีความห่วงใยในเรื่องเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง ประโยชน์ในทุกภาคส่วนจะเกิดแก่คนทุกกลุ่ม ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความยั่งยืนต่อการท่องเที่ยว แต่ทั้งนี้ จำเป็นต้องแน่ใจว่าทรัพยากรธรรมชาติจะไม่ถูกใช้อย่างมากมายเกินความสามารถในการผลิตทดแทน กิจกรรมการท่องเที่ยวจะต้องก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งชาวบ้านและชุมชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนวางแผนและการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ดังแสดงในภาพ 2

ภาพ 2 องค์ประกอบของ 5 เหลี่ยมมหัศจรรย์

ที่มา. จาก “The Theory Path to Sustainable Tourism Development,” by H. Muller, 1994, *Journal of Sustainable Tourism*, 2(3), p. 132.

การนำ 5 เหลี่ยมมหัศจรรย์ (the magic pentagon) มาใช้ในการพัฒนามาตรวัดศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว ประกอบด้วย (1) พิจารณาความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนเจ้าของพื้นที่ ซึ่งจะแสดงให้เห็นความพร้อมในการจัดการด้านสาธารณูปโภคหรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่จะรองรับนักท่องเที่ยว ทั้งนี้การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นควรต้องก่อให้เกิดความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชน (2) การมีคุณภาพชีวิตตามอัตภาพที่ดีขึ้น การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจำเป็นต้องส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นให้สามารถมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (3) เกิดศักยภาพในการปกป้องทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชน (4) สร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม การท่องเที่ยวที่มีศักยภาพควรทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักในการปกป้องอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น และ (5) การสร้างเสริมศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จะต้องคำนึงถึงความพึงพอใจอันสูงสุดของทุกภาคี ทั้งตัวนักท่องเที่ยวเจ้าของพื้นที่ ประชาชนทั่วไป เจ้าของธุรกิจ หน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานภาคเอกชน

ความเข้มแข็งของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ รวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชน แล้วจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ คำว่า “ชุมชน” จากมุมมองที่แตกต่างกัน สามารถสรุปได้ว่า ชุมชนแยกเป็น 4 ประเภทใหญ่ คือ ชุมชนหมู่บ้านในฐานะที่เป็นหน่วยของการปกครอง ชุมชนในฐานะที่เป็นขบวนการทางสังคม ชุมชนแนวมนุษยนิยม และชุมชนรูปแบบใหม่ในฐานะที่เป็นชุมชนเสมือนจริง (วรวิทย์ อวิรุทธวรกุล, 2544, หน้า 18)

กลไกสำคัญของการสร้างชุมชนเข้มแข็ง

การดำเนินงานขององค์กรชุมชนแต่ละชุมชนจะมีความเข้มแข็งหรืออ่อนแอ มากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบภายในขององค์กรชุมชนที่สำคัญ ๆ ดังนี้ (วรวิทย์ อวิรุทธวรกุล, 2544, หน้า 19)

1. การมีอุดมการณ์ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน
2. การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน
3. การมีผลประโยชน์ร่วมกันและมีการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม
4. สมาชิกขององค์กรชุมชนและคนทั่วไปในชุมชน
5. การบริหารจัดการ
6. กิจกรรมการดำเนินงานขององค์กรชุมชน
7. งบประมาณการดำเนินงาน

ปัจจัยที่กำหนดความเข้มแข็งของชุมชน

จากการศึกษาเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนของนักคิด นักวิชาการ นักพัฒนาพบว่า มีปัจจัยอีกมากมายที่มีส่วนส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น หรือเป็นสิ่งที่สร้างความขัดแย้งหรือเหนียวรั้งชุมชนไม่ให้สร้างความเข้มแข็งได้เท่าที่ควร ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ ที่มีส่วนกำหนดความเข้มแข็งหรืออ่อนแอของชุมชน คือ โครงสร้างทางสังคม ระบบเศรษฐกิจของชุมชน ค่านิยมและความเชื่อทางศาสนา กระบวนการการเรียนรู้ตลอดชีวิต กลุ่มผู้นำ ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคม กลไกในการปฏิบัติสัมพันธ์ การติดต่อสื่อสาร และการบริหารงานปกครองของรัฐ (วรวิทย์ อวิรุทธวรกุล, 2544, หน้า 20)

ชุมชนเข้มแข็งและการพัฒนาที่ยั่งยืน

ชุมชนเข้มแข็งจะมีศักยภาพในการพึ่งตนเองสูง และการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจากการดำเนินการนั้นจะทำให้เกิดผลกระทบ ดังนี้ (ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์, 2547ก; พจนา สวนศรี, 2546, หน้า 68-70)

1. สามารถที่จะพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง และลดความยากจนในชุมชนได้
2. สามารถควบคุมและจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนให้เอื้อต่อการที่สมาชิกของชุมชนจะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สามัคคี เอื้อเฟื้อ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
3. สามารถแก้ไขปัญหาด้วยสติปัญญา มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันอย่างกว้างขวาง และต่อเนื่อง มีการสืบสานภูมิปัญญา ความรู้ มีความเชื่อมั่นในศักยภาพ ภูมิปัญญา และมีความภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง

4. สามารถจัดระบบดูแล แบ่งสรรหาทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์และเป็นธรรมแก่สมาชิกของชุมชน และสร้างระบบการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนได้ดี

5. สามารถเป็นแบบอย่างด้านการบริหารจัดการที่ดีในการดำเนินงานหรือการแก้ไขปัญหาของชุมชนที่อ่อนแอ

การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในท้องถิ่นเป็นการสร้างจิตสำนึกของการเป็นเจ้าของร่วมกัน ทำให้เกิดการยอมรับ เกิดความรัก และภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน ตลอดจนการเรียนรู้ศักยภาพของชุมชน ซึ่งหากชุมชนมีศักยภาพก็จะสามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ บนรากฐานของการพัฒนาทั้งในระดับจังหวัดและกลุ่มจังหวัด

กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษากลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง ประกอบด้วย 4 จังหวัด คือ จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดสมุทรสงคราม และจังหวัดสมุทรสาคร รวมพื้นที่ทั้ง 4 จังหวัด 13,881.754 ตารางกิโลเมตร มีประชากร 1,602,585 คน ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพประมงและเกษตรกรรม มีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเล 359 กิโลเมตร มีแม่น้ำที่สำคัญ คือ แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำเพชรบุรี และแม่น้ำปราณบุรี เป็นกลุ่มจังหวัดที่เป็นแหล่งอุตสาหกรรมประมงหลักของประเทศ เชื่อมโยงครบวงจรเป็นแหล่งผลิตที่มีอาหารทะเลสด มีท่าเรือน้ำลึก และท่าเรือการประมง มีชายฝั่งทะเลติดต่อกับทุกจังหวัด ศักยภาพการพัฒนาของกลุ่มจังหวัดจึงมีจุดเน้น คือ สินค้าส่งออกแปรรูปสินค้าประมง สินค้าส่งออกแปรรูปด้านเกษตร ส่งเสริมอุตสาหกรรมเหล็ก แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและสุขภาพ

วิสัยทัศน์ของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง

วิสัยทัศน์ของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง คือ กลุ่มจังหวัดที่เป็นศูนย์กลางการผลิตและแปรรูปสินค้าประมง เกษตร และเหล็ก เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญสู่ภาคใต้ ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ยั่งยืน

ยุทธศาสตร์การพัฒนการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการสู่ความยั่งยืนของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง

การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ของกลุ่มจังหวัดได้กำหนดเป้าประสงค์ที่จะให้กลุ่มจังหวัดพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน ดังนี้

1. ศูนย์กลางการผลิตและแปรรูปสินค้าประมง เกษตร และเหล็ก โดยพัฒนาคุณภาพให้ได้มาตรฐานการส่งออกในระดับสากลพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการด้านการผลิต
2. พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสุขภาพ โดยการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ พัฒนาผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านการท่องเที่ยว ทั้งนี้ ได้กำหนดเป้าหมายร้อยละที่เพิ่มขึ้นของรายได้จากนักท่องเที่ยว ปี พ.ศ. 2548-2551 เพิ่มขึ้นร้อยละ 18
3. การพัฒนาสภาพแวดล้อมชายฝั่งและสิ่งแวดล้อมเมืองที่ดี โดยพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งให้มีจำนวนพื้นที่ป่าชายเลนที่ได้รับการฟื้นฟู จำนวน 2,000 ไร่ ภายในปี พ.ศ. 2551 ตลอดจนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในกลุ่มจังหวัดให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีสัดส่วนของประชากรที่มีหลักประกันสุขภาพ 100%
4. การพัฒนาระบบบริหารงานให้มีความเป็นเลิศ โดยสร้างความพึงพอใจและความมั่นใจให้แก่ประชาชนผู้รับบริการ การดำเนินการตามมาตรการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบ การปรับปรุงโครงสร้างระบบ/กระบวนการทำงาน และกฎระเบียบให้มีความทันสมัย การพัฒนาขีดสมรรถนะของบุคลากรและองค์กรให้อยู่ในระดับเกณฑ์มาตรฐานที่สามารถยอมรับได้

ดังนั้น ในการผลักดันยุทธศาสตร์ของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่างให้บรรลุผล กลุ่มจังหวัดต้องวางระบบ โครงข่ายเส้นทางคมนาคมการขนส่งทางทะเล แสวงหาความร่วมมือกับประเทศพม่าในการเปิดจุดผ่านแดน สร้างกระแสความตื่นตัวด้านการท่องเที่ยว

สุขภาพ คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม มีระบบสนับสนุนต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว ได้แก่ พัฒนาสินค้า OTOP ส่งเสริมอาหารปลอดภัย (food safety) และการให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ ของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง

กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่างมีวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์ โดยแบ่งออกเป็น จังหวัดต่าง ๆ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ (มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะวิทยาการจัดการ, 2548, หน้า 32-34, 64-65)

จังหวัดเพชรบุรี

1. วิสัยทัศน์ของจังหวัด (vision) เป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตน่าอยู่และน่าเที่ยว เป็นศูนย์ประชุมสัมมนานันทนาการหลากหลายรูปแบบ เป็นแหล่งผลิตผัก ผลไม้ปลอดสารพิษ และอุตสาหกรรมที่ไม่เป็นภัยต่อสิ่งแวดล้อม

2. ประเด็นยุทธศาสตร์ของจังหวัด (strategic issues) ประกอบด้วย

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การทำให้เพชรบุรีสวย สะอาดและน่าอยู่

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาให้เป็นศูนย์ประชุมสัมมนานันทนาการหลากหลายรูปแบบ

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การเพิ่มผลผลิตสินค้าปลอดสารพิษเพื่อการส่งออกและเพื่อการบริโภคในประเทศ

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การส่งเสริมอุตสาหกรรมเบา วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม

จังหวัดเพชรบุรีมีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ ศาสนสถาน พระราชวังเดิม ศิลปะและวัฒนธรรม ส่วนมากมีศักยภาพและเอกลักษณ์เฉพาะตัว คงความงดงามน่าประทับใจ สามารถรักษาสภาพได้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์ โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์ของสกุลช่างเมืองเพชร และภาษาท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์ รวมทั้งมีความหลากหลายในชาติพันธุ์ที่น่าสนใจ เช่น ลาวโซ่ง ลาวพวน มอญ กะเหรี่ยง เป็นต้น

3. ด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.1 จุดแข็งด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.1.1 จังหวัดเพชรบุรีมีภาพลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวชาวไทยเป็นอย่างดี

3.1.2 กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวมีความเข้มแข็ง ร่วมมือในการทำตลาดร่วมกันทั้งในและต่างประเทศ

3.1.3 สินค้าทางการท่องเที่ยวที่หลากหลายในการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวที่หลากหลาย ทั้งชาวไทยและต่างชาติ (ประเทศแถบยุโรป)

3.1.4 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมีสำนักงานที่ตั้งอยู่ในอำเภอชะอำ ให้ความร่วมมือช่วยเหลือแก่ภาคส่วนต่าง ๆ เป็นอย่างดี

3.1.5 กำลังมีการดำเนินการจัดทำแผนแม่บท เพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การตลาดการท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวขององค์การบริหารส่วนจังหวัด-เพชรบุรี เพื่อเป็นแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัด

3.2 จุดอ่อนด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.2.1 ภาพลักษณ์ของจังหวัดเพชรบุรีที่มักกล่าวกันว่าเป็นแดนฝันทะเลวัง ยังไม่ได้มีการสานต่อให้เกิดเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน

3.2.2 ขาดความโดดเด่นและเอกลักษณ์ในด้านตราสินค้าของสินค้าพื้นเมืองในแต่ละประเภท

3.2.3 ขาดการสร้างสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวในด้านการจัดประชุม สัมมนา อบรม และทัศนศึกษา กลุ่มที่พักระดับกลางและระดับเล็ก ยังไม่ได้ทำตลาดร่วมกันที่ชัดเจน

3.2.4 กลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เข้าไปเที่ยวในพื้นที่เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีรายได้ไม่สูง คิดเป็นสัดส่วนค่อนข้างสูง

3.2.5 บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวยังขาดความรู้และประสบการณ์ ทางด้านการวางแผนการตลาด

3.2.6 ขาดการบูรณาการ การวางแผนการตลาด การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพร่วมกันระหว่างภาครัฐผู้ประกอบการท่องเที่ยว และชุมชนท้องถิ่น

3.3 โอกาสด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.3.1 มีตลาดการท่องเที่ยวจากต่างประเทศเพิ่มขึ้น กลุ่มยุโรป สแกนดิเนเวีย ออสเตรเลีย เกาหลี สิงคโปร์ และมาเลเซีย

3.3.2 รัฐมีนโยบายสนับสนุนส่งเสริมการท่องเที่ยวในหลายรูปแบบมากขึ้น ทำให้มีการขยายตัวของนักท่องเที่ยวกลุ่มต่าง ๆ มากขึ้น เช่น กลุ่มการท่องเที่ยวแบบผจญภัย การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ

3.3.3 ภาครัฐและภาคเอกชนต่างมุ่งร่วมมือกันส่งเสริมตลาด เพื่อดึงดูดใจนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะการเพิ่มมูลค่าสินค้าการท่องเที่ยว

3.4 อุปสรรคด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.4.1 การเกิดขึ้นของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้เคียงทั้งในระดับประเทศ และระดับภูมิภาค ทำให้เกิดการแข่งขันสูง

3.4.2 ปัจจุบันเกิดภาวะน้ำมันผันผวนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทย

3.4.3 เหตุผลทางจิตวิทยาการท่องเที่ยวที่ภาพลักษณ์ของเมืองคนดูยังมีอยู่บ้าง

3.4.4 การเชื่อมโยงสายการบินยังไม่สามารถเกิดขึ้นได้จริง

อาชีพหลักของชาวบ้านชุมชนตำบลถ้ำรงค์ ตำบลถ้ำรงค์ อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี คือ ทำสวน/ทำไร่ และอาชีพเสริม คือ รับจ้างและทำงานประดิษฐ์ สถานที่สำคัญของตำบล คือ (1) วัดถ้ำรงค์ (2) วัดเขาพรหมชะเงี้ยว (3) วัดม่วงงาม (4) วัดขลุบ (5) เขาถ้ำรงค์ และ (6) เขาน้อย แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นการชมวิถีชีวิตของชาวบ้านที่มีความสมบูรณ์ทางด้านการเกษตรกรรม มีบ้านทรงไทยโบราณ รวมทั้งมีศูนย์อำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว (Thaitambon.com, 2552)

จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

1. วิสัยทัศน์ของจังหวัด (vision) เป็นเมืองหลวงการผลิตและแปรรูปสับปะรดส่งออก เป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมหลักที่ได้มาตรฐาน เพื่อตอบสนองตลาดภายในประเทศ และยังเป็นเมืองท่องเที่ยวสำหรับครอบครัวและสุขภาพ

2. ประเด็นยุทธศาสตร์ของจังหวัด (strategic issues) ประกอบด้วย
ยุทธศาสตร์ที่ 1 ทำประจวบคีรีขันธ์ให้เป็นเมืองท่องเที่ยวสำหรับครอบครัวและสุขภาพ

ยุทธศาสตร์ที่ 2 พัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการผลิตและแปรรูปสับปะรดและมะพร้าวที่ได้มาตรฐานในการส่งออก

ยุทธศาสตร์ที่ 3 พัฒนาสังคมและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน

ยุทธศาสตร์ที่ 4 พัฒนาสภาพแวดล้อมชายฝั่งและสิ่งแวดล้อม

ยุทธศาสตร์ที่ 5 การเพิ่มขีดความสามารถของการพัฒนาอุตสาหกรรมหลักและพัฒนาระบบการขนถ่ายสินค้า (logistics)

จังหวัดประจวบคีรีขันธ์มีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ซึ่งส่วนใหญ่สามารถสื่อคุณค่าของตัวเองได้ชัดเจน เช่น ธรรมชาติชายทะเล น้ำตก ป่าไม้ ภูเขา อุทยานแห่งชาติ ตลอดจนแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งมีทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีความงดงาม ทั้งในด้านทัศนียภาพและความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวไม่ซ้ำซากกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทเดียวกัน โดยเฉพาะทรัพยากรชายหาดยาวกว่า 200 กิโลเมตร ตั้งแต่ชายหาดในอำเภอหัวหินไปถึงชายหาดในอำเภอบางสะพาน

3. ด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.1 จุดแข็งด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.1.1 พื้นที่อำเภอหัวหินและอำเภอปราณบุรีเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

3.1.2 เป็นประตูสู่ภาคใต้ ทำให้เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวภาคกลางและภาคใต้ เนื่องจากการเดินทางไม่ไกลนักและถนนก็สะดวกสบาย

3.1.3 เป้าหมายหลักของนักท่องเที่ยว คือ เพื่อมาพักผ่อน ทำให้มีการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ นักท่องเที่ยวต่างชาติมีแนวโน้มการพักค้างคืนเป็นระยะเวลานานขึ้น มีแนวโน้มการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น

3.2 จุดอ่อนด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.2.1 การกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวที่มุ่งเชิงปริมาณส่งผลเสียต่อภาพรวมในระยะยาว

3.2.2 ตลาดการท่องเที่ยวไม่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ตลอดทั้งปี เป็นเพียงช่วงฤดูเท่านั้น

3.2.3 ขาดการจัดการด้านประชาสัมพันธ์และการตลาดที่เข้มข้น ทำให้แหล่งท่องเที่ยวบางแห่งยังไม่ได้ได้รับความสนใจเท่าที่ควร

3.2.4 กลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เข้าไปเที่ยวในพื้นที่เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีรายได้ไม่สูง คิดเป็นสัดส่วนค่อนข้างสูง

3.3 โอกาสด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.3.1 นักท่องเที่ยวหันมาท่องเที่ยวผจญภัยไทยเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องในแต่ละปี โดยเฉพาะพื้นที่อำเภอหัวหิน และอำเภอปราณบุรี ส่วนใหญ่จะเป็นนักท่องเที่ยวแถบยุโรปและกลุ่มสแกนดิเนเวีย

3.3.2 กระแสการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ ธุรกิจสปาหลากหลายระดับเป็นแหล่งดึงดูดการท่องเที่ยว โดยเฉพาะในอำเภอหัวหินและอำเภอปราณบุรี

3.3.3 การส่งเสริมแผนการตลาดการท่องเที่ยว “Happiness” ที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวภายในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์

3.3.4 ได้รับการสนับสนุนจากภาคเอกชนธุรกิจในการท่องเที่ยวเพื่อเป็นรางวัล

3.3.5 ปัญหาการค่าน้ำมันผันผวน ทำให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวพื้นที่อำเภอหัวหินมากขึ้น เนื่องจากอยู่ใกล้ภาคกลาง การเดินทางสะดวกสบาย

3.4 อุปสรรคด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.4.1 ระยะเวลาพักค้างคืนของนักท่องเที่ยวชาวไทยอยู่ในอัตราต่ำ ยังขาดการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวในลักษณะต่อเนื่องที่ต้องพักค้างแรมในระยะยาว

3.4.2 มีการแข่งขันทางการท่องเที่ยวสูงขึ้น ทั้งในระดับประเทศและต่างประเทศ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวในประเทศตนเอง

3.4.3 ปัญหาราคาน้ำมันผันผวนส่งผลให้นักท่องเที่ยวในประเทศส่วนใหญ่เดินทางมาจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ลดลง เนื่องจากนักท่องเที่ยวชาวไทยหันมาท่องเที่ยวในจังหวัดของตนเองและใกล้เคียงมากขึ้น

3.4.4 ยังไม่มีนโยบายที่ชัดเจนในการเปิดด่านสิงขร เพื่อรองรับการท่องเที่ยวตลอดจนการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน

อาชีพหลักของชาวบ้านชุมชนบ้านพุน้อย ตำบลสามร้อยยอด กิ่งอำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ คือ ทำสวน/ทำไร่ สถานที่สำคัญประกอบด้วย (1) วัด 5 แห่ง (2) ศูนย์ปฏิบัติการเร่งรัดพัฒนาชนบท จังหวัดปราจีนบุรี (3) ศูนย์สุขภาพชุมชน ตำบลสามร้อยยอด (4) โรงเรียน 6 แห่ง (5) อำเภอประจวบคีรีขันธ์ (6) อำเภอท่ายาง (7) ชายหาดสามร้อยยอด (8) เกาะนมสาว (9) หาดพุน้อย และ (10) แหลมศาลา แหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ อำเภอประจวบคีรีขันธ์ภายในอำเภอมีพระที่นั่งคูหาคฤหาสน์และลายพระหัตถ์ของรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 7 อำเภอท่ายาง เกาะนมสาวมีศาลเจ้าแม่ยมสาวไว้ให้นักท่องเที่ยวนมัสการ และหาดพุน้อย (Hamanan.com, 2552; Thaitambon.com, 2552)

จังหวัดสมุทรสงคราม

1. วิสัยทัศน์ของจังหวัด (vision) เป็นเมืองแห่งอาหารทะเลและผลไม้ปลอดภัยจากสารพิษ ศูนย์กลางการพักผ่อนและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทางลำคลองระดับชาติ

2. ประเด็นยุทธศาสตร์ของจังหวัด (strategic issues) ประกอบด้วย

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาและส่งเสริมจังหวัดให้เป็นเมืองอาหารทะเลและผลไม้ปลอดภัยและสารพิษ

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาให้จังหวัดเป็นศูนย์กลางพักผ่อนและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทางลำคลอง

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การปลูกจิตสำนึกให้ชาวจังหวัดสมุทรสงครามรักถิ่นกำเนิด อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมดั้งเดิม

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การดำรงรักษาความเป็นเมืองที่มีระบบนิเวศ 3 น้ำ

จังหวัดสมุทรสงครามมีแหล่งท่องเที่ยวครบทุกด้าน ทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ศาสนา รวมทั้งกิจกรรมทางการท่องเที่ยวอื่น ๆ และมีธรรมชาติที่เหมาะสมแก่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางลาคลอง รวมทั้งมีวิถีชีวิตที่เหมาะสมแก่การท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีสินค้าพื้นเมืองและของที่ระลึกจำหน่ายในราคาไม่แพง รวมทั้งมีผลิตภัณฑ์เครื่องหัตถกรรมและเครื่องถ้วยชามเบญจรงค์ที่มีชื่อเสียง

3. ด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.1 จุดแข็งด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.1.1 มีแหล่งดึงดูดทางด้านการท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัด คือ คอนฮอยหลอด เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำอันดับที่ 3 ของประเทศ

3.1.2 มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดีและมีวิถีชีวิตสงบเรียบง่าย ทำให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ที่เป็นที่ยอมรับอยู่ในปัจจุบัน

3.1.3 มีสิ่งดึงดูดทางการท่องเที่ยวหลากหลายและไม่ห่างไกลกันมากนัก

3.2 จุดอ่อนด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.2.1 ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ขาดการอนุรักษ์และฟื้นฟูท่องเที่ยวที่ดี เป็นเหตุให้แหล่งท่องเที่ยวเสื่อมลงและลดความนิยมลงอย่างรวดเร็ว

3.2.2 ยังขาดการวิเคราะห์ด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.2.3 ขาดการส่งเสริมความเข้มแข็งของอาชีพและวิถีชีวิตดั้งเดิม เช่น อาชีพการทำน้ำตาลมะพร้าว เลี้ยงหอยแครง อีกทั้งการแปรรูปสินค้าทางการเกษตรเพื่อรองรับทางการท่องเที่ยวยังมีน้อย

3.2.4 ขาดรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวทางลาคลองใหม่ ๆ

3.3 โอกาสด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.3.1 เนื่องจากจังหวัดยังมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดีและมีวิถีชีวิตสงบ ทำให้สามารถเกิดการพัฒนาล่องท่องเที่ยวควบคู่กับความยั่งยืนได้สอดคล้องกับแนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในภาพรวมมากขึ้น ทั้งยังมีโอกาสในการพัฒนาล่องท่องเที่ยวทางลาคลอง และการจัดตั้งศูนย์การจำลองวิถีชีวิตห้อยและธรรมชาติ

3.3.2 โอกาสในการดำเนินการปลูกและฟื้นฟูบำรุงรักษาป่าชายเลน และอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาวะสมดุลแหล่งท่องเที่ยวคอนฮอยหลอด

3.4 อุปสรรคด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.4.1 ปัญหาเรื่องผู้ดูแลให้การสนับสนุนด้านการประชาสัมพันธ์ข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวจากภายนอกจังหวัด ยังไม่มีการสนับสนุนอย่างเป็นระบบ

3.4.2 ปัญหาการให้ความช่วยเหลือและร่วมมือกับจังหวัดอื่น ๆ ในการทำการตลาดยังไม่เป็นรูปธรรม

อาชีพหลักของชาวบ้านชุมชนอัมพวา ตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม คือ ทำสวน/ทำไร่ สถานที่สำคัญประกอบด้วย (1) อุทยานพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (อุทยาน ร. 2) (2) วัดอัมพวันเจติยาราม (3) วัดบางกะพ้อม (4) วัดเกษมสรณาราม (5) วัดนางวัง (6) สำนักงานเทศบาลตำบลอัมพวา (7) ที่ว่าการอำเภออัมพวา (8) เกษตรอำเภออัมพวา (9) การไฟฟ้าอำเภออัมพวา (10) สถานีตำรวจภูธรอำเภออัมพวา และ (11) ที่ทำการไปรษณีย์อำเภออัมพวา แหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ เช่น อุทยาน ร. 2 ตลาดน้ำอัมพวา และวัดอัมพวันเจติยาราม และสิ่งที่โดดเด่นของอัมพวา คือ การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเก่าแก่ของชุมชนริมน้ำแห่งนี้ ซึ่งได้รับรางวัลและการยอมรับในระดับโลก (Thaitambon.com, 2552)

จังหวัดสมุทรสาคร

1. วิสัยทัศน์ของจังหวัด (vision) เป็นศูนย์กลางการผลิตอาหารทะเลเพื่อความเป็นหนึ่งในฐานะครัวของโลก เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่อาศัย

2. ประเด็นยุทธศาสตร์ของจังหวัด (strategic issues) ประกอบด้วย

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การเป็นครัวของโลกในด้านอาหารทะเลและการเกษตร

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางเลือกใหม่

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาสภาพแวดล้อมให้เป็นเมืองที่น่าอยู่อาศัย

จังหวัดสมุทรสาครมีศักยภาพของทรัพยากรการท่องเที่ยว ประกอบด้วย ศูนย์อนุรักษ์ป่าชายเลน การชมฝูงปลาโลมา วิถีชีวิต (ท่าฉลอม) และมีการสาธิตทำนาเกลือ ซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของจังหวัด

3. ด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.1 จุดแข็งด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.1.1 เป็นศูนย์กลางแปรรูปสินค้าการประมงและการเกษตร โดยมีอาหารทะเลเป็นสินค้าขึ้นชื่อ สามารถเป็นจุดดึงดูดการท่องเที่ยวได้ดี

3.1.2 เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวิถีชีวิตที่ใกล้กรุงเทพมหานคร สามารถเดินทางได้สะดวกและรวดเร็ว

3.1.3 เป็นเส้นทางคมนาคมสู่ภาคใต้ที่จะมีนักท่องเที่ยวเดินทางผ่านจังหวัดมาก

3.2 จุดอ่อนด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.2.1 เป็นจังหวัดขนาดเล็ก สถานที่ท่องเที่ยวในจังหวัดยังมีระดับความสำคัญไม่เพียงพอในการดึงดูดนักท่องเที่ยว อีกทั้งสถานที่ท่องเที่ยวหลายแห่งขาดการดูแลรักษาและพัฒนา

3.2.2 เป็นทางผ่านไปสู่อำเภอทางภาคใต้ โดยที่ไม่ได้แวะมาท่องเที่ยวภายในจังหวัด

3.2.3 ประชาชนในพื้นที่ยังไม่ให้ความสนใจและร่วมมือด้านการท่องเที่ยวในจังหวัดตนเองน้อย

3.2.4 ขาดภาพลักษณ์ที่สำคัญซึ่งจะสามารถพัฒนาสู่การเป็นตราสัญลักษณ์ของจังหวัดต่อไป

3.2.5 ขาดข้อมูลและความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวในการนำมาสู่การทำแผนด้านการตลาด

3.2.6 ขาดเจ้าภาพหลักในการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ระดับจังหวัด อำเภอ และท้องถิ่น

3.3 โอกาสด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.3.1 เนื่องจากเป็นจังหวัดเล็กจึงมีโอกาสนในการวางแผนพัฒนาทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้ดี

3.3.2 โอกาสในการสร้างเอกลักษณ์ด้านอาหารทะเลให้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว

3.3.3 โอกาสในการสร้างกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเกี่ยวกับประมงได้
 เพราะเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่อยู่แล้ว

3.3.4 ในภวณะน้ำมันแพง สามารถชักจูงให้นักท่องเที่ยวในจังหวัดใกล้เคียง
 เดินทางมาพักผ่อนในบรรยากาศทางธรรมชาติได้ โดยไม่ต้องเดินทางไกล

3.4 อุปสรรคด้านการตลาดการท่องเที่ยว

3.4.1 ต้องใช้เวลาในการประชาสัมพันธ์จังหวัดกว่าจะเป็นที่รู้จักของ
 กลุ่มนักท่องเที่ยวทั่วไป

3.4.2 เจตคติของนักท่องเที่ยวมองว่าเป็นจังหวัดเล็กไม่น่าสนใจ

อาชีพหลักของชาวบ้านชุมชน โศกขามพันท้ายนรสิงห์ ตำบลพันท้ายนรสิงห์
 อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม คือ เพราะเลี้ยงสัตว์น้ำทะเล สถานที่สำคัญประกอบด้วย
 (1) โรงเรียนประถม 3 แห่ง (2) วัด 6 แห่ง (3) ศาลเจ้า 2 แห่ง และ (4) สถานีอนามัย 3 แห่ง
 ซึ่งบริเวณปากอ่าวทำเงินจะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชาวบ้านที่มีอาชีพประมงเป็นหลัก
 แหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ เช่น ศาลพันท้ายนรสิงห์ เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์
 ที่มีนักท่องเที่ยวมาสักการะบูชาเป็นประจำ (Thaitambon.com, 2552)

การศึกษาเฉพาะกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง ซึ่งประกอบด้วย จังหวัดเพชรบุรี
 จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดสมุทรสงคราม และจังหวัดสมุทรสาคร เนื่องจาก
 เป็นกลุ่มจังหวัดที่มีพื้นที่ใกล้เคียงกัน มีความคล้ายคลึงกันทางด้านภูมิศาสตร์ ประเพณี
 และวัฒนธรรมที่สำคัญ คือ ทั้ง 4 จังหวัด มีจุดอ่อนที่เหมือนกัน คือ การขาดการมีส่วนร่วม
 ของผู้ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน (มหาวิทยาลัยศิลปากร,
 คณะวิทยาการจัดการ, 2548, หน้า 32-34, 64-65) นอกจากนั้น ยังมีกรอบการดำเนินงาน
 เชิงยุทธศาสตร์ของกลุ่มจังหวัดในด้านการท่องเที่ยว ที่มีจังหวัดประจวบคีรีขันธ์เป็น
 เจ้าภาพหลัก เพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสุขภาพ
 โดยมีเป้าประสงค์ให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มจากการบริการและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสุขภาพ โดยมีกลยุทธ์หลักในการดำเนินงาน คือ
 (1) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ (2) การพัฒนาผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว
 และ (3) การมีส่วนร่วมของประชาชนด้านการท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยในครั้งนี้

ที่มุ่งการพัฒนา การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ด้วยการบริหารจัดการแบบบูรณาการ (กระทรวงแรงงาน, 2550, หน้า 11)

การจัดการท่องเที่ยวแบบบูรณาการ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ (มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะวิทยาการจัดการ, 2548, หน้า 148-149)

1. ความร่วมมือ โดยเปิดโอกาสให้ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
2. ลดการแข่งขัน โดยแต่ละจังหวัดควรมีการประสานแผนงานด้านการท่องเที่ยวในรูปแบบการเชื่อมโยงการให้บริการด้านการท่องเที่ยวร่วมกัน
3. เชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยว โดยมีโครงการศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของแต่ละจังหวัดให้มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันเป็นเรื่องราว เพื่อให้เกิดเส้นทางท่องเที่ยวที่มีความต่อเนื่องและน่าสนใจมากขึ้น
4. รับผลกระทบและแก้ปัญหาจากการท่องเที่ยวร่วมกัน อันมีผลมาจากการจัดการด้านการท่องเที่ยวที่ขาดประสิทธิภาพ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยจะต้องแก้ปัญหาร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง
5. ตอบสนองพฤติกรรมการบริโภคของนักท่องเที่ยว ซึ่งไม่ได้เลือกที่จะเที่ยวมุ่งไปที่จังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง แต่ใช้เส้นทางท่องเที่ยวคาบเกี่ยวในแต่ละจังหวัด
6. การท่องเที่ยวเป็นสหวิทยาการที่ต้องมองรอบด้าน ทั้งในทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของแต่ละชุมชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน
7. แผนการตลาด ต้องมีการบูรณาการการท่องเที่ยวในเชิงบูรณาการร่วมกันระหว่างจังหวัดต่าง ๆ ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ ซึ่งจะส่งผลให้ไม่สามารถพัฒนาการท่องเที่ยวไปในทิศทางเดียวกัน
8. การพัฒนาศักยภาพของบุคลากรด้านการท่องเที่ยว ให้มีความรู้เรื่องการบริการจัดการท่องเที่ยว การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว และการบริการนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของกลุ่มจังหวัดให้พัฒนาได้อย่างเต็มศักยภาพ

จากข้อมูลบริบทของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการสู่ความยั่งยืน และการวิเคราะห์ศักยภาพของ 4 จังหวัดภาคกลางตอนล่าง ทำให้ทราบถึงศักยภาพของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง ซึ่งประกอบด้วย จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดสมุทรสงคราม และจังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งมีจุดแข็ง จุดอ่อนที่มีความน่าสนใจในประเด็นต่อไปนี้

จุดแข็งในการพัฒนาการท่องเที่ยว มีดังนี้

1. มีทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี อันแสดงถึงเอกลักษณ์และคุณค่าของความเป็นไทย ที่ยังคงความเป็นของแท้ และดั้งเดิม
 2. มีทรัพยากรท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งเรียนรู้ทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงของประเทศอย่างมากมาย
 3. มีทรัพยากรทางด้านการเกษตรที่สามารถเป็นสถานที่ท่องเที่ยวดึงดูดนักท่องเที่ยว
 4. มีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมอยู่ อันจะส่งผลในการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้มีความน่าสนใจยิ่งขึ้น
 5. มีทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สวยงาม และมีความหลากหลายทางชีวภาพและมีเอกลักษณ์เฉพาะที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ
 6. มีทรัพยากรการท่องเที่ยวทางทะเลที่สวยงาม
- จุดอ่อนและอุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยว
1. การขาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างถูกวิธี และการใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า โดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อม
 2. ขาดบุคลากรที่มีความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างคุ้มค่าและยั่งยืน
 3. ขาดการสร้างอัตลักษณ์ด้านการท่องเที่ยวของกลุ่มจังหวัดร่วมกัน ทำให้นักท่องเที่ยวมุ่งเดินทางมาท่องเที่ยวที่ใดที่หนึ่ง ในจังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง เพียงแห่งเดียวเท่านั้น
 4. ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจในการบริการด้านการท่องเที่ยว ทำให้การบริการด้านการท่องเที่ยวไม่เป็นที่ประทับใจแก่นักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ ๆ

สำหรับจุดอ่อนและอุปสรรคในด้านบริหารจัดการ ด้านการให้บริการ ซึ่งต้องการบุคลากรทางการท่องเที่ยวที่มีความรู้ความเข้าใจที่ควรได้รับการพัฒนา ผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญในด้านการพัฒนาศักยภาพคนในชุมชน ทั้งนี้ เป็นการต่อยอดผลที่ได้จากการศึกษาของมหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อให้เห็นผลของการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมและสามารถทำให้ชุมชนได้พัฒนาทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติ ที่มีศักยภาพในการร่วมกันพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ เจตคติ และความพึงพอใจ

การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ เจตคติ และความพึงพอใจของคนในชุมชน โดยได้ศึกษาแนวคิดของนักวิชาการในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ (perception)

Mowen and Minor (2001, p. 63) กล่าวถึงการรับรู้ว่า เกิดขึ้นจากการมีสิ่งกระตุ้นจากภายนอก (information inputs) ผ่านเข้ามากระทบประสาทสัมผัส (exposure stage) จากนั้นจึงเกิดการส่งข้อมูล หรือสิ่งกระตุ้นมากระทบประสาทสัมผัสและส่งไปยังสมอง (attention stage) และสมองจะเกิดกระบวนการทำความเข้าใจความหมาย (comprehension stage) จึงถือว่าเป็นกระบวนการรับรู้ที่ครบถ้วน

กระบวนการรับรู้จึงเป็นสภาพทางจิตวิทยาและพฤติกรรม อันเป็นการแสดงออกถึงความรู้ความเข้าใจ ตามความรู้สึที่เกิดขึ้นในจิตใจของบุคคลโดยผ่านประสาทสัมผัส หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การรับรู้เป็นองค์ประกอบทางจิตวิทยาที่มีอิทธิพลต่อเจตคติ และพฤติกรรมของบุคคล

ความสามารถในการรับรู้สิ่งแวดล้อมด้านต่าง ๆ จะขึ้นอยู่กับความสามารถที่มีแต่กำเนิดและการเรียนรู้จากประสบการณ์ของบุคคล การรับรู้จำเป็นต้องผ่านการเลือก และมีความตั้งใจรับรู้

นอกจากนี้ องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ของบุคคลยังประกอบด้วย ความเข้ม (intensity) ขนาด (size) ความแตกต่าง (contrast) และความเคลื่อนไหว

(movement) โดยบุคคลหนึ่งจะเกิดการรับรู้^๑นั้นจะสัมพันธ์กับความสนใจส่วนบุคคล และค่านิยมส่วนบุคคล เมื่อบุคคลมีความตั้งใจรับรู้ต่อสิ่งเร้าก็จะเกิดการเตรียมตัวเพื่อการกระทำหรือแสดงพฤติกรรมตามมานั่นเอง

แนวคิดเกี่ยวกับเจตคติ

Rokeach (1970, p. 112) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับเจตคติ (attitude) ไว้ว่า เจตคติ เป็นการผสมผสานหรือเรียบเรียงของความเชื่อ อันเกิดจากการรับรู้ต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง และผลรวมของความเชื่อดังกล่าวจะเป็นตัวกำหนดแนวโน้มของบุคคลออกมาในลักษณะของความพอใจและไม่พอใจ

ลักษณะของเจตคติประกอบด้วย 2 ลักษณะ คือ ความพึงพอใจอันเป็นผลมาจากความพอใจอันเกิดจากการรับรู้ของบุคคล อันเป็นเจตคติเชิงบวก (positive attitude) กับเจตคติที่แสดงออกมาในรูปของความไม่พึงพอใจ อันเป็นเจตคติเชิงลบ (negative attitude)

ตามแนวความคิดของนักจิตวิทยาได้เสนอองค์ประกอบของเจตคติออกเป็น 3 แนวคิด ดังนี้ (ประภาเพ็ญ สุวรรณ, 2520, หน้า 3-4; Kretch, 1962; Rosenberg & Havland, 1960, pp. 1-5; Triandis, 1971, pp. 7-11)

1. องค์ประกอบด้านความรู้ (knowledge component) ได้แก่ ความรู้ ความเชื่อ ความคิด และความเห็นของบุคคลจากการรับรู้ที่เกิดขึ้น
2. องค์ประกอบด้านท่าทีความรู้สึก (affective component) ทั้งในทางบวก (positive) และทางลบ (negative) อันเป็นภาวะความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายหลังการรับรู้
3. องค์ประกอบด้านการพฤติกรรม (behavioral component) ได้แก่ แนวโน้มหรือความพร้อมของบุคคลที่จะเกิดพฤติกรรมภายหลังเกิดการรับรู้ว่าจะมีพฤติกรรมหรือว่ามีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมไปทางใด

สรุปองค์ประกอบของเจตคติออกเป็น 3 ส่วน คือ องค์ประกอบด้านความรู้ (knowledge component) องค์ประกอบด้านท่าทีความรู้สึก (affective component) และองค์ประกอบด้านการพฤติกรรม (behavioral component) ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 3 ส่วนดังกล่าว ต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ องค์ประกอบด้านความรู้ความเข้าใจ

เป็นพื้นฐานของท่าทีความรู้สึกของบุคคล ซึ่งจะแสดงออกมาในรูปของความพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจ ชอบหรือไม่ชอบ เป็นต้น ซึ่งความรู้สึกดังกล่าวจะมีผลต่อการแสดงออกของบุคคล หรืออาจกล่าวได้อีกทางหนึ่งว่า เจตคติเป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมของบุคคล เมื่อมีเจตคติเช่นไร บุคคลก็มักจะมีพฤติกรรมแสดงออกในแนวทางดังกล่าว

การวัดเจตคติ

มาตราวัดเจตคติตามวิธีของ Likert กำหนดช่วงความรู้สึกของคนเป็น 5 ช่วง หรือ 5 ระดับ คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย เฉย ๆ ไม่เห็นด้วย และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ข้อความที่บรรจุลงในมาตราวัด ประกอบด้วย ข้อความที่แสดงความรู้สึกต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด ทั้งในทางที่ดี (ทางบวก) เช่น ความพึงพอใจหรือความชอบ และในทางที่ไม่ดี (ทางลบ) เช่น ไม่พึงพอใจหรือไม่ชอบ และมีจำนวนพอ ๆ กัน ข้อความเหล่านี้ก็อาจมีประมาณ 18-20 คำ (จิระวัฒน์ วงศ์สวัสดิวัฒน์, 2547, หน้า 45-47; ฉัตยาพร เสมอใจ และมัทนียา สมมิ, 2545, หน้า 78)

การสร้างมาตราวัดเจตคติ

1. ตั้งจุดมุ่งหมายของการศึกษาว่า ต้องการศึกษเจตคติของใครที่มีต่อสิ่งใด
2. ให้ความหมายของเจตคติต่อสิ่งที่จะศึกษานั้นให้ชัดเจน
3. สร้างข้อความให้ครอบคลุมตามคุณลักษณะที่สำคัญ ๆ ของสิ่งที่จะศึกษา

ให้ครบถ้วนและต้องมีข้อความที่เป็นไปในทางบวกและทางลบมากพอต่อการที่เมื่อนำไปวิเคราะห์แล้วเหลือจำนวนข้อความที่ต้องการ

ประโยชน์ของการวัดเจตคติและความพึงพอใจ

1. เพื่อทำนายพฤติกรรม เจตคติของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จึงเป็นเรื่องทำนายว่า บุคคลนั้นจะกระทำต่อสิ่งนั้นไปในทิศทางใด
2. เพื่อหาทางป้องกัน โดยทั่วไปบุคคลจะมีเจตคติต่อสิ่งใดอย่างไรมันเป็นสิทธิส่วนบุคคล แต่เพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข ย่อมเป็นไปได้ว่า เมื่อพลเมืองมีเจตคติต่อสิ่งต่าง ๆ คล้ายคลึงกันก็เป็นแนวทางให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันทำกิจกรรมที่เกิดประโยชน์และไม่เกิดความแตกแยกในสังคม

3. เพื่อหาทางแก้ไข เจตคติของบุคคลที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งอาจแตกต่างกัน แต่ในบางเรื่องจำเป็นต้องได้รับความคิดเห็นและเจตคติที่สอดคล้องกัน ทั้งนี้ เพื่อป้องกันการขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นได้เมื่อมีความแตกต่างทางความคิด

ในส่วนของการวัดความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อพื้นที่ท่องเที่ยวที่ตน การศึกษา และวิจัยที่ผ่านมาได้ดำเนินการวัดความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่น ในประเด็นใหญ่ ๆ 2 ประเด็น คือ (1) ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีรองรับ อาทิ เอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ประเพณี วัฒนธรรม สภาพแวดล้อม โบราณสถาน โบราณวัตถุ และกิจกรรมการท่องเที่ยวต่าง ๆ และ (2) ด้านบริการการท่องเที่ยว อาทิ สิ่งอำนวยความสะดวก การดูแลเอาใจใส่จากเจ้าของพื้นที่ ที่พัก ร้านอาหาร เป็นต้น ทั้งนี้ ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเนื่องจากนักท่องเที่ยว (customer oriented) แต่ละกลุ่มย่อมมีความหลากหลาย การศึกษาอุปสงค์การท่องเที่ยว (tourism demand) ซึ่งมีความจำเป็นในงานการตลาดการท่องเที่ยว ในภาพรวมนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม อย่างยั่งยืนของท้องถิ่นในอนาคต ส่งผลให้ชุมชนสามารถนำความคิดเห็นดังกล่าวมาพัฒนาปรับปรุงพื้นที่ของตนให้มีศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยวต่อไป

การศึกษาการรับรู้ เจตคติ และความพึงพอใจ สามารถบ่งบอกถึงความรู้ ความเข้าใจ ในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนซึ่งมีการปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกันบนพื้นฐานทางสังคมโดยการมีส่วนร่วมของแต่ละชุมชน จึงควรทำการศึกษาเพื่อให้ได้กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการการท่องเที่ยวในรูปแบบที่เหมาะสมและตรงกับความต้องการของคนในชุมชนที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและการพัฒนาชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและการพัฒนาชุมชนนั้น มีจุดมุ่งหมายให้การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทางหรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้นจะต้องเป็นผลดีสำหรับกลุ่มหรือชุมชนที่สร้างขึ้น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2526, หน้า 5) แต่การพัฒนาที่ผ่านมาเน้นการกำหนดทิศทางหรือแนวทางการพัฒนามักจะมาจากส่วนบนหรือส่วนกลาง เป็นการวางแผนจากส่วนบนสู่ส่วนล่าง

(top down) ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ทำให้การพัฒนาที่ผ่านมาประสบปัญหา ไม่สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะในชนบทให้ดีขึ้น ดังนั้น จึงมีแนวความคิดหรือกระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนา (new development paradigm) ที่มองว่าการพัฒนาควรเป็นการรวมพลังสร้างสรรค์ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง บนพื้นฐานแห่งความสามัคคี ซึ่งจะนำมาซึ่งคุณภาพชีวิตและสังคมที่ดี มีองค์ประกอบที่ครบถ้วน สมบูรณ์ และสามารถดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน โดยมีประชาชนและชุมชนเป็นแกนหลัก และเป็นผู้กำหนดความต้องการในการพัฒนา เป็นผู้ดำเนินการให้เกิดการพัฒนาและเป็นผู้รับผลของการพัฒนา ตลอดจนมีการปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่องอันนำไปสู่ “การเรียนรู้ร่วมกันและซึ่งกันและกันจากการปฏิบัติจริง” (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2538, หน้า 93-94)

แนวความคิดหรือทัศนะพื้นฐานใหม่ในการพัฒนายึดหลักการการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือขององค์กรชุมชนในการพัฒนา ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการและควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูป การตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเอง (ทวีทอง หงส์วิวัฒน์, 2527, หน้า 2) ซึ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมนั้น Cohen and Uphoff (1980, pp. 213-217) กล่าวว่า มีลักษณะ 4 ประการ คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลโดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเป็นหลัก

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนยังสอดคล้องกับแนวคิดด้านการพัฒนาชุมชน โดยการพัฒนาชุมชนมีหลักการที่ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกรรมวิธีแห่งการกระทำทางสังคม ราษฎรในชุมชนนั้น ๆ ร่วมกันจัดการวางแผน และลงมือปฏิบัติตามแผนเอง แผนดังกล่าว จะกำหนดว่า กลุ่มของตนและแต่ละบุคคลต้องการอย่างไร และมีปัญหาร่วมกันอะไรบ้าง แล้วจัดทำแผนการของกลุ่มและของแต่ละบุคคลเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ และสามารถแก้ไขปัญหาลำนั้น โดยพยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้นให้มากที่สุด และถ้าจำเป็นอาจจะขอความช่วยเหลือทั้งด้านบริการและวัสดุจากองค์กรรัฐบาล และมีใช้รัฐบาล (สนธยา พลศรี, 2545, หน้า 38)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526, หน้า 10) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า “การพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ ไปสู่สภาพที่กำหนดไว้ กล่าวคือ เป็นการจูงใจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่าง ๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนา ไปสู่สภาพที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้”

การพัฒนาชุมชนต้องอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาคน หรือคุณภาพของคน โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทุกขั้นตอน ตั้งแต่การปรึกษาปัญหาร่วมกัน การวางแผน การตัดสินใจ การแก้ไขปัญหา ตลอดจนการขยายผลเพื่อพัฒนาตนเอง และชุมชนต่อไป ทั้งนี้ โดยเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ และคุณธรรมในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2532, หน้า 14-17) ด้วยปรัชญาของการพัฒนาชุมชนที่มีรากฐานมาจากความเชื่อมั่นในตัวตนและศักยภาพของคนว่า คนเป็นทรัพยากรที่มีค่าที่สุดและมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเองได้ ตามขีดความสามารถของตนถ้าได้รับโอกาสที่เหมาะสม และเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความปรารถนาต้องการความยุติธรรมที่จะมีชีวิตอยู่ในสังคมและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม แนวคิดและหลักการพัฒนาชุมชนนั้น เน้นการช่วยเหลือตนเอง ขีดความสามารถของชุมชน และรัฐ การร่วมมือระหว่างรัฐและประชาชน ความคิดริเริ่มของชุมชน ความสมดุล ในการพัฒนา และการศึกษาภาคชีวิต (พัฒน์ สุจันงค์, ณัฏชัย สิงหนตร, ประทีป คชศิลา และเพทาย ประทุมทอง, 2525, หน้า 21-22) ส่วนหลักการนั้นมุ่งให้ประชาชนมีส่วนร่วม ในการพัฒนา หลักความเสมอภาคในการดำเนินงาน เข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นและ ตรวจสอบ ประเมินผลงาน การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการพัฒนาคน โดยกระบวนการ ให้การศึกษาและกระบวนการกลุ่ม (learning and group process) การให้การศึกษาแก่ชุมชน และการรวมกลุ่มของชุมชน จึงเป็นแนวทางสำคัญที่จะพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ในทุก ๆ ด้าน การรวบรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อทำหน้าที่ในการต่อรองอำนาจ ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และแสดงออกถึงความต้องการของตน และสภาพปัญหา ที่ต้องแก้ไข หรือสนองความต้องการนั้น ๆ รวมกัน ทั้งนี้ กลุ่มหรือองค์กรประชาชนจะต้อง มีความอิสระ สามารถแก้ไข จัดการ พึ่งตนเองได้ เป็นตัวแทนหรือศูนย์กลางของชุมชน มีวัตถุประสงค์ร่วมกันและมีปฏิสัมพันธ์มีกิจกรรมภายในกลุ่มร่วมกัน

จากแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและการพัฒนาชุมชนดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าการพัฒนานั้นเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน การให้การศึกษาแก่ชุมชนและกระบวนการกลุ่มให้ประชาชนเป็นหลักในการพัฒนาและให้บุคคลมีศักยภาพเพียงพอที่จะพัฒนาตนเองและกลุ่มหรือชุมชน ทั้งนี้ โดยการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในกิจกรรมต่าง ๆ ทุกขั้นตอน และพัฒนาให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์และใช้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด (มิสรา สามารถ, 2543, หน้า 26-30; สนธยา พลศรี, 2545, หน้า 44-48)

ดังนั้น การพัฒนาชุมชน หัวใจสำคัญหรือคำตอบของการพัฒนาจึงอยู่ที่ชาวบ้านหรือประชาชนที่จะสานความร่วมมือในการริเริ่มหรือรับผลการพัฒนา จากการท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยจะต้องผ่านกระบวนการที่เรียกว่า การยอมรับนวัตกรรมหรือกระบวนการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน (1) ชุมชนตำบลถ้ำรงค์ จังหวัดเพชรบุรี (2) ชุมชนบ้านขุน้อย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (3) ชุมชนอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และ (4) ชุมชนโคกขาม-พันท้ายนรสิงห์ จังหวัดสมุทรสาคร

ทฤษฎีศักยภาพในการพัฒนาและการแพร่กระจาย

ทฤษฎีศักยภาพในการพัฒนาและการแพร่กระจาย (development potential diffusion theory) มีลักษณะผสมผสานความรู้ทางสังคมวิทยาและความรู้ทางมนุษยวิทยา รวมทั้งได้นำองค์ประกอบทางกายภาพหรือสรีรภาพ (physical environment) เข้ามาร่วมพิจารณาด้วย ทฤษฎีนี้กล่าวถึงสังคมหนึ่งสังคมใดจะมีการพัฒนาหรือเจริญก้าวหน้าขึ้นจะต้องมีปัจจัยหลายอย่างสนับสนุน โดยกล่าวถึงปัจจัย 6 ประการ คือ ปัจจัยทางทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์การทางสังคม ภาวะผู้นำในหมู่บ้าน การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับข้าราชการของรัฐและการฝึกอบรม โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ ส่วนที่เป็นศักยภาพ (potential) ของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยแรก 4 ประการ หมายความว่า หากชุมชนใดมีปัจจัยทั้ง 4 ประการครบ มีแนวทางว่าชุมชนนั้นจะมีความเจริญมากกว่าชุมชนที่มีปัจจัยเหล่านี้น้อยอยู่ ส่วนปัจจัยที่ 5 เป็นส่วนของทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (diffusion theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ความเจริญจะเกิดขึ้น ณ ชุมชนใดชุมชนหนึ่ง

ก่อน แล้วจึงแพร่กระจายออกไปยังแหล่งอื่นหรือชุมชนอื่น โดยที่มีการติดต่อระหว่างคนต่างชุมชนหรือโดยเฉพาะคนที่ต่างวัฒนธรรมกัน เป็นการแพร่กระจาย ความรู้ ความคิด และสิ่งแปลกใหม่ ที่เรียกว่า นวัตกรรม ส่วนการฝึกอบรมเป็นปัจจัยเสริมแรงผลักดันให้ชุมชนมีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542, หน้า 32-33)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2542, หน้า 38) ได้เขียนเป็นประพจน์ของทฤษฎีศักยภาพในการพัฒนาและการแพร่กระจายไว้ดังนี้

1. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนั้น
2. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับทรัพยากรมนุษย์ของชุมชนนั้น
3. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับผู้นำของชุมชนนั้น
4. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับองค์กรทางสังคมของชุมชนนั้น
5. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับการติดต่อกับโลกภายนอกของชุมชนนั้น
6. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับระดับการศึกษาของชุมชนนั้น

ชุมชนที่มีปัจจัยเหล่านี้ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่สามารถนำมาเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีการศึกษาหรือการฝึกอบรมเป็นอย่างดี มีผู้นำทางสังคมที่มีบทบาทในการพัฒนา องค์กรทางสังคมที่มีโครงสร้างและความเป็นปึกแผ่น มีสมาชิกและทรัพยากรที่จะสนับสนุนให้บรรลุตามเป้าหมาย ส่วนการแพร่กระจายนั้นถือว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นจากการที่สังคมหนึ่งติดต่อกับอีกสังคมหนึ่งและการฝึกอบรมเป็นตัวแปรเสริมผลักดันให้คนผู้นำในชุมชน สมาชิกขององค์กรให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาตนเอง รวมไปถึงชุมชนมีโอกาสเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น จากความคิดเห็นของสัญญา สัญญาวิวัฒน์ อาจจะทำให้เรานำมาประยุกต์ได้ว่า โครงสร้างทางสังคมที่อยู่ในชุมชน ซึ่งจะเป็พื้นฐานสร้างเกลียวสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นมา

จากที่กล่าวมาสามารถประมวลเป็นทฤษฎีทางการได้ว่า ความเจริญพัฒนาของชุมชนใด ๆ ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์กร สังคม ผู้นำของชุมชน และการศึกษาของชุมชนนั้น รวมทั้งการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชนนั้นกับโลกภายนอก

ส่วนทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (the diffusion of innovation theory) มีสาระโดยย่อว่า การรับนวัตกรรมอย่างหนึ่งอย่างใด ขึ้นอยู่กับบุคคล ระบบสังคม ระบบสื่อสาร ด้านนวัตกรรม และระยะเวลา (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542, หน้า 74-75)

Rogers (2003, pp. 11-15) กล่าวถึงองค์ประกอบของกระบวนการแพร่กระจายว่าประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ คือ

1. นวัตกรรม
2. การสื่อสาร โดยผ่านสื่อ (channels) ทางใดทางหนึ่ง
3. ช่วงเวลาหนึ่ง
4. เข้าสู่หมู่สมาชิกของระบบหนึ่ง

ทั้งนี้ Rogers ได้กล่าวว่า นวัตกรรม (innovation) หมายถึง ความคิด (idea) การปฏิบัติ (practice) หรือวัตถุสิ่งของ (object) อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ที่ปัจเจกชนคิดเอาว่าเป็นของใหม่ การรับเอานวัตกรรมนั้นมีขั้นตอนหรือกระบวนการรับนวัตกรรม (adoption process) ซึ่งมี 5 ขั้นตอน คือ (1) ขั้นตระหนักถึงนวัตกรรม (2) ขั้นสนใจนวัตกรรม (3) ขั้นประเมินค่านวัตกรรม (4) ขั้นทดลองใช้ และ (5) ขั้นรับนวัตกรรม (หรือไม่รับ) ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรมของ Roger แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการรับนวัตกรรมกับปัจจัย 5 ประการ คือ ปัจเจกบุคคล ระบบสังคม การสื่อสาร ตัวนวัตกรรม และระยะเวลา คือ ทั้งหมดมีความสัมพันธ์กันในการที่จะยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรม

ทฤษฎีศักยภาพในการพัฒนาและการแพร่กระจายให้ความสำคัญต่อการพัฒนาในสังคมปัจจุบัน เพราะการที่ชุมชนมีปัจจัยทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์การสังคม ผู้นำของชุมชน การศึกษา และการติดต่อสื่อสารกับนักท้องถิ่น กระบวนการสื่อสารถ่ายทอดและการพัฒนาย่อมเกิดขึ้น มีการรับเอาแนวคิด วิทยาการใหม่ ๆ มาปรับใช้ในชุมชนของตน ระบบสังคมหรือองค์กรท้องถิ่นและผู้นำชุมชนสามารถจะปรับกิจกรรมให้เข้ากับสภาพแวดล้อมหรือทรัพยากรท้องถิ่นให้เหมาะสมกับชุมชนได้ ทั้งนี้ โดยการเรียนรู้การสื่อสารด้านวัฒนธรรม ประเพณีจากนักท้องถิ่น การเข้ารับการศึกษาอบรมจากหน่วยงานรัฐหรือการติดต่อประสานงานระหว่างชุมชนด้วยกันเอง ซึ่งเป็นจุดที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการท้องถิ่นที่จะสร้างความพึงพอใจให้แก่ท้องถิ่นและการรักษาทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งชุมชนควรมีการปรับแนวคิดวิธีการต่าง ๆ ให้สอดคล้อง

กับการเปลี่ยนแปลงที่จะพึงเกิดขึ้นในพื้นที่ที่ต้องการพัฒนา และที่สำคัญการพัฒนา
จะบรรลุผลหากได้เรียนรู้ในรูปแบบที่สอดคล้องกับความต้องการและความเหมาะสม
กับศักยภาพของชุมชน

แนวคิดรูปแบบการเรียนรู้ของชุมชน

กระบวนการที่ทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้โดยการเรียนรู้ ที่จะ
ดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างสันติสุขและสามารถเกื้อหนุนซึ่งกันและกันให้เกิดการพัฒนา
ท้องถิ่น ดังนั้น ชุมชนต่าง ๆ จึงต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น รูปแบบการเรียนรู้
ของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญ
โดยมีแนวคิดที่น่าสนใจ ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ มีดังนี้ (เอกวิทย์ ณ ถลาง,
2544, หน้า 111-115)

1. การเรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูก
2. การเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริงในสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง
3. การเรียนรู้จากการสาธิต การสอนด้วยการบอกเล่า
4. การเรียนรู้โดยพิธีกรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีอำนาจโน้มน้าวให้คนมีส่วนร่วม
รับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมไว้
5. การเรียนรู้จากศาสนา ในหลักคำสอนต่าง ๆ ตลอดจนพิธีปฏิบัติทางศาสนาที่มี
วัดเป็นศูนย์กลางชุมชน ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอมทั้งความประพฤติ สติ ปัญญา
และอุดมการณ์แห่งชีวิตของมนุษย์
6. การเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน
ทำให้เกิดความหลากหลายของแนวคิดใหม่ วิธีการใหม่ ความกลมกลืนและความขัดแย้ง
กลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีทางเลือกมากมาย และมีเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ที่มี
ภูมิปัญญาทั้งเก่าและใหม่
7. การเรียนรู้จากการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural reproduction) เช่น การแสวงหา
ความมั่นคงทางจิตใจในหมู่คนที่มีอาชีพที่ต้องเสี่ยง โดยการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ

8. การเรียนรู้จากการเลียนแบบ เอาอย่าง ลองทำตาม จนกลายเป็นความรู้ขึ้นมา และรับเอามาเป็นของตนเองเมื่อสามารถทำได้จริง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2540, หน้า 121) ได้สรุปแนวคิด การเรียนรู้เพื่อการพัฒนามนุษย์ โดยเสนอแนวความคิดเสาหลักแห่งองค์ความรู้ 4 ลักษณะ ดังนี้

1. การเรียนรู้วิธีการแสวงหาความรู้ คือ ความพึงพอใจที่ได้เข้าใจ ได้รู้ และค้นพบ สิ่งต่าง ๆ จะช่วยกระตุ้นให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น ส่งเสริมความสามารถในการพิจารณา- พิจารณาโดยอาศัยวิจารณ์ญาณของตนเองได้เป็นอย่างดี ฝึกโดยใช้พลังของสมาธิ ความจำ และความคิด

2. การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง มีส่วนสัมพันธ์กับการฝึกวิชาชีพมาก คือ การเรียนรู้ ไปใช้ปฏิบัติได้อย่างชำนาญในสถานการณ์ต่าง ๆ เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ ทางสังคม ท้องถิ่น หรือในระบบโรงเรียน โดยใช้หลักสูตรภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

3. การเรียนรู้ที่จะพึ่งพาอาศัยกันและกัน เป็นการเรียนรู้ให้รู้จักจัดการความขัดแย้ง โดยสันติวิธี โดยสอนให้เคารพผู้อื่น รวมทั้งวัฒนธรรมและศีลธรรมของผู้อื่นอีกด้วย โดยชี้ให้เห็นถึงความหลากหลายเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน ดังนั้น การศึกษา จะต้องช่วยให้ได้เรียนรู้ว่าตนเองเป็นใคร ไม่ว่าจะเป็นการสอนในครอบครัว ชุมชน หรือที่โรงเรียนก็ตาม

4. การเรียนรู้เพื่อชีวิต เนื่องจากในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่เสมอ ทำให้ เกิดนวัตกรรมในด้านสังคมและเศรษฐกิจ แพร่ขยายไปทั่วและมีอิทธิพลกว้างไกลจึงต้อง เตรียมตัวเพื่อให้มีสติปัญญาไหวพริบในอันที่จะเข้าใจโลกรอบตัว ดังนั้น ต้องพัฒนา ความสามารถของตนให้รู้จักมีความคิดอ่าน มีดุลยพินิจ สามารถปรับปรุงบุคลิกภาพของตน ได้ดีขึ้น ไม่ละเลยศักยภาพในด้านใดด้านหนึ่งเป็นอันขาด เช่น ทักษะในการติดต่อสื่อสาร กับผู้อื่น การใช้เหตุผล ความซาบซึ้งในสุนทรียภาพ สมรรถนะทางร่างกาย

เทคนิคการฝึกอบรม แบ่งออกเป็น 4 เทคนิค ดังนี้ (เบญจวรรณ บุญใจเพชร, 2552)

1. เทคนิคการฝึกอบรมที่เน้นบทบาทวิทยากรเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ประกอบด้วย (1) การบรรยาย (lecture) (2) การบรรยายเป็นชุด หรือการประชุมทางวิชาการ (symposium)

(3) การอภิปรายเป็นคณะ (panel discussion) และ (4) การสาธิต (demonstration) ซึ่งเทคนิคนี้เน้นบทบาทวิทยากร โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1 การบรรยาย (lecture) เป็นวิธีถ่ายทอดความรู้ โดยบอกเล่าเหตุการณ์ ซึ่งแจกแจงความ อธิบายเนื้อหา ให้ความรู้ ข้อมูล ข้อเท็จจริง ประสบการณ์ หรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่ผู้อบรมจะได้เนื้อหาสาระมากและครบถ้วนตามความต้องการของวิทยากร

1.2 การบรรยายเป็นชุดหรือการประชุมทางวิชาการ (symposium) เป็นการบรรยายเชิงวิชาการ มีวิทยากรผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน 2-6 คน แต่ละคนจะบรรยายเฉพาะหัวข้อที่ตนเองเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ มีพิธีกรเป็นผู้ดำเนินรายการ เชื่อมโยงระหว่างผู้เข้าอบรม สรุปประเด็นสำคัญของวิทยากรแต่ละคน ซึ่งพิธีกรจะรวบรวมคำถามและถามแทนผู้เข้าอบรม

1.3 การอภิปรายเป็นคณะ (panel discussion) เป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ปัญหา อุปสรรค แนวทางแก้ไขซึ่งกันและกัน ในกลุ่มที่มีความรู้ความสนใจในเรื่องเดียวกัน วิทยากรมีความรู้ ความชำนาญและประสบการณ์ที่แตกต่างกัน ให้แนวคิด ข้อเท็จจริงความคิดเห็นในมุมมองของตน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน อาจใช้เหตุผลโต้แย้ง หรือสนับสนุนกัน มีพิธีกรหรือผู้ดำเนินรายการทำหน้าที่แนะนำ ประสานการอภิปราย ตั้งประเด็นคำถาม สรุปประเด็นสำคัญของแต่ละคน เปิดโอกาสให้ผู้เข้าอบรมซักถาม รวมถึงควบคุมเวลาในการอภิปราย

1.4 การสาธิต (demonstration) เป็นการแสดงหรือลงมือกระทำ เพื่อให้ผู้เข้าอบรมได้เห็นการปฏิบัติจริง เหมาะสำหรับเนื้อหาที่ไม่สามารถอธิบายให้เข้าใจได้โดยง่าย มีลักษณะคล้ายสอนงาน นิยมใช้กับหัวข้อวิชาที่มีการปฏิบัติร่วมกับการบรรยาย

2. เทคนิค การฝึกอบรมที่เน้นบทบาท ผู้เข้าอบรมเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ประกอบด้วย (1) การสัมมนา (seminar) (2) การระดมความคิด หรือระดมสมอง (brainstorming) (3) การใช้กรณีศึกษา (case study) (4) การฝึกปฏิบัติ (practical exercise) (5) การแสดงบทบาทสมมติ (role playing) (6) เกมการบริหาร (management games) และ (7) การศึกษานอกสถานที่ (field trip) ซึ่งผู้เข้าอบรมเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 การสัมมนา (seminar) เป็นการประชุมของผู้ปฏิบัติงานที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องเดียวกัน หรือมีตำแหน่งเดียวกัน ประสบปัญหาเหมือนกัน ต้องการที่จะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ถ่ายทอดความรู้ และค้นหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน

2.2 การระดมความคิด หรือระดมสมอง (brainstorming)

2.2.1 เป็นการกระตุ้นให้เกิดความสนใจและตื่นตัวตลอดเวลา

2.2.2 เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

2.2.3 ประชุมกลุ่มเล็กไม่เกิน 15 คน วิทยากรจะเป็นผู้กระตุ้นให้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ อย่างอิสระ ไม่คำนึงถึงผิดหรือถูก ดีหรือไม่ดี เป็นไปได้หรือเป็นไม่ได้ เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม

2.2.4 นำทุกความเห็นมาวิเคราะห์ความคิดเห็นที่ดีที่สุด เหมาะสมที่สุด

2.3 การใช้กรณีศึกษา (case study) ช่วยให้ผู้อบรมได้ประยุกต์ใช้ทฤษฎีในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง นำเหตุการณ์ต่าง ๆ มาศึกษา วิเคราะห์ อภิปราย วิเคราะห์ ตัดสินใจ หาข้อสรุป หรือแก้ปัญหาร่วมกัน

2.4 การฝึกปฏิบัติ (practical exercise) เน้นความสำคัญในการเพิ่มทักษะความชำนาญ โดยให้ผู้อบรมลงมือปฏิบัติเป็นรายบุคคล

2.5 การแสดงบทบาทสมมติ (role playing) ผู้อบรมแสดงบทบาทในสถานการณ์โครงเรื่องที่วิทยากรกำหนด เพื่อให้ผู้เข้าอบรมเห็นภาพในเรื่องราวที่ต้องการ ให้เรียนรู้ จากนั้นผู้อบรมที่เป็นผู้ชมจะอภิปราย วิเคราะห์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นร่วมกับวิทยากร

2.6 เกมการบริหาร (management game) เป็นกิจกรรมกลุ่มย่อย เพื่อแข่งขันเล่นเกมต่าง ๆ ในกลุ่มจะเลือกหัวหน้า และกำหนดบทบาทสมาชิกแต่ละคน แบ่งกลุ่มชี้แจงกติกา มีกรรมการเป็นผู้ตัดสิน วิทยากรเป็นผู้สรุปวัตถุประสงค์ของเกม และประโยชน์ที่ผู้อบรมได้รับจากเกมนั้น ๆ

2.7 การศึกษานอกสถานที่ (field trip) ผู้เข้าอบรมได้เยี่ยมชมสถานที่ต่าง ๆ ได้เห็นของจริง สถานการณ์จริง การปฏิบัติงานจริง โดยมีวิทยากรเป็นผู้บรรยายให้ความรู้สรุปเนื้อหาสาระ ให้กลุ่มเขียนรายงานหลังจากกลับจากการศึกษาดูงาน

3. เทคนิค การฝึกอบรมที่เน้นบทบาทเฉพาะบุคคล คำนึงถึงความแตกต่างของผู้เข้าอบรมแต่ละคน ใช้เฉพาะคนใดคนหนึ่งอาจสอนเป็นรายบุคคลหรือกลุ่มเล็ก ๆ

ประกอบด้วย (1) การสอนงาน (coaching) และ (2) การสอนโดยแบบเรียนสำเร็จรูป (programmed instruction) โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 การสอนงาน (coaching) เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจ และทักษะ การปฏิบัติงาน เรียนรู้เทคนิคการทำงานอย่างรวดเร็ว เสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง ผู้สอนและผู้เข้าอบรม ผู้สอนกำหนดวัตถุประสงค์ และแผนการเรียนรู้ตามความต้องการ ของผู้เข้าอบรม ใช้เทคนิคการบรรยายอย่างละเอียด การสาธิต ลงมือปฏิบัติ ให้คำชี้แนะ อย่างใกล้ชิด

3.2 การสอนโดยแบบเรียนสำเร็จรูป (programmed instruction) เพื่อให้ ผู้เข้าอบรมได้ฝึกเรียนรู้ด้วยตนเอง จากสื่อ เครื่องมือ หรืออุปกรณ์สำเร็จรูปที่จัดเตรียมไว้ ประกอบไปด้วย เนื้อหา แบบฝึกหัด แบบทดสอบ ที่จะต้องศึกษา ปฏิบัติ ตรวจสอบด้วย ตัวเอง

4. เทคนิคการฝึกอบรมที่ใช้รูปแบบการประชุม ประกอบด้วย (1) การประชุมใหญ่ (convention) (2) การประชุมปรึกษาหารือ (conference) (3) การประชุมกลุ่มย่อย (buzz group) และ (4) การประชุมเชิงปฏิบัติการ (workshop) โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1 การประชุมใหญ่ (convention) เป็นการประชุมระดับหัวหน้า โดยมีต้นสังกัด หรือสำนักงานใหญ่เป็นผู้รับผิดชอบ วัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้อบรมได้รับรู้ รับทราบ รับฟัง ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ อย่างถูกต้อง

4.2 การประชุมปรึกษาหารือ (conference) เป็นการประชุมปรึกษาหารือ แสดงความคิดเห็น และเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ชักถาม และตอบคำถาม ของผู้เข้า อบรมที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน โดยแบ่งกลุ่มย่อยให้สมาชิกทุกคนได้มีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เน้นบทบาทของผู้เข้าอบรม

4.3 การประชุมกลุ่มย่อย (buzz group) ผู้เข้าอบรมมีโอกาสแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยน ข้อมูล ประสบการณ์อย่างเสรี บรรยายากเป็นกันเอง นิยมใช้กับผู้อบรมที่มีความแตกต่างกันในด้านพื้นฐานความรู้ ความคิดเห็น และภูมิหลังแบ่งกลุ่มเป็นกลุ่มย่อย 3-5 คน ไม่เกิน 15 คน

4.4 การประชุมเชิงปฏิบัติการ (workshop) เน้นให้ผู้เข้าอบรมฝึกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดทักษะความชำนาญในการปฏิบัติงาน หรือเน้นในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ลงมือปฏิบัติจริงหลักจากได้รับความรู้จากวิทยากร จะใช้เวลาปฏิบัติมากกว่าการบรรยาย

จากรูปแบบที่ใช้ในการพัฒนาความรู้ความสามารถของคนในชุมชน ในการ จัดดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวที่ตรงกับความต้องการของชุมชน ซึ่งจะต้องเกิดจาก ความร่วมมือกันในทุกภาคส่วนของสังคมเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวไปสู่ความยั่งยืน

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (structural-functional theory) เป็นผลมาจากการนำเอา แนวความคิดทางด้านชีววิทยามาใช้ โดยอุปมาว่า โครงสร้างของสังคมเป็นเสมือนร่างกาย ที่ประกอบไปด้วยเซลล์ต่าง ๆ และมองว่า หน้าที่ของสังคมก็คือ การทำหน้าที่ของอวัยวะ ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย โดยแต่ละส่วนจะช่วยเหลือและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพื่อให้ ระบบทั้งระบบมีชีวิตดำรงอยู่ได้ สังคมเป็นระบบหนึ่งที่ส่วนต่าง ๆ มีความสัมพันธ์ และสนับสนุนซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ที่คงที่ของแต่ละส่วนจะเป็นปัจจัยทำให้ระบบ สังคมเกิดความสมดุล (equilibrium) โดยปกติการทำงานของกลไกเหล่านี้ เป็นผลให้สังคม ที่อยู่ในสภาพสมดุลเคลื่อนที่ (moving equilibrium) กล่าวคือ ทุกส่วนหรือสถาบันของ สังคมจะปรับตัวเข้าหากันตามความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ทั้งทางสังคมและ ภูมิศาสตร์ แต่ละสถาบันจะทำหน้าที่ของตน ซึ่งเป็นการตอบสนองความต้องการของ สถาบันอื่น ๆ และสังคมส่วนรวม การติดต่อตอบโต้ระหว่างบุคคลเป็นบรรทัดฐาน (norm) และสถานภาพ (status) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ สถาบันทางสังคมต่างพึ่งพาซึ่งกันและกัน รวมทั้งมีบทบาทสนับสนุนกันและกัน หากส่วนใดส่วนหนึ่งของสังคมเปลี่ยนแปลง ส่วนอื่น ๆ ก็จะมีผลกระทบไปด้วย (Parsons, 1967, pp. 183-185)

นอกจากนี้ ในทุกสังคมยังคงมีความแตกต่างระหว่างบุคคล อุดมคติทางสังคม และการปฏิบัติทางสังคม อุดมคตินับเป็นคุณค่า (value) ซึ่งมนุษย์ต้องการให้มีในสังคม ผู้ที่ละเมิดคุณค่าเหล่านี้หรือไม่สามารถประพฤติตามได้ก็จะมีอยู่เป็นธรรมดา ความแตกต่าง ระหว่างอุดมคติและการปฏิบัติจึงทำให้เกิดความเครียดและทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง

ต่าง ๆ ในสังคม ด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคม Parsons (1967, pp. 183-185) เสนอว่า เกิดจากความสมดุลถูกทำลายลง เพราะองค์ประกอบของสังคม คือ บุคลิกภาพ (personality) อินทรีย์ (organism) และวัฒนธรรม (culture) เกิดความแตกร้าว โดยมีสาเหตุมาจากทั้งสาเหตุภายนอกในระบบสังคม เช่น การเกิดสงคราม การแพร่กระจายของวัฒนธรรม เป็นต้น และสาเหตุจากภายในระบบสังคมที่เกิดจากความตึงเครียด (strain) เพราะความสัมพันธ์ของโครงสร้างบางหน่วย (unit) หรือหลาย ๆ หน่วยทำงานไม่ประสานกัน เช่น การเปลี่ยนแปลงทางประชากร การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เมื่อส่วนใดส่วนหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงจะเป็นสาเหตุทำให้ส่วนอื่น ๆ มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเกิดขึ้นเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งหรืออาจเกิดขึ้นทั้งระบบก็ได้ Parsons เน้นความสำคัญของวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึงความเชื่อ บรรทัดฐาน และค่านิยมของสังคมว่าเป็นสิ่งที่เป็นตัวยึดเหนี่ยวให้สังคมดำเนินอยู่ได้

Derkheim มีแนวคิดที่ว่า สภาพสังคมมีทั้งที่เป็นปกติ (normal) และไม่ปกติ (pathological) คือ ถ้าระบบสังคมสามารถสนองความต้องการที่จำเป็นของระบบได้ สังคมหรือระบบก็จะอยู่ในภาวะปกติ แต่ถ้าระบบไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมได้ สังคมก็จะเจ็บป่วย เพราะฉะนั้น สังคมต้องมีความจำเป็นเชิงหน้าที่จำนวนหนึ่ง เพื่อให้สังคมอยู่ในภาวะปกติ สังคมอยู่ในภาวะปกติได้ต้องมีการจัดระเบียบทางสังคม (social order) ซึ่งระบบจะประกอบไปด้วยสิ่งที่มีความเชื่อมโยงและประสานกัน (a system is on entity) แต่ละส่วนย่อมมีผลกระทบ ซึ่งอาจเป็นเรื่อง “การกระทำ คำที่พูด สูตรที่คิด หรือจิตวิญญาณที่สัมผัส” ล้วนแล้วแต่มีผลกระทบต่อส่วนอื่น ๆ และตัวระบบทั้งระบบ ทั้งนี้ ถ้าระบบอยู่รอดได้ ส่วนต่าง ๆ ต้องสอดคล้องประสานกัน ดังนั้น ความจำเป็นเชิงหน้าที่ย่อมต้องมีการบูรณาการ (integration) ในระหว่างส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน (จิรัช วิระสย, 2553, หน้า 21)

Merton (1968, pp. 93-96) ได้จำแนกหน้าที่ทางสังคมเป็น 3 ประเภท คือ หน้าที่หลัก (manifest) หน้าที่รอง (latent) และหน้าที่ที่ไม่พึงปรารถนา (dysfunctional) หน้าที่ของบางโครงสร้างของสังคมอาจมีประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ แต่ขณะเดียวกันคนบางส่วนอาจได้รับประโยชน์เพียงน้อยนิดหรืออาจไม่ได้รับประโยชน์เลย ซึ่งรวมไปถึงอาจจะมีคนบางกลุ่มหรือบางส่วนของสังคมได้รับผลเสียจากทำงานของโครงสร้างของสังคมนั้นก็ได้

โดยสรุปแล้ว แนวความคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของกลุ่มทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ มีลักษณะดังนี้

1. การศึกษาและวิเคราะห์สังคมต้องมองว่า สังคมทั้งหมดเป็นระบบหนึ่ง ที่แต่ละส่วนจะมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน
2. ความสัมพันธ์ คือ สิ่งที่สนับสนุนซึ่งกันและกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล
3. ระบบสังคมเป็นการเคลื่อนไหวเข้าสู่ความสมดุล การปรับความสมดุลของระบบจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในระบบตามไปด้วยความต่อเนื่องของกระบวนการของข่าวสารจากภายในและภายนอก

จากลักษณะดังกล่าวเปิดช่องทางให้มีการสร้างเกลียวสัมพันธ์ทางสังคมเกิดขึ้น เนื่องจากการศึกษาในทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่เห็นว่า ระบบสังคมจะต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างกันในเชิงสนับสนุนซึ่งกันและกัน และเกลียวสัมพันธ์จะเป็นผลจากระบบสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะนี้ ซึ่งแนวคิดทางสังคมวิทยาเกี่ยวกับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ซึ่งให้เห็นความซับซ้อนของการพัฒนาและยังให้เห็นความจำเป็นของการพัฒนาที่จำเป็นต้องดำเนินการไปพร้อม ๆ กัน ในทุก ๆ ด้าน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ต้องการและมีศักยภาพ การดำเนินการพัฒนาด้านต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องพิจารณาผลสะท้อนหลายประการทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และด้านอื่น ๆ อย่างเท่าเทียมกัน เช่นเดียวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน ที่หากจะดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนให้เกิดขึ้นในพื้นที่ใด ๆ หน่วยงานที่รับผิดชอบก็จำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบโดยรวมของชุมชนหรือศักยภาพของชุมชนในทุก ๆ ด้าน เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เป็นไปตามความมุ่งหวังที่ตั้งเป้าหมายไว้มากที่สุด ซึ่งส่วนต่าง ๆ ของโครงสร้างทางสังคมจะต้องเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ และมีความเป็นอยู่ที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของสังคม (สัจญญา สัจญญาวิวัฒน์, 2550, หน้า 49-51)

ทฤษฎีข่ายใยชีวิต

ทฤษฎีข่ายใยแห่งชีวิต (the web of life) หรือทฤษฎีของระบบชีวิต (the theory of living system) เป็นหัวใจหรือความคิดหลักของทฤษฎีข่ายใยแห่งชีวิตที่ Capra (1997) นำเสนอ คือ ชีวิตทั้งหลายในระดับต่าง ๆ ส่วนดำรงอยู่อย่างเป็นระบบ ในลักษณะของระบบชีวิตที่โยงใยอยู่ด้วยกันเป็นข่ายใย โดยที่ระบบนิเวศเป็นระบบที่ใหญ่และสำคัญมากที่สุด Capra เชื่อว่า การเข้าถึงความจริงในระบบนิเวศ จะทำให้เข้าใจในระบบชีวิตทั้งหลายด้วย เนื่องจากเขาเชื่อว่าการจัดระบบองค์กรของระบบนิเวศ คือ หลักการจัดองค์กรของระบบชีวิตทุกระบบ มนุษย์ในฐานะระบบชีวิตหนึ่งของระบบใหญ่ จึงต้องจัดแบบแผนชีวิต ระเบียบสังคมให้สอดคล้องกับแบบแผนของระบบนิเวศ ในทัศนะของ Capra การพูดถึงระบบนิเวศก็คือ การพูดถึง “ชุมชน” (community)

วิกฤตการณ์ทั้งหลายในสังคมมนุษย์เกิดจากกระบวนทัศน์ การจัดการที่ขัดแย้งกับระบบใหญ่ที่ตนเองเชื่อมโยงอยู่ ปัญหาทั้งหลายจึงไม่อาจแก้ไขหรือคลี่คลายอย่างยั่งยืนได้ หากมนุษย์ไม่ทำความเข้าใจและจัดแบบแผนของระบบมนุษย์ทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นระบบชีวิตของปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร สังคมโดยรวมให้สอดคล้องโยงใยกับระบบใหญ่หรือระบบนิเวศ เขาเชื่อว่าทฤษฎีข่ายใยชีวิตจะนำไปสู่ระบบคิด วิธีคิดแบบใหม่ที่จะเปลี่ยนกระบวนทัศน์และแก้ไขวิกฤตการณ์ทั้งหลาย ตลอดจนนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้จริง คือ การคิดเชิงระบบ (systems thinking) ซึ่งเขาเชื่อว่า การเรียนรู้อย่างรอบรู้ในระบบนิเวศ (ecoliteracy) จะทำให้เกิดการคิดอย่างเป็นระบบได้ ในทางกลับกัน การเรียนรู้จากระบบชีวิตชุมชนของตนเอง ก็เป็นหนทางที่ทำให้เกิดระบบคิดอย่างเป็นระบบได้ด้วยเช่นกัน ความเข้าใจในกฎของระบบนิเวศ (principles of ecology) จึงมีความสำคัญและเป็นพื้นฐานของการเข้าใจระบบชีวิตในระดับอื่น ๆ ทั้งหมด

สำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยว การที่ชุมชนที่ประกอบด้วย คน ซึ่งเป็นหน่วยเล็ก ๆ เหล่านี้ สามารถคิดได้เป็นระบบ และได้รับการพัฒนาผ่านกระบวนการเรียนรู้ ไม่ว่าจะจากวิกฤติหรือโอกาสในการพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกัน ก็จะทำให้ชุมชนนั้นกลายเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและมีศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่นตน

กฎของระบบนิเวศ (principles of ecology)

Capra (1997, pp. 13-14) มีทัศนะว่า การเข้าใจกฎแห่งระบบนิเวศหรือกฎธรรมชาตินี้ แม้จะมีความสำคัญแต่สิ่งที่เขาเห็นว่าสำคัญและเน้นมากกว่า คือ การเข้าใจว่าระบบนิเวศจัดการตนเองอย่างไร เขาย้ำถึงความสำคัญของการทำความเข้าใจกับแบบแผนของการจัดการ หรือ Pattern of Organization มากกว่าพยายามจดจำข้อหรือลำดับของกฎธรรมชาติ เพราะเขาเห็นว่า เมื่อใดที่เรากล่าวถึงกฎธรรมชาติ เป็นการยากที่จะระบุว่ามันเริ่มต้นที่ข้อใด จากไหนไปไหน เนื่องจากทั้งหมดเป็นองค์รวมเดียวกัน ต้องทำความเข้าใจไปพร้อมกันทั้งหมดในเวลาเดียวกัน ไม่สามารถจะแยกเป็นส่วน ๆ ในการสร้างกรอบทฤษฎีเพื่อการศึกษาาระบบชีวิตระดับต่าง ๆ (มนุษย์ ครอบครัว ชุมชน สังคม) และทำความเข้าใจวิกฤตของระบบชีวิตทั้งหลายจากแบบจำลองของระบบนิเวศนี้

Capra เรียกแบบจำลองนี้ว่า ข่ายใยชีวิต หรือ Web of life ที่มีความคิดหลัก (main idea/key concept) ในคำหลัก (key word) คือ สัมพันธภาพ (relationship) เครือข่าย (network) แบบแผน (pattern) โครงสร้างกระจาย (dissipative structure) กระบวนการ (process) วงจรป้อนกลับ (feedback loop) การจัดการตนเอง (self organization) การเรียนรู้ และการสร้างสรรค์ (learning and creativity) โดยที่คำทั้งหมดเหล่านี้เป็นองค์รวมของคุณสมบัติหรือคุณลักษณะของระบบชีวิตทุกระดับ เป็นคุณสมบัติและลักษณะที่เชื่อมโยงถึงกันและกัน หมายความว่า คุณสมบัติจะดำรงอยู่ต่อเมื่อมันรวมกันอยู่เป็นองค์รวม ดังนั้นการแยกส่วนออกไปเท่ากับเป็นการทำลายคุณสมบัติของมันด้วย หรือการนำส่วนย่อยมารวมกันก็ไม่อาจเกิดคุณสมบัติเหมือนองค์รวมได้เช่นกัน

ความคิดหลัก

สัมพันธภาพ (relationship) หรือความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน คือ กฎเกณฑ์สำคัญของระบบชีวิต ระบบนิเวศช่วยให้เราเข้าใจสัมพันธภาพของระบบชีวิตทั้งหลายไว้ดังนี้ (Capra, 1997, pp. 13-14)

1. มีสัมพันธภาพระหว่างองค์ประกอบย่อย ๆ ทั้งหมดที่อยู่ภายในระบบใดระบบหนึ่ง

2. มีสัมพันธภาพระหว่างระบบนั้นและระบบใหญ่กว่าที่แวดล้อมอยู่ ซึ่งกล่าวได้ว่า สัมพันธภาพระหว่างตัวระบบกับสิ่งแวดล้อมของมัน คือ สิ่งที่เราหมายถึงคำว่า บริบทหรือ “Context” โดยคำว่า Context นี้มาจากภาษาละติน แปลว่า “ถักทอเข้าด้วยกัน”

3. บริบทจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และการถักทอเข้าด้วยกันนี้เอง ทำให้เกิดความสัมพันธ์แบบ “เครือข่าย” ที่เชื่อมโยงระบบต่าง ๆ ทั้งหลายเข้าด้วยกันทั้งหมด สัมพันธภาพแบบเครือข่ายจึงเป็นหัวใจสำคัญของทฤษฎีข่ายใยชีวิต เพราะเป็นความสัมพันธ์ที่มีได้เป็นเส้นตรง (nonlinear) หากแต่เป็นสัมพันธภาพที่ไปในทุกทิศทาง เอื้อให้เกิดการเวียนกลับ การเรียนรู้ และการพัฒนาขึ้น

Schuler (อ้างถึงใน อนันต์ ลัทนพิทย, ม.ป.ป., หน้า 15) ได้ให้ความหมายของคำว่า เครือข่าย คือ สายใย (web) ของความสัมพันธ์ทางสังคม มีความเป็นเอกภาพ มีพลังความยึดโยง (cohesive) และการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งความสัมพันธ์ในเครือข่ายทางสังคมจะประกอบไปด้วย ความสัมพันธ์ในกลุ่มเพื่อน (friendship) ความเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายสังคม ความเป็นที่นิยม (popularity) การสื่อสาร (communication) การเชื่อมโยงในเครือข่ายบริการ (connections) ความไว้วางใจ (trustworthy) ซึ่งมีความสำคัญและช่วยสะท้อนความเข้มแข็งของเครือข่ายเหล่านั้น และสิ่งที่จะละเลยไม่ได้ คือ ชุมชนจะต้องมีการจัดการปกครองที่ดี มีผู้นำที่มีคุณธรรมจึงจะทำให้ทุกภาคีอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

ธรรมาภิบาล

โลกาภิวัตน์เป็นกระบวนการที่ขัดแย้งในตัวเอง (contradictory process) เพราะการขยายกระแสโลกข้ามพรมแดนไปในแต่ละท้องถิ่น แต่ในขณะเดียวกันก็ได้ผสมผสานกระแสท้องถิ่นและดึงนำเข้ามาในกระแสโลก แนวคิดเรื่องความขัดแย้งในกระแสโลกาภิวัตน์ได้ถูกเรียกโดย Hall, Held และ McLennan ว่า ประสพการณ์ทางสังคมที่ขัดแย้งในตัวเอง นอกจากโลกาภิวัตน์เป็นกระบวนการที่มีความขัดแย้งกับตัวเองแล้วโลกาภิวัตน์ยังได้สร้างกระแสต่อต้านโลกาภิวัตน์เองขึ้นมาด้วย (เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา, 2548, หน้า 12) โลกาภิวัตน์ไม่ได้มีมิติทางเศรษฐกิจแต่เพียงมิติเดียว แต่โลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจเป็นเพียงส่วนหนึ่งของโลกาภิวัตน์โดยรวม และ Giddens (1990, p. 64) กล่าวว่า

โลกาภิวัตน์ คือ การผสมผสานขององค์ประกอบที่ซับซ้อนทางวัฒนธรรม สังคม การเมือง เศรษฐกิจและเทคโนโลยีที่ลดความห่างของกาลเทศะ และทำให้คนในโลกนี้ตระหนักรู้ และเชื่อมโยงเข้าหากัน

ดังนั้น เมื่อโลกาภิวัตน์เป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและยังได้ส่งผลให้อำนาจอรัฐ ถูกแปลงรูปไป เนื่องจากโลกาภิวัตน์ได้สร้างปัญหาข้ามชาติ ซึ่งรัฐไม่สามารถจัดการได้ ดังนั้น ย่อมส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการปกครอง (government) แบบที่มีรัฐเป็น ศูนย์กลางมาสู่การจัดการปกครอง (governance) แบบซับซ้อนผสมผสานจากหลายฝ่าย หลายระดับ ซึ่งก็เท่ากับว่า นอกจากโลกาภิวัตน์จะส่งผลต่อการจัดการปกครองโลกแล้ว ยังส่งผลต่อการจัดการปกครองภายในประเทศด้วย ทั้งนี้ โลกาภิวัตน์ได้สร้างแรงกดดัน ให้ต้องมีการปรับจาก “การปกครอง” มาสู่ “การจัดการปกครอง” ซึ่งเป็นการเปลี่ยน รูปแบบการบริหารจัดการสาธารณะ โดยมีส่วนร่วมจากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในกิจกรรม สาธารณะต่าง ๆ นั่นคือ การเปลี่ยนรูปแบบการบริหารจัดการที่ถูกผูกขาดโดยรัฐ ให้มาเป็นการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกิจกรรมสาธารณะแต่ละประเภท จะเห็นได้ว่า การจัดการปกครองจะมีความซับซ้อนมากกว่าการปกครอง เพราะจะมีความเชื่อมโยง และสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายของการจัดการปกครอง ทั้งในระดับโลก ระดับชาติ และระดับจังหวัด/ท้องถิ่น/ชุมชน อีกทั้งการจัดการปกครองจะมีความหมายที่กว้าง และครอบคลุมมากกว่า เพราะรวมไปถึงสถาบันการเมืองการปกครองที่เป็นทางการและ ที่ไม่เป็นทางการ ที่ไม่ใช่กลไกของรัฐด้วย ซึ่งแนวคิดนี้จะสอดคล้องกับการพัฒนาและการพัฒนาชุมชนแนวใหม่ และสอดคล้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม ซึ่งมีชุมชนเป็นแกนหลักในการมีส่วนร่วมร่วมกับพลังด้านอื่น ๆ

การจัดการปกครองจึงเป็นระบบปกครองควบคุมที่สามารถทำงานได้ในเงื่อนไขของการยอมรับโดยคนส่วนใหญ่ ในขณะที่การปกครองสามารถทำหน้าที่ได้ แม้จะมีการต่อต้านที่รุนแรงหรือมีการยอมรับต่ำ ซึ่งจะเห็นได้ว่า การจัดการปกครองจึงมีจุดเน้น ในความเห็นพ้องที่จะร่วมมือกัน ไปสู่เป้าหมายที่มีร่วมกัน แต่การปกครองจะมีลักษณะของการใช้กำลังบังคับอยู่เสมอ จึงเท่ากับว่า การจัดการปกครองมีความหมายในเชิงบวก ซึ่งตรงข้ามกับการปกครองที่มีความหมายกลาง ๆ ที่อาจจะเป็นการจัดการปกครองที่เลว

(bad governance) หรือการจัดการปกครองที่ดี (good governance) ซึ่งในความหมายหลังนี้คือ เรื่องธรรมาภิบาลที่เรานิยมใช้กันนั่นเอง (เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา, 2547, หน้า 223)

การพัฒนาประเทศที่ผ่านมา เมื่อประมวลแล้วจะเป็นการมุ่งเน้นพัฒนาเพื่อความเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ภายใต้กระแส “โลกาภิวัตน์” (globalization) ซึ่งทำให้ประเทศที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจก็สามารถนำพาประเทศไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้อย่างรวดเร็วในทุก ๆ ด้านที่เกี่ยวข้องต่อเนื่อง กลายเป็นพลังอำนาจทางเศรษฐกิจที่ได้เปรียบประเทศอื่น ๆ นักวิทยาศาสตร์และนักสังคมศาสตร์บางท่านก็มุ่งประเด็นไปที่เทคโนโลยี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีการสื่อสารที่เป็นแรงผลักดันสำคัญสู่โลกาภิวัตน์ ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่ต่าง ๆ ใกล้ชิดกันมากขึ้น โดยพรมแดนของรัฐประชาชาติและตัวรัฐประชาชาติลดความสำคัญ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาและการบริหารจัดการนโยบายในภาพที่ต้องการการมีส่วนร่วมของภาคีต่าง ๆ มากขึ้น เพื่อให้การพัฒนามีภาพของอนาคตที่เป็นรูปธรรมภายใต้ยุคโลกาภิวัตน์จึงควรยึดหลักการปกครองที่ดีหรือธรรมาภิบาล (good governance) ในการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี

แนวการจัดการปกครองโดยยึดหลักธรรมาภิบาล ซึ่งแต่เดิมธนาคารโลกหรือ World Bank ได้ให้คำนิยามไว้ว่า หมายถึง ลักษณะและวิถีทางของการใช้อำนาจรัฐในการจัดการทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเพื่อการพัฒนา ส่วน Commission on Global Governance ได้ให้คำนิยามคำว่า “Governance” ไว้ในเอกสารชื่อ *Our Global Neighbourhood* ว่า หมายถึง ผลลัพธ์ของการจัดการกิจกรรม ซึ่งบุคคลและสถาบันทั้งภาครัฐและภาคเอกชนมีผลประโยชน์ ได้กระทำลงในหลายทิศทาง โดยมีลักษณะเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจจะนำไปสู่การผสมผสานผลประโยชน์ที่หลากหลายและขัดแย้งกันได้ ด้วยการร่วมมือกันจัดการในเรื่องนั้น

สำหรับประเทศไทย นักคิดและนักวิชาการได้ร่วมกันเปิดเวทีความคิด แลกเปลี่ยนและตีความแนวคิดเรื่องธรรมรัฐ จนกระทั่งถูกนำไปกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประชารัฐ ได้อาศัยหลักคิดดังกล่าวเป็นแนวทางสำคัญในการประยุกต์ใช้ยุทธศาสตร์สำคัญในการพัฒนาสังคมไทยให้มีความเข้มแข็งมากกว่าที่เป็นอยู่ โดยเฉพาะการเน้นสิทธิเสรีภาพ การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาประสิทธิภาพของรัฐและระบบราชการ ให้เกิด

ความโปร่งใสและตรวจสอบได้ หรือธรรมาภิบาล คือ การบริหารกิจการบ้านเมือง สังคม องค์กร หรือสถาบันที่ดีและด้วยความซื่อสัตย์ มีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ เป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้สังคมทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน ซึ่งครอบคลุมถึงฝ่ายวิชาการ ฝ่ายปฏิบัติการ ฝ่ายราชการ และฝ่ายธุรกิจ สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความรู้รัก สามัคคี และร่วมกันเป็นพลังก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นส่วนเสริมความเข้มแข็งหรือสร้างภูมิคุ้มกันแก่ประเทศเพื่อบรรเทาป้องกัน หรือแก้ไขเยียวยาภาวะวิกฤติภัยอันตรายที่หากจะมีมาในอนาคต เพราะสังคมจะรู้สึกถึงความยุติธรรม ความโปร่งใส และความมีส่วนร่วม อันเป็นคุณลักษณะสำคัญของศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ และการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สอดคล้องกับความเป็นไทย รัฐธรรมนูญ และกระแสโลกยุคปัจจุบัน (สถาบันนวัตกรรม-วชิรจันทร์, 2546)

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า การปกครองแบบเดิมจะใช้อำนาจหน้าที่ในการปกครอง ซึ่งต่อมาได้ปรับเปลี่ยนเป็นวิธีการใช้การจัดการปกครองที่ต้องอาศัยประชาคมและภาคประชาชนเข้ามามีบทบาทในการกำหนดนโยบายร่วมกัน และเพื่อเป็นการตอบสนอง การเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีความซับซ้อนและเกิดความขัดแย้ง ในตัวเองที่ภาครัฐเข้าไปบริหารจัดการแก้ไขปัญหาดังกล่าว แต่เพียงผู้เดียวไม่ได้ จึงต้องอาศัย การมีส่วนร่วมของทุกภาคในสังคม เพื่อกำหนดนโยบายและวิธีการจัดการปกครองว่า จะนำแนวคิดและหลักการใดมาใช้ในการจัดการปกครองประเทศ แต่หลักการหนึ่งที่ประชาสังคมในทุกระดับนิยมใช้ คือ หลักธรรมาภิบาล อันมีความเชื่อมโยงกับมิติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ “แนวคิดโลกาภิวัตน์” ประการสำคัญ คือ การจัดการปกครองให้สัมฤทธิ์ผล ต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคในชุมชนอย่างแท้จริง ในอันที่จะสาน ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นไปตามแผนงานหรือนโยบายที่กำหนดไว้ ซึ่งการจัดการปกครองที่ดีก็จะส่งผลต่อการจัดดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวที่จะทำให้เกิด ความร่วมมือกันของคนในชุมชนให้ดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน

แนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

การวิจัยเรื่อง ปฏิสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติแวดล้อม มักจะเกี่ยวโยงกับนิเวศวิทยาเชิงวัฒนธรรม (cultural ecology) เพราะพฤติกรรมมนุษย์ที่ปรากฏเป็นวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ มักมีผลกระทบต่อธรรมชาติแวดล้อม นิเวศวิทยาเชิงวัฒนธรรม จึงหมายถึง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มนุษย์จะมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมอย่างใกล้ชิด โดยการปรับตัวให้สามารถเจริญเติบโตและดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้ รูปแบบของการปรับตัว คนจะเหมือนสัตว์อื่นตรงที่ดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติที่เหมาะสมกับสภาวะทางชีววิทยา (biological) ที่จำเป็น แต่สิ่งที่คนต่างกับสัตว์ก็คือ คนสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ และสามารถสร้างสรรค์วัฒนธรรมตามสภาพธรรมชาติ เพื่อสนองความจำเป็นของตัวเองได้จากประวัติศาสตร์มนุษยชาติที่ดำรงอยู่ในโลก พบว่า มนุษย์จะปรับตัวตามความจำเป็น และควบคุมธรรมชาติรอบ ๆ ตัวเขาเอง ในการปรับตัวทางชีววิทยา มนุษย์มีความสามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยความสามารถทางด้านร่างกายที่จะปรับตัวให้เหมาะสมกับธรรมชาติแวดล้อมเฉพาะถิ่นนั้น ๆ และอีกส่วนหนึ่งมนุษย์มีความสามารถที่จะสร้างสรรค์วัฒนธรรมโดยการปรับเปลี่ยนธรรมชาติแวดล้อมได้ เช่น ชาวเอสกิโมที่มีการปรับตัวกับธรรมชาติแวดล้อมที่มีอากาศหนาวจัด โดยมนุษย์สามารถกำหนดควบคุมลักษณะพิเศษทางชีววิทยาได้ตามความจำเป็นที่จะสร้างวัฒนธรรมของตัวเองได้ สำหรับการปรับตัวทางวัฒนธรรม ในการสร้างวัฒนธรรมของคนนั้น คนจะจัดการกับข้อจำกัดของธรรมชาติ-แวดล้อมของตนเสมอ เช่น คนจะผลิตเสื้อผ้า และสร้างบ้านเพื่ออยู่อาศัยในขอบเขตที่คิดว่า จะทำให้อยู่รอดได้ การพัฒนาและส่งเสริมเทคโนโลยี ทำให้ธรรมชาติหลายอย่างมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ลดน้อยลง การปฏิวัติเทคโนโลยีในอดีตที่ผ่านมา ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อมต้องสูญเสียไป จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น จนไม่สมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ (มีการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติแบบข้ามชาติอย่างละโมภ เพื่อสะสมเอาชนะกัน) ทำให้เกิดภาวะสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ (ทั้งดิน: จากปุ๋ยเคมี-ขยะ น้ำ: จากโรงงานอุตสาหกรรม-น้ำเสีย จากชุมชน องค์กรต่าง ๆ ป่า: การตัดไม้ทำลายป่า ไม่ปลูกป่าทดแทน) ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้

เห็นได้ชัดเจนว่า การปรับตัวของมนุษย์กับธรรมชาติในปัจจุบันจะมีแต่ความไม่แน่นอน คนจะควบคุมทั้งตัวเองและธรรมชาติแวดล้อมได้ยาก คนจะเดินไปในอนาคตด้วยความเสี่ยงตลอดเวลา และอาจจะก้าวเดินไปสู่ความหายนะได้ในที่สุด ถ้าไม่หลีกเลี่ยงการทำลายคุณภาพของคนกับธรรมชาติแวดล้อม ด้วยความละโมภเห็นแก่ตัวของผู้มีอำนาจหน้าที่ในบ้านเมือง ดังนั้น ชุมชนต้องรวมตัวกันช่วยระวังรักษาทรัพยากรธรรมชาติแวดล้อม ให้ปลอดภัยจากคนโลภที่มีอำนาจจากภายนอก และต้องช่วยกันต่อต้านกำจัดทำลายพฤติกรรมเหล่านั้นอย่างเต็มที่ ด้วยวิธีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นองค์กรชุมชนในลักษณะประชาคมที่มีส่วนในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน (สมชาย นิลอาธิ, 2552)

การมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน ซึ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวแต่เดิมขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น จึงส่งผลกระทบแง่ลบต่อเศรษฐกิจและสังคม ชุมชนจึงต้องปรับวิธีคิดและวิธีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วม นอกจากนั้น ในการจัดการท่องเที่ยวจะต้องเชื่อมโยงกับ “ศักยภาพของชุมชน” ซึ่งเป็นขีดความสามารถหรือความพร้อมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การกระจายรายได้ และที่สำคัญ การสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว ดังนั้น ชุมชนควรได้รับการเสริมสร้างศักยภาพทางการท่องเที่ยวในหลาย ๆ ด้าน (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2548, หน้า 187-188) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Boo (อ้างถึงใน ทิพาพร พิมพ์พิสุทธิ, 2549, หน้า 14) ที่ให้ความสำคัญต่อชุมชน จากการค้นคว้าวิจัยด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในลาตินอเมริกาและหมู่เกาะคาริบเบียนเรื่อง *Ecotourism: The Potentials and Pitsfalls* ที่เห็นว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ ซึ่งมีผู้รับผิดชอบในการดูแลรักษาพื้นที่ มีการสร้างงานให้ชุมชนหรือท้องถิ่น และมีการสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม

การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเพื่อสนองตอบความต้องการของนักท่องเที่ยวและชุมชนในแหล่งท่องเที่ยว โดยปกป้องและรักษาโอกาสให้กับคนในรุ่นต่อ ๆ ไป ในอนาคต ซึ่งจะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรทั้งมวลที่จะสนองความต้องการด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ในขณะที่จะสามารถธำรงรักษาเนื้อหาทางวัฒนธรรม กระบวนการทางนิเวศวิทยาที่จำเป็น ความหลากหลายทางชีวภาพ และระบบอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับ

การเกี่ยวพันและระบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวพันชีวิต พืช สัตว์ และมนุษย์ทั้งหลาย ซึ่งจากกรอบแนวคิดดังกล่าวสามารถเป็นหลักการได้ 5 ข้อ คือ (World Tourism Organization, 1998, pp. 21-22)

1. ทรัพยากรทางธรรมชาติ ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และทรัพยากรอื่น ๆ ในการท่องเที่ยว จะต้องได้รับการอนุรักษ์ไว้เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่องในอนาคต โดยจะยังสามารถอำนวยความสะดวกให้แก่สังคมปัจจุบันได้
2. จะต้องมีการวางแผนและจัดการในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหาทางสิ่งแวดล้อมและสังคม วัฒนธรรมในพื้นที่แห่งท่องเที่ยว
3. คุณภาพของสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวโดยภาพรวมจะยังคงได้รับการรักษาไว้ได้และปรับปรุงให้ดีขึ้นได้ เมื่อจำเป็นที่จะต้องจัดทำ
4. จะต้องรักษาระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเอาไว้เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวนั้นจะยังคงสามารถรักษาความเป็นที่นิยมอยู่ได้ และสามารถทำการตลาดต่อไปได้
5. ผลประโยชน์ของการท่องเที่ยวจะต้องแผ่หรือกระจายไปในทุกภาคส่วนของสังคม

หลักการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีหลักเกณฑ์ดังนี้ (1) การมีส่วนร่วมของชุมชน (2) ความร่วมมือของกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง (3) การสร้างโอกาสการจ้างงานที่มีคุณภาพ (4) การกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว (5) การใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่า เกิดประโยชน์สูงสุด (6) การวางแผนระยะยาว (7) ความสมดุลระหว่างวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม (8) ความสอดคล้องกันระหว่างแผนการท่องเที่ยวและแผนพัฒนาในด้านต่าง ๆ (9) ความร่วมมือระหว่างผู้กำหนดนโยบายกับผู้ปฏิบัติ (10) การประสานความร่วมมือระหว่างแหล่งท่องเที่ยวและผู้ประกอบการ (11) การประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยว (12) การสร้างหลักเกณฑ์การประเมินผลกระทบ (13) การเน้นผลประโยชน์ชุมชน คุณค่าสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม (14) การพัฒนาคน การศึกษาและหลักสูตรต่าง ๆ (15) การเสริมสร้างลักษณะเด่น อัตลักษณ์ของชุมชนและพื้นที่ (16) การคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับ

ของทรัพยากร (17) การดำรงรักษาทรัพยากรมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม และ (18) การทำการตลาดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2552, หน้า 54) หลักการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้น ประกอบด้วยหลักการที่สำคัญ 10 ประการ ดังนี้ (ราไพพรรณ แก้วสุริยะ, 2547)

1. อนุรักษ์โดยใช้ทรัพยากรอย่างพอดี (using resource sustainable) หมายถึง การที่ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวและผู้ที่มิบทบาทด้านการท่องเที่ยว ต้องมีวิธีการจัดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เดิมทั้งมรดกทางธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างเพียงพอหรือใช้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างประหยัด โดยคำนึงถึงต้นทุนอันเป็นคุณค่าคุณภาพของธรรมชาติ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ลดการบริโภคและใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็นกับการลดของเสีย (reducing over-consumption and waste)
3. รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม (maintain diversity)
4. ประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว (integrating tourism into planing)
5. นำการท่องเที่ยวขยายฐานเศรษฐกิจในท้องถิ่น (supporting local economy)
6. การมีส่วนร่วม โดยการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น (involving local communities)
7. มีการประชุมกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (consulting stakeholders and the public)
8. การพัฒนาบุคลากร (training staff)
9. การจัดเตรียมข้อมูลคู่มือในการบริการข่าวสารการท่องเที่ยว (marketing tourism responsibly)
10. ประเมินผล ตรวจสอบและวิจัย (undertaking research)

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนมีแนวความคิดที่มุ่งเน้นให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยรวม ปรับสภาพการจัดการเพื่อเข้าสู่ยุคใหม่ของกระแสโลกที่เปลี่ยนไป (paradigm shift) ที่เปลี่ยนจากสังคมบริโภคนิยมสู่ยุคสมัยสังคมนิยม (สมัย อาภาภิรม, 2538) ขอบเขตของการพัฒนาจึงครอบคลุมทุกองค์ประกอบทุกส่วนของการท่องเที่ยว

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งหมดต้องมุ่งสู่ความยั่งยืน (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2542, หน้า 2-6) ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะที่เป็นบูรณาการ (integrated) คือ ทำให้เกิดเป็นองค์รวม (holistic) นั่นคือ องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบองค์ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่ง คือ มีดุลยภาพ (balance) หรือพูดอีกนัยหนึ่ง คือ การทำให้ กิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), 2550) โดยการปลูกจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมให้เกิดขึ้นกับประชาชนทุกคนในประเทศ สามัญสำนึกเป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมี ประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก ความสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมจะทำให้ทรัพยากร การท่องเที่ยวคงอยู่บนโลกได้อย่างยาวนาน เมื่อทรัพยากรการท่องเที่ยวไม่เกิดความ เสื่อมโทรม และสามารถอำนวยประโยชน์ต่อบุคคลทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ได้เป็นอย่างดีแล้ว การท่องเที่ยวก็จะเกิดความยั่งยืนในที่สุด (ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์, 2547ข) นั่นคือ กิจกรรมการท่องเที่ยวจะต้องสามารถดำรงอยู่ได้ โดยมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชม อย่างสม่ำเสมอ อีกทั้งทรัพยากรการท่องเที่ยวยังคงสามารถรักษาความดึงดูดใจไว้ได้ ไม่เสื่อมคลาย ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่น ภายใต้อิทธิพลความสามารถของธรรมชาติที่จะรองรับได้ และตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของ ประชาชน ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่มีต่อกระบวนการท่องเที่ยว อีกทั้งประชาชน ทุกส่วนต้องได้รับผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคกัน รวมถึงมีการ จัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศ ของท้องถิ่นนั้นไว้ได้ ทั้งนี้ ผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม จะต้องไม่มีหรือมีน้อยที่สุด ซึ่งมีเพียงการจัดการอย่างยั่งยืนเท่านั้น จึงจะสามารถคงความยั่งยืนของการท่องเที่ยวไว้ได้ (พจนา สวนศรี, 2546, หน้า 68-70; มิสรา สามารถ, 2543, หน้า 26-30; สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2542, หน้า 2)

ประเภทของแหล่งท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้ (มนัส สุวรรณ, 2544, หน้า 76-78; Clark & Stankey, 1979, pp. 191-193)

1. การแบ่งแหล่งท่องเที่ยวตามการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

1.1 ประเภทธรรมชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสวยงามและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

1.2 ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ โบราณสถาน และศาสนา เป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือสถานที่ท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา

1.3 ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม เป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปะ และขนบธรรมเนียมประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสมและถ่ายทอดเป็นมรดกสืบทอดกันมา

2. การแบ่งแหล่งท่องเที่ยวตามช่วงชั้นโอกาสเชิงนันทนาการ (Recreation Opportunity Spectrum--ROS) เป็นการแบ่งแหล่งท่องเที่ยวบนพื้นฐานและแนวความคิดของการวางแผน การจัดการ และการทำวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว หลักการแบ่งลักษณะนี้ใช้ลักษณะทางกายภาพพื้นที่ (physical setting) ลักษณะทางสังคม (social setting) และลักษณะการจัดการพื้นที่ (managerial setting)

รูปแบบของระดับกิจกรรมการท่องเที่ยว

กิจกรรมการท่องเที่ยว ควรเป็นกิจกรรมที่มีผลกระทบน้อยที่สุดหรือเป็นผลกระทบที่สามารถป้องกันหรือแก้ไขได้ กิจกรรมการท่องเที่ยวอาจจำแนกเป็นกิจกรรมที่เน้นการพักผ่อนหย่อนใจ กิจกรรมที่เน้นการแสดงออกและกิจกรรมที่เน้นการศึกษาหาความรู้ กิจกรรมต่าง ๆ อาจมีความเหลื่อมซ้อนหรือสามารถปฏิบัติร่วมกันได้ (McGregor, 1996)

ผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว

การกำหนดตำแหน่งผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว (positioning) หรือจุดเด่นของการท่องเที่ยวในพื้นที่ต่าง ๆ นับเป็นการสร้างภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว

ในสายตาของนักท่องเที่ยวได้ทางหนึ่ง บางครั้งนิยมใช้การกำหนดตราผลิตภัณฑ์ (branding) เพื่อสร้างการรับรู้และการยอมรับของนักท่องเที่ยวต่อพื้นที่ท่องเที่ยว ซึ่งสามารถดำเนินการได้หลายวิธีในการเลือกกำหนดตำแหน่งผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว เช่น กำหนดตามคุณลักษณะเด่นของผลิตภัณฑ์หรือกำหนดให้แตกต่างจากคู่แข่งกัน โดยเน้นการให้บริการที่แตกต่าง ทำเลที่ตั้ง การตกแต่งสถานที่ รวมทั้งชื่อเสียงและภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ เป็นต้น (วรรณนา ศิลปอาชา, 2547; สุนิสา จันทรเลขา, 2548)

การพัฒนาการท่องเที่ยว

การพัฒนาการท่องเที่ยวมีจุดมุ่งหมายการดำเนินงานที่จะให้การท่องเที่ยวเป็นไปในทิศทางที่จะก่อให้เกิดความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว พร้อมทั้งรักษาทรัพยากรให้คงความดึงดูดใจและพัฒนาให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งอาจแบ่งได้เป็นการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาบริการการท่องเที่ยวและการส่งเสริมการท่องเที่ยว สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542, หน้า 12-16) ได้กำหนดวัตถุประสงค์การพัฒนาการท่องเที่ยว เพื่อมุ่งเน้นให้การท่องเที่ยวเป็นฐานทางเศรษฐกิจในส่วนภูมิภาคที่จะกระตุ้นให้เกิดการลงทุนในอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรมที่ต่อเนื่องเป็นแหล่งสร้างงาน กระจายรายได้ และความเจริญไปสู่ภูมิภาค ในขณะเดียวกัน ก็ได้ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เน้นการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการชักจูง แนะนำ และควบคุมพฤติกรรมนักท่องเที่ยวให้ประสานกลมกลืนกัน ทั้งนี้ การพัฒนาการท่องเที่ยวอาจดำเนินการโดยอิสระแบบแก้ปัญหาเฉพาะหน้า แบบมีแผนเฉพาะตัวและแบบมีแผนผสมผสานเชื่อมโยงกันในระดับที่กว้างขึ้นได้ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับขนาดและความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว ปริมาณและรูปแบบการท่องเที่ยว ลักษณะขององค์กรที่รับผิดชอบและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อระบบสังคม สิ่งสำคัญที่จะประกันความสำเร็จของการพัฒนาการท่องเที่ยว คือ การประสานสอดคล้องกัน ในองค์ประกอบของการท่องเที่ยว ความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่ และการกระจายตัวของผลประโยชน์จากการพัฒนาที่เกิดขึ้น

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยว ประกอบด้วย ปัจจัยสำคัญ 2 ส่วน คือ (1) อุปสงค์ทางการท่องเที่ยว หมายถึง ตลาดนักท่องเที่ยวซึ่งจะเป็นผู้ใช้ สิ่งอำนวยความสะดวกและบริการด้านการท่องเที่ยว และ (2) อุปทานทางการท่องเที่ยว ประกอบด้วย แรงจูงใจและกิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งธรรมชาติ วัฒนธรรม และลักษณะเฉพาะตัวบางอย่าง รวมถึงอาหารและที่พัก อันได้แก่ โรงแรมและที่พักแรมชนิดอื่น ๆ และสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการต่าง ๆ ซึ่งดำเนินการโดยผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว นอกจากนั้น อุปทานทางการท่องเที่ยวยังมีความหมายครอบคลุมไปถึง การวางแผนพัฒนาและการสนับสนุนของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทั้งระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ รวมถึงความร่วมมือร่วมใจของประชาชนเจ้าของพื้นที่ การจัดการอุปทานทางการท่องเที่ยวที่สำคัญ หมายถึง การจัดเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการ เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ตลอดจนการคำนึงถึงขีดความสามารถ ในการรองรับการท่องเที่ยว (tourism carrying capacity) ของท้องถิ่น แหล่งท่องเที่ยว ตามธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม/ประเพณี และแหล่งประวัติศาสตร์/โบราณสถาน/โบราณวัตถุ/ศาสนา จัดว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวอันทรงคุณค่า ซึ่งประเทศไทย น่าจะอยู่ที่การดำเนินงานที่มีความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและการมีส่วนร่วมของ ประชาชนเจ้าของพื้นที่ โดยเน้นถึงความโดดเด่นของการท่องเที่ยวที่พึ่งพาอาศัยชุมชน (community based tourism) การสร้างจิตสำนึกให้ผู้คนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญ และความจำเป็นในการดำรงไว้ ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม ของท้องถิ่นตน โดยทำให้การท่องเที่ยวมุ่งเน้น ไปถึงผลที่จะเกิดแก่ชุมชน กระบวนการวางแผนและพัฒนา และจะนำไปสู่การตัดสินใจและการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ที่ครบถ้วนสมบูรณ์ จะนำมาซึ่งประโยชน์ที่ตกแก่ชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งจะส่งผลต่อ เสถียรภาพของทรัพยากรทางการท่องเที่ยวก็จะเกิดขึ้นและคงอยู่ตลอดไป จึงจะนับได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (ทักษิณ อธิรัชชัย, 2547)

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเป็นการให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมที่มีศักดิ์และสิทธิ เช่นเดียวกับชีวิตมนุษย์ การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่จะประสบผลสำเร็จได้นั้น จำเป็นต้องศึกษากับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการรับผลการพัฒนาโดยตรง นั่นคือ ประชาชน หรือชาวบ้าน การเรียนรู้จากชาวบ้านจำเป็นที่ต้องใช้เทคนิควิทยาในลักษณะการเรียนรู้

ร่วมกัน ซึ่งจะสัมฤทธิ์ผลได้โดยใช้กระบวนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่จะต้องให้ความสำคัญกับทุกที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานด้านตลาดการท่องเที่ยวที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกันเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว (รุ่งทิพย์ ว่องปฏิการ, 2547; สุรพิชัย พรหมสิทธิ, 2547)

แนวคิดทางธุรกิจด้านส่วนผสมทางการตลาด

McCarthy and Perreault (1996, pp. 46-49) ได้กล่าวถึงส่วนผสมทางการตลาด 4'Ps ประกอบด้วย Product, Place, Promotion และ Price ซึ่งทั้ง 4'Ps ต่างมีความจำเป็นในการนำมาใช้วางแผนด้านการกำหนดส่วนผสมทางการตลาด (the marketing mix)

แต่ขณะเดียวกัน ก็มีบางตัวที่มีความสำคัญกว่าตัวอื่น ๆ ดังคำกล่าวที่ว่า ไม่มีสิ่งใดที่จะโดดเด่นอยู่เพียงสิ่งเดียว เมื่อส่วนผสมทางการตลาดได้ถูกพัฒนา กระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับปัจจัยต่าง ๆ จะมีความใกล้เคียงกัน ซึ่งให้เห็นว่า ปัจจัยเหล่านั้นล้วนมีความสำคัญทั้งสิ้น และเมื่อนำส่วนผสมทางการตลาดมาพิจารณาโดยกว้าง จะสังเกตเห็นว่า ตัวผลิตภัณฑ์เองจะเป็นตัวสร้างความพึงพอใจให้แก่ลูกค้าเป้าหมาย การมีช่องทางนำสินค้าวางในสถานที่ที่ลูกค้าเข้าถึงการส่งเสริมการขาย เพื่อสื่อสารกับลูกค้าเป้าหมาย และผลิตภัณฑ์ได้ถูกออกแบบและวางแผนไว้สำหรับผู้บริโภค และตั้งราคาสินค้าโดยประมาณจากพฤติกรรมในการซื้อหรือมูลค่าของสินค้าที่ผู้บริโภคใช้อยู่ในปัจจุบัน (คูตาราง 2)

ตาราง 2

กลยุทธ์การตัดสินใจขององค์กรด้วย 4'Ps

ผลิตภัณฑ์	สถานที่	ส่งเสริมการขาย	ราคา
1. รูปลักษณ์สินค้า	1. วัตถุประสงค์	1. วัตถุประสงค์	1. เป้าหมาย
2. บริการ	2. ชนิดของช่องทาง	2. การผสมผสานการ	2. ความยืดหยุ่น
3. จุดเด่น	3. การเปิดตลาด	ส่งเสริมการขาย	3. ระดับการ
4. ระดับคุณภาพ	4. ประเภทของพ่อค้า-	3. ผู้ขาย (ชนิด จำนวน	หมุนเวียนของ
5. อุปกรณ์เสริม	คนกลาง	การคัดเลือก การ	วงจรสินค้า
6. การติดตั้ง	5. ประเภทของสถานที่	ฝึกอบรม แรงจูงใจ)	4. ภูมิภาค
7. คำแนะนำ	ในการจัดทำคลังสินค้า	4. การโฆษณา (เป้าหมาย	5. การลดราคา
8. การรับประกัน	6. การขนส่งและจัดเก็บ	ชนิดของสื่อ ประเภท	6. งบประมาณ
9. ชนิดของสินค้า	7. ระดับการบริการ	ของการโฆษณา)	
10. บรรจุภัณฑ์	8. ช่องทางการจัดหา	5. การส่งเสริมการขาย	
11. ตราสินค้า	9. ช่องทางการจัดการ	6. สื่อสิ่งพิมพ์	

ที่มา. จาก *Basic Marketing: A Global Managerial Approach* (p. 46, 12th ed.), by E. J. McCarthy and W. D. Perreault, Jr., 1996, Chicago: Irwin.

การสร้างความพึงพอใจให้ลูกค้าเป้าหมายและผู้บริโภค มีเส้นทางหลายทาง เช่น ผลิตภัณฑ์สามารถมีหลายขนาดและรูปร่าง รวมไปถึงระดับคุณภาพของสินค้า และระดับการบริการที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ บรรจุภัณฑ์สามารถมีหลากหลายขนาด หลายสีหรือวัสดุ ตรายี่ห้อสินค้า และการรับประกันสามารถเปลี่ยนแปลงได้ นอกจากนี้ การโฆษณาประชาสัมพันธ์ทั้งจากหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วิทยุ โทรทัศน์ ป้ายโฆษณา ก็สามารถเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสมตามแต่เจ้าของบริษัท ผู้ผลิตหรือจัดจำหน่ายจะพิจารณาราคาของสินค้าก็สามารถปรับขึ้นหรือลงได้ ด้วยหลายเหตุปัจจัยจึงเป็นแรงสนับสนุนให้องค์กร ตัดสินใจเลือกกระบวนการส่งเสริมการตลาด โดยใช้แนวคิดส่วนผสมทางการตลาดมาใช้ในองค์กรของตน ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยดังต่อไปนี้ (McCarthy & Perreault, 1996, pp. 46-49)

1. ปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความเหมาะสมของตัว “ผลิตภัณฑ์” เป้าหมายทางการตลาด ข้อเสนอดังกล่าว จะนำไปสู่รูปลักษณ์ของสินค้า บริการ

หรืออาจจะทั้ง 2 รูปแบบ ต้องจำไว้ว่า ผลិតภัณฑ์ไม่เพียงจำกัดอยู่ที่รูปร่างหน้าตา สิ่งสำคัญที่ต้องพึงระลึก คือ ผลิตภัณฑ์และบริการจะต้องสร้างความพึงพอใจและตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคได้ พร้อมกับปัจจัยอื่น ๆ การตัดสินใจในเรื่องเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์จะสังเกตได้ว่า การพัฒนาและจัดการกับผลิตภัณฑ์ตัวใหม่และเส้นทางของผลิตภัณฑ์ทั้งหมด จะพิจารณาลักษณะสำคัญของประเภทที่หลากหลายของผลิตภัณฑ์ที่รวมกันอยู่ภายใต้กลุ่มชั้นผลิตภัณฑ์ ซึ่งจะช่วยให้สามารถพัฒนาส่วนผสมทางการตลาดได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

2. ปัจจัยด้านสถานที่ เกี่ยวพันกับการตัดสินใจในการที่จะนำเสนอผลิตภัณฑ์สู่ตลาดเป้าหมายที่เหมาะสม หากผลิตภัณฑ์ไม่ดีพอสำหรับผู้บริโภค ก็ไม่มีประโยชน์ว่าจะขายเมื่อไหร่หรือที่ไหน ผลิตภัณฑ์ถูกนำเสนอแก่ผู้บริโภคผ่านการกระจายสินค้า ช่องทางการกระจายสินค้ามีหลายช่องทางแล้วแต่องค์กร จากผู้ผลิตสู่ช่องทางสุดท้าย คือ ผู้ใช้หรือผู้บริโภค บางครั้งระบบของช่องทางการกระจายสินค้าก็ไม่ยาวนาน อาจจะส่งตรงจากผู้ผลิตสู่ผู้บริโภคหรือผู้ใช้ทันที ซึ่งนับเป็นความพิเศษของตลาดธุรกิจและในตลาดบริการบ่อยครั้งที่ระบบจะซับซ้อนและยุ่งยากหรือหลากหลายและแตกต่างกันไปตามประเภทของพ่อค้าคนกลางหรือผู้เชี่ยวชาญ และหากผู้จัดการทางการตลาดมีเป้าหมายทางการตลาดที่แตกต่างกันหรือความต้องการที่ต่างกัน ช่องทางการตลาดของการกระจายสินค้าก็อาจแตกต่างกัน

3. ปัจจัยด้านการส่งเสริมการขาย เชื่อมโยงกับกิจกรรมการส่งเสริมการขายมากกว่านโยบาย การโฆษณาประชาสัมพันธ์ และการขายแบบตัวต่อตัว ทั้งนี้ เพราะสามารถกระตุ้นความสนใจให้อยากทดลอง และกระตุ้นการซื้อของกลุ่มลูกค้าได้มากกว่าช่องทางอื่น ๆ เช่น กรณีอุปถัมภ์ราคา คະแนนสะสมการซื้อสินค้า ตัวอย่างสินค้า แคตาล็อก หนังสือแนะนำหรือจดหมายเวียน งานสนับสนุนการขายมีความพิเศษ คือ สามารถนำไปใช้กับการขายแบบปัจเจกบุคคลหรือใช้กับคนจำนวนมากก็ได้

P ตัวที่ 3 หรือการส่งเสริมการตลาด (promotion) มีความเกี่ยวข้องกับเป้าหมายทางการตลาดในด้านความเหมาะสมของผลิตภัณฑ์ การส่งเสริมการตลาดรวมนับตั้งแต่วิธีการขาย ดังนี้

3.1 การขายแบบตัวต่อตัว (personal selling) เกี่ยวพันโดยตรงระหว่างผู้ขายและกำลังซื้อของผู้บริโภค การขายแบบตัวต่อตัวโดยปกติจะเป็นการขายแบบการพบหน้า (face-to-face) แต่ในบางครั้งการติดต่อสื่อสารอาจทำทางโทรศัพท์ การขายแบบตัวต่อตัวชักนำให้พนักงานขายนำเป็นหลัก สำหรับส่วนผสมทางการตลาดจะไปใช้ ก่อให้เกิดกำลังซื้อแก่กลุ่มผู้บริโภค แต่ค่าใช้จ่ายในการทำตลาดด้วยระบบขายแบบตัวต่อตัว นับว่าค่อนข้างสิ้นเปลือง บ่อยครั้งที่บุคคลพยายามผสมผสานการขายแบบมวลชนและการขายด้วยวิธีการส่งเสริมทางการตลาดไปพร้อม ๆ กัน

3.2 การขายแบบมวลชน (mass selling) เป็นการสื่อสารครั้งละจำนวนมาก ๆ กับกลุ่มผู้บริโภคในเวลาเดียวกัน หลักการของการขายแบบจำนวนมากนั้น มีดังต่อไปนี้

3.2.1 การโฆษณาที่สามารถแสดงออกมาในรูปแบบของความคิดสร้างสรรค์สินค้าหรือบริการที่มีเอกลักษณ์

3.2.2 สิ่งพิมพ์นำเสนอเมื่อไม่สามารถแสดงออกในรูปแบบของความคิดสร้างสรรค์สินค้าหรือบริการ ซึ่งนับเป็นสิ่งสำคัญของการขายแบบมวลชน

3.3 การขายด้วยวิธีการส่งเสริมทางการตลาด (sale promotion) ซึ่งนับเป็นงานที่ผู้จัดการฝ่ายการตลาดจะต้องผสมผสานกระบวนการและแบบแผนเข้าด้วยกัน

4. ปัจจัยด้านราคา นอกจากจะพัฒนาความเหมาะสมของผลิตภัณฑ์ สถานที่ และการส่งเสริมการขายแล้ว ผู้จัดการที่ดีควรจะต้องวางแผนการตั้งราคาสินค้าให้เหมาะสมด้วยในการตั้งราคาสินค้า จำเป็นจะต้องศึกษาและทำความเข้าใจประเภทของสินค้าที่มีความใกล้เคียงกัน ซึ่งจะเป็นคู่แข่งในการเจาะตลาดเป้าหมาย รวมไปถึงศึกษามูลค่าทั้งหมดของส่วนผสมทางการตลาด และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะทดลองคาดประมาณปฏิกิริยาสะท้อนกลับของลูกค้าหรือกลุ่มเป้าหมายใกล้เคียงต่อสินค้าของเรา ควรจะมีการฝึกปฏิบัติเป็นประจำในการตั้งเกณฑ์ราคาหรือระยะเวลาการลดราคาผลิตภัณฑ์ รวมไปถึงกฎหมายและข้อจำกัดต่าง ๆ ในการกำหนดราคาสินค้า หากกลุ่มลูกค้าไม่ยอมรับราคาที่กำหนด แผนการทั้งหมดที่ตั้งไว้ก็จำเป็นต้องปรับเปลี่ยน ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ราคาของสินค้าเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับผู้จัดการทางการตลาด

ในระยะต่อมานักการตลาดปัจจุบันมีความเห็นว่า นักการตลาดยุคใหม่ไม่ควรจะรู้เฉพาะศาสตร์ทางการตลาด แต่จะต้องรู้ถึงศาสตร์การจัดการด้านอื่นด้วย เพราะปัจจัย

ทางการตลาดซับซ้อนมากขึ้น และความรับผิดชอบของผู้บริหารการตลาด ไม่ใช่เพียงแค่มุ่งยอดขายเช่นในอดีต Kotler (1999, p. 95) กล่าวไว้ในหนังสือการตลาดสำหรับนักปฏิบัติว่า หากเขาจะเพิ่มตัว P ขึ้นใน 4P ที่มีอยู่เดิม Kotler จะเพิ่มตัว P ที่ 5 คือ Politics (การเมือง) และตัวที่ 6 คือ Public Opinion (มติมหาชน) เข้าไป เพราะเห็นแล้วว่า ทั้งสองปัจจัยส่งผลมากมายต่อการปฏิบัติกิจกรรมเชิงการตลาดโดยให้ความหมายของ P แต่ละตัว ดังต่อไปนี้

5. การเมือง (politics) มีความหมายครอบคลุมถึงคนหมู่มาก หรือการกระทำใดที่ส่งผลกระทบต่อสังคมทั้งสังคมหรือส่วนใหญ่ในสังคม ทั้งนี้ Kotler (1999, p. 95) มีความเห็นว่า ระบบการเมืองเข้ามามีอิทธิพลต่อการตลาดอย่างมาก พิจารณาได้จากการที่นักการตลาดในปัจจุบันมักวางแผนการตลาดโดยอ้างอิงกับสถานการณ์และนโยบายทางการเมืองของท้องถิ่น เพื่อวางแผนการตลาดให้เหมาะสมที่สุด ในทางการตลาดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว การเมืองจึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงการสนับสนุนจากองค์กรท้องถิ่นและนโยบายต่าง ๆ ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ที่สนับสนุนสภาพแวดล้อมด้านการวางแผนการพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยว เพื่อที่จะดำเนินการวางแผนทางการตลาดได้สอดคล้องกับระบบการเมืองของชุมชนท้องถิ่น

6. มติมหาชน (public opinion) Kotler (1999, p. 95) ได้กล่าวไว้ว่า มติมหาชน คือ ความเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ ความรู้สึกและเจตคติของสาธารณชน ซึ่งมีผลต่อความสนใจในผลิตภัณฑ์และบริการบางอย่าง กล่าวคือ หากผลิตภัณฑ์หรือบริการได้รับความเห็นชอบจากคนส่วนใหญ่ก็จะเป็นผลดีต่อตัวสินค้าเช่นเดียวกับการท่องเที่ยว หากประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่รับรู้และเห็นชอบ รวมทั้งเข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวของชุมชน การจัดการท่องเที่ยวก็สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และเป็นประโยชน์กับส่วนรวมอย่างเต็มที่ เนื่องจากกิจกรรมต่าง ๆ ย่อมส่งผลกระทบต่อชีวิตของผู้คน ชุมชนท้องถิ่นและสังคม ทั้งนี้ มติมหาชนจะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการธรรมาภิบาลได้นั้น จะต้องมีการดำเนินการที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม การทำประชาคมติดต้องทำอย่างเที่ยงตรง ยุติธรรมและจริงใจ ไม่มีอคติ ทั้งนี้ ในการกำหนดกลยุทธ์ที่จะนำมาใช้ในการบริหารจัดการด้านการตลาด ซึ่งสมควร กวียะ (2547, หน้า 210) เห็นว่า ควรให้มีความครอบคลุมโดยคำนึงถึงประสิทธิภาพในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุ

ผลสำเร็จ โดยได้เพิ่ม P ที่ 7, 8 และ 9 คือ People, Period และ Psychology ซึ่งได้ให้ความหมายดังนี้

7. บุคลากรทางการตลาด (people) ที่ทำหน้าที่ทางการตลาดปัจจุบันประกอบไปด้วย ผู้ที่มีความรู้ทางการตลาดโดยตรงและผู้ที่มีความรู้พื้นฐานด้านอื่น นักการตลาดจะต้องรู้จักเลือกใช้กลยุทธ์ที่เหมาะสมกับสถานการณ์ เพราะนักการตลาด คือ รอบครอบรอบรู้ ใส่ใจ สังเกต มองการณ์ไกล มีวินัยและจริยธรรม ในด้านการท่องเที่ยวบุคลากรทางการตลาดไม่น่าจะมีเพียงแค่ผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการวางแผนการท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการเท่านั้น แต่จะหมายความรวมไปถึงประชาชนในพื้นที่ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนการท่องเที่ยวของชุมชน และองค์กรในพื้นที่ทั้งภาครัฐและเอกชนที่จะเป็นกลุ่มที่เข้ามาสนับสนุนให้การจัดการท่องเที่ยวดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ (สมควร กวียะ, 2547, หน้า 210; Lumsdon, 1997, pp. 70, 77)

8. ระยะเวลา (period) ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของทุนในด้านการตลาด ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการบริหารการตลาด ทั้งนี้ เพราะเป็นตัวกำหนดเงื่อนไขต่าง ๆ ของกิจกรรมทางการตลาดที่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทางการตลาดจะต้องพิจารณาและวางแผนการตลาดให้เหมาะสมและตรงกับระยะเวลาที่เอื้ออำนวย ในกรณีของการท่องเที่ยวก็มีความสัมพันธ์กันระยะเวลาเช่นเดียวกัน การจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมจะต้องมีการวางแผนด้านเวลาอย่างรัดกุม อันเนื่องจากระยะเวลาในการจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวจะสะท้อนถึงค่าใช้จ่ายและปัจจัยสนับสนุนอื่น ๆ ที่จะถูกนำมาใช้ในช่วงเวลาเดียวกัน อีกทั้งการท่องเที่ยวในปัจจุบันมีความเกี่ยวเนื่องกับเวลาของเทศกาล และประเพณีต่าง ๆ ที่จะจัดขึ้นตามช่วงเวลา การทราบช่วงเวลาและกำหนดช่วงเวลาในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวได้อย่างแน่ชัด ย่อมทำให้ผู้ดำเนินการด้านการท่องเที่ยวสามารถกำหนดทรัพยากรที่จะนำมาใช้ในการจัดการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

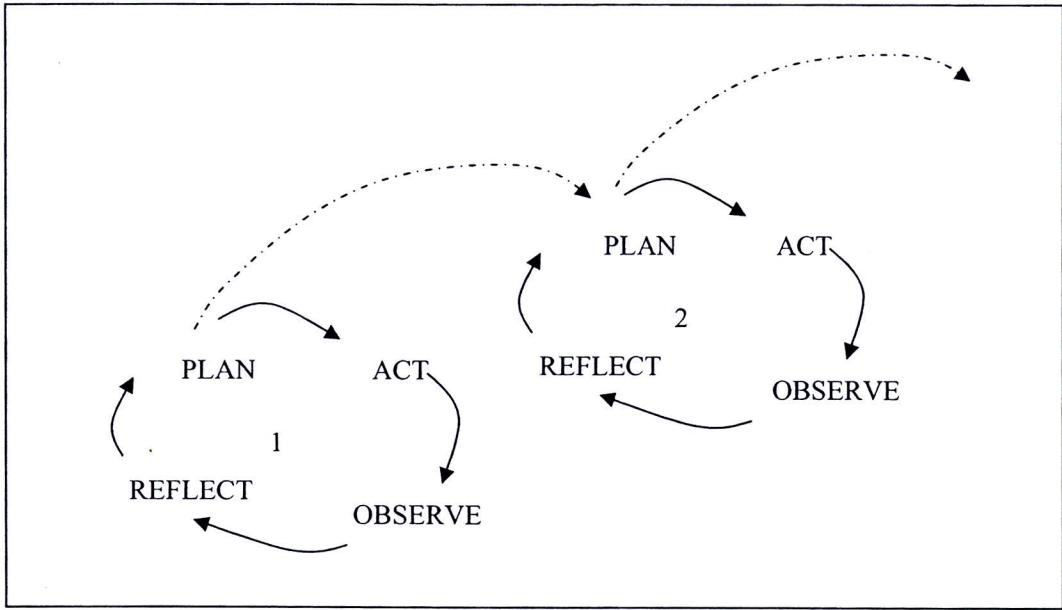
9. จิตวิทยา (psychology) ด้านจิตวิทยาการตลาดนั้น หมายความว่ารวมถึงการศึกษาพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคล แรงจูงใจต่อการเกิดพฤติกรรม รวมไปถึงบุคลิกภาพหรือเจตคติของบุคคลที่จะส่งผลต่อพฤติกรรมการดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ การทราบและมีความรู้ทางด้านจิตวิทยา เหล่านี้ของบุคคลจะสามารถส่งผลให้ผู้ที่มิบทบาทในการวางแผน

การตลาด นำมาใช้เครื่องมือในการศึกษาและพัฒนาการตลาดและส่งเสริมการขายได้ดีขึ้น
 ในส่วนของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การทราบลักษณะทางจิตวิทยาของนักท่องเที่ยว
 ย่อมทำให้ผู้ดำเนินการด้านการวางแผนการท่องเที่ยวสามารถวางแผนและกำหนดนโยบาย
 การท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม (นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, 2546, หน้า 37; Lumsdon, 1997,
 p. 69)

การจัดการด้านการตลาดมีความสำคัญต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ทั้งใน
 ด้านคุณภาพสินค้าและบริการ รวมทั้งศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่จะต้องดึงดูดความ
 สนใจของนักท่องเที่ยวด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันพัฒนา
 การท่องเที่ยวที่จะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จุดกำเนิดของการวิจัยปฏิบัติการ (action research) ไม่ปรากฏเด่นชัด แต่นักวิชาการ
 หลายคนระบุว่า Lewin (อ้างถึงใน สุภวัณย์ พลายน้อย, 2547, หน้า 11) นักจิตวิทยา
 ชาวอเมริกันเป็นผู้นำเสนอการวิจัยที่ใช้การสืบสวนค้นคว้า (inquiry) และอธิบายขึ้นวงเกลียว
 (spiral) ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ประกอบด้วย การวางแผน (planning) การปฏิบัติ
 (action) การสังเกต (observing) และการประเมินสะท้อน (reflecting) ดังแสดงในภาพ 3

ภาพ 3 วงจรการวิจัยเชิงปฏิบัติการของ Kurt Lewin

ที่มา. จาก การวิจัยปฏิบัติการ (Action Research--AR) สู่... การวิจัยปฏิบัติการเพื่อสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community Action Research--CAR) (หน้า 11), โดย สุภวัธย์ พลายน้อย, 2547, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, โครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะท้องถิ่นน่าอยู่.

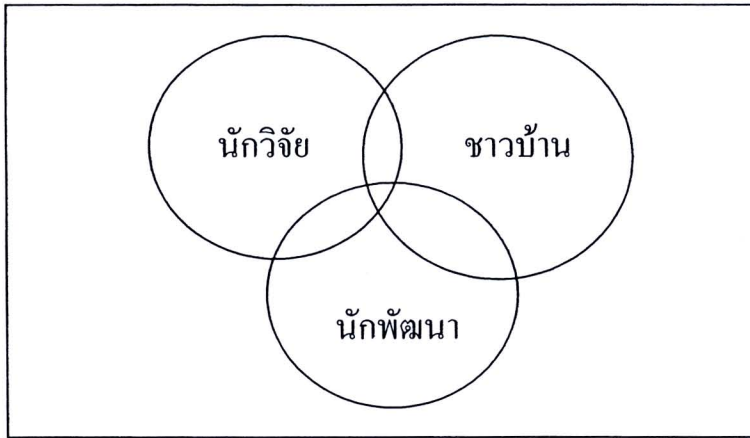
จากจุดเน้นที่แตกต่างกัน ทำให้การวิจัยปฏิบัติการมีการเรียกชื่อเฉพาะที่แตกต่างกันไปทั้ง ๆ ที่อยู่ในตระกูล (family) เดียวกัน เช่น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research--PAR) การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community Action Research--CAR) เป็นต้น Greenwood and Levin (อ้างถึงใน สุภวัธย์ พลายน้อย, 2547, หน้า 20-21) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการและการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในบางครั้งใช้ในความหมายเทียบเคียงกัน เพราะโดยธรรมชาติของการวิจัยเชิงปฏิบัติการจะมีเรื่องของการมีส่วนร่วม (participation) อยู่ในตัวมันเอง ดังนั้น ผู้วิจัยคิดว่าแนวทางการทำวิจัยแบบ PAR เป็นกระบวนการในตัวมันเองที่จะเป็นส่วนเสริมสร้างให้เกิดเกลียวสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งจะเห็นได้ว่า กระบวนการต่าง ๆ ที่อยู่ใน PAR เป็นการสร้างเกลียวสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นจากการทำวิจัย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง วิธีการที่ให้ผู้ถูกวิจัย (ชาวบ้าน) เข้ามามีส่วนร่วมวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน จากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหา การดำเนินการ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหาคือหรือส่งเสริมกิจกรรม

การวิจัยแบบมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนเป็นสิ่งที่ชุมชนหรือชาวบ้านร่วมรับรู้และใช้ประโยชน์ด้วย ชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกำหนดปัญหาของชุมชนและหาแนวทางแก้ไขปัญหาคือเป็นผู้ตัดสินใจและยืนยันเจตนารมณ์ที่จะแก้ไขปัญหาคือเหล่านั้น กระบวนการวิจัยดำเนินไปในลักษณะการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อสรุปเป็นขั้น ๆ อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการสังเคราะห์ข้อสรุปมีลักษณะเชิงภาษวิธี (dialectic) ชาวบ้านจะค่อย ๆ เรียนรู้ด้วยตนเองด้วยวิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ ข้อมูลที่ได้จะมีความชัดเจน สะท้อนความคิดอ่านของชาวบ้าน ตลอดจนนิสัยใจคอ ความต้องการและแบบแผนการดำเนินชีวิตของเขา

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เน้นการยอมรับหรือความเห็นพ้องจากฝ่ายชาวบ้าน ในการวิจัยชนิดนี้นักวิจัยจะต้อง (1) ประเมินความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา และ (2) ทบทวนวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งแรก เพื่อให้สอดคล้องกับความเห็นของชาวบ้านอันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยถือว่าชาวบ้านเป็นผู้รู้ดีเท่า ๆ กับนักวิจัยหรือนักพัฒนาในการกำหนดปัญหาและการเลือกปฏิบัติการใด ๆ ก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ปัญหาของการวิจัยเริ่มจากชาวบ้านด้วย ไม่ใช่จากสมมติฐานของผู้วิจัยหรือนักพัฒนาแต่ฝ่ายเดียว จะเห็นว่าทั้ง 3 ฝ่าย คือ ชาวบ้าน นักวิจัย และนักพัฒนาต่างก็มีบทบาทเท่าเทียมกันในการร่วมกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางปฏิบัติการ การวิจัยนี้จะเป็นการผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีของนักวิจัย เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนักพัฒนา และความต้องการกับความรอบรู้ของชาวบ้าน ดังแสดงในภาพ 4

ภาพ 4 บทบาทในการร่วมกำหนดปัญหา และเลือกแนวทางปฏิบัติการ

ที่มา. จาก *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 15, หน้า 70), โดย สุรางค์ จันทวานิช, 2550, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ใช้วิธีการเช่นเดียวกับการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นส่วนใหญ่ เริ่มตั้งแต่การเข้าสนามและสร้างความสัมพันธ์ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ ซึ่งจะเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน แต่มีขั้นตอนมากกว่าการวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะต้องมีการปฏิบัติหรือกิจกรรมเพิ่มเข้ามา ตลอดจนการติดตามและปรับปรุงแก้ไขกิจกรรมนั้น (สุรางค์ จันทวานิช, 2550, หน้า 67-71)

วิวัฒนาการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

วิวัฒนาการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น 3 ยุค ดังนี้ (พันธุ์ทิพย์ รามสูตร, 2540, หน้า 17-21)

ยุคดั้งเดิม (conventional) มีเจตนาธรรมที่จะทำให้ประชาชนปฏิบัติตามคำสั่งสอน (to confirm) โดยมุ่งให้เกิดความเป็นระเบียบของสังคม วิธีการมักเป็นรูปแบบเผด็จการอำนาจ (authoritarian) ผลที่เกิดกับประชาชนจึงออกมาในลักษณะของการกดขี่ รูปแบบของการวิจัยแบบดั้งเดิมเป็นการวิจัยที่ผู้วิจัย คือ ผู้มีอำนาจซึ่งเป็นคนจากภายนอกเป็นผู้กำหนดเครื่องมือในการวิจัยในทุกขั้นตอน ประชาชนกลับเป็นเพียงผู้ถูกวิจัย จากการวิจัยในยุคนี้ จะเน้นที่วัตถุสิ่งของและสาธารณูปโภค ที่ผู้วิจัยได้พบว่าเป็นสาเหตุแห่งปัญหา องค์ความรู้ที่ได้รับก็ไม่สามารถนำมาปฏิบัติได้จริง

ยุคก้าวหน้าใหม่ (progressive) มุ่งการเปลี่ยนแปลงประชาชนให้เข้ากับความต้องการของสังคมและปรับปรุงสถานะสังคมในระดับหนึ่ง แต่ไม่เปลี่ยนแปลงสถานะสังคมที่เคยเป็นอยู่ เห็นความสำคัญของแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ ในยุคนี้ประชาชนเริ่มเข้ามามีส่วนร่วมในการทำวิจัย เกิดเป็นรูปธรรมของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม (participation research) การวิจัยตลอดจนกระบวนการจึงเกิดจากความร่วมมือของประชาชน มีการระดมความคิดเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งชาวบ้าน องค์กรของรัฐและเอกชน เพื่อจัดการกับปัญหาให้ตรงประเด็น แต่ก็ยังมองว่าประชาชนไม่สามารถรับผิดชอบตัวเองได้ จึงต้องมีการดูแลอย่างใกล้ชิด

ยุคปลดปล่อย (liberating) เป็นยุคปรับเปลี่ยนรูปแบบสังคมเสียใหม่ โดยมุ่งเปลี่ยนสังคมให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน สนับสนุนให้ประชาชนปกครองตนเอง อันเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดความเป็นประชาธิปไตย (democracy) การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) จะเป็นเครื่องมือสำคัญ เพราะเป็นการวิจัยที่เกิดจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง จากการลงมือปฏิบัติและมีส่วนร่วมแก้ปัญหาระหว่างประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและนักวิชาการ/นักวิจัยที่มีความรู้ ผลที่ได้ คือ องค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้มากที่สุด เกิดการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนของตนเองให้เข้มแข็ง เน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า การวิจัยแบบดั้งเดิมเป็นการวิจัยที่ไม่สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยมาใช้ได้จริง รูปแบบการวิจัยยังคงเป็นการพัฒนาจากบนสู่ล่าง (top-down) หรือจากส่วนกลาง (centralization) ซึ่งในการปรับปรุงการวิจัยต่อมานั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้น หรือกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่น (decentralization) การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) นี้ จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมและการปฏิบัติจริงร่วมกันในทุก ๆ กระบวนการ สามารถนำไปใช้ได้จริงและส่งเสริมให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ เกิดการพัฒนาจิตสำนึกและความรู้สึกได้รับการปลดปล่อย และเรียนรู้การจัดการปัญหาอย่างถูกวิธี พึ่งตนเองได้ ตลอดจนเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน

แนวคิดพื้นฐานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

ขนิษฐา กาญจนรังษิณนท์ (2544, หน้า 10-14) ได้เสนอแนวคิดพื้นฐานในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังต่อไปนี้

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ โดยการเคลื่อนที่ดังกล่าวเกิดขึ้นได้ทั้งจากการเปลี่ยนแปลงเองในสถานการณ์นั้นถูกกระทบจากเหตุการณ์แวดล้อมนอกกระบวนการวิจัย และเกิดจากกระบวนการวิจัยรวมทั้งผู้ร่วมในการวิจัยเอง การเปลี่ยนแปลงจะต้องถูกเก็บมาเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์และตัดสินใจในการเคลื่อนไหวของกิจกรรมต่อ ๆ มา ดังนั้น กระบวนการวิจัยจึงต้องมีลักษณะยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ กำหนดเวลาอาจคลาดเคลื่อนไม่มีความแน่นอน สภาพปัญหาแนวทางการแก้ไขปัญหา และกิจกรรมแก้ไขปัญหาก็ไม่สามารถกำหนดไว้ล่วงหน้าได้

2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะประสบความสำเร็จได้ เมื่อนักวิจัยและผู้เกี่ยวข้องมีความเชื่อว่าคนทุกคนมีศักยภาพและความสามารถในการคิดและการทำงานร่วมกันเพื่อชุมชนที่ดีขึ้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญเช่นเดียวกับภูมิปัญญาของนักวิจัย นักวิชาการหรือนักพัฒนา และทุกสิ่งทุกอย่างในชุมชน ทั้งเรื่องของความรู้ ความชำนาญ ทรัพยากรที่มีอยู่และจะหาได้ในอนาคตจะต้องได้รับการจัดสรรอย่างเท่าเทียมกัน

3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะต้องเริ่มจากความรู้สึกรู้สึกของคนที่มีปัญหา หรือความต้องการของชุมชน แล้วเคลื่อนสู่การสร้างความเข้าใจและการกระทำที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตนเองและชุมชน ทั้งในมิติของปัญญา จิตใจ และกายภาพ

4. กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดในวงจร แต่เป็นการเริ่มเพื่อนำไปสู่วงจรใหม่ ซึ่งเป็นวงจรของการแสวงหาความรู้และการกระทำ โดยวงจรนี้จะดำรงอยู่และดำเนินต่อไปได้ตราบเท่าที่คนในชุมชนยังสามารถมีส่วนร่วมการวิจัยได้

เป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม¹ มีเป้าหมายในการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ ได้พัฒนาตนเองในการนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคม ซึ่งผู้วิจัยสามารถจำแนกวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ ดังนี้ (ขนิษฐา กาญจนรังษิณนท์, 2544, หน้า 10-14)

1. เพื่อปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนได้ตระหนักในปัญหาของตนเอง และเกิดความตระหนักในบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของตน มีส่วนร่วมแก้ไขปัญหของตนเองและชุมชน
2. เพื่อดำเนินการวิจัยโดยเน้นการวิเคราะห์ การเก็บรวบรวม การวิเคราะห์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เพื่อช่วยในการตัดสินใจ กำหนดปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหารวมทั้งดำเนินการแก้ไขปัญหาคด้วยตนเอง โดยอาจร่วมกับองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้น ๆ
3. เพื่อร่วมกับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง
4. เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มและการทำงานร่วมกันในการแก้ไขปัญห และการพัฒนาชุมชน อีกทั้งผลักดันให้กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมออกเป็นขั้นตอนย่อย 2 ขั้นตอน โดยมีรายละเอียดดังนี้ (สุริยา วีระวงศ์, ม.ป.ป., หน้า 92-96)

ขั้นตอนการเตรียมการ (pre-research phase) มีดังนี้

1. การคัดเลือกชุมชนและการเข้าสู่ชุมชน (selecting and entering community) ข้อมูลชุมชนเป็นสิ่งสำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการนำมาประกอบการพิจารณาตัดสินใจเลือกพื้นที่ดำเนินการ ข้อมูลดังกล่าวควรเป็นข้อมูลทุกด้าน อาทิ กายภาพ-ชีวภาพ สังคม-วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การสื่อสาร การใช้เทคโนโลยี และอื่น ๆ
2. การสร้างความสัมพันธ์ (building-up rapport) การเริ่มวางโครงการวิจัยและพัฒนาในชุมชนมิได้ขึ้นอยู่กับเจตจำนงของผู้วิจัยฝ่ายเดียว ย่อมต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยความพร้อมของชุมชนด้วย

การไปพักอาศัยอยู่กับชาวบ้านเป็นวิธีสร้างความสัมพันธ์ขั้นต้นที่ดีที่สุด ประเด็นสำคัญ คือ การปฏิบัติตนของนักวิจัยต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน นักวิจัยควรร่วมกิจกรรมทุกอย่างของชุมชน โดยไม่แสดงความรังเกียจหรือไม่เต็มใจ การกระทำได้กล่าวเป็นเครื่องช่วยให้แก่นักวิจัยเข้าใจโลกทัศน์ของชาวบ้านได้เร็วขึ้น ทั้งนี้ นักวิจัยก็ต้องระมัดระวังใน 2 เรื่อง คือ ระวังบทบาทของตนเองที่มีมากเกินไปที่ควรจะเป็น และระวังมิให้เกิดความลำเอียงในการดำเนินงาน

ในบางกรณีนักวิจัยอาจสร้างความสนิทสนมกับคนในชุมชนคนใดคนหนึ่งเป็นพิเศษ และให้คนนั้นเป็นกุญแจแนะนำคนอื่น ๆ ต่อไป นักสังคมวิทยาเรียกวิธีการนี้ว่า Snow Ball Sampling Technique นั่นคือ การเริ่มจากคน ๆ หนึ่งไปสู่กลุ่มคนที่ศึกษาค่อย ๆ พอกพูนขึ้นเหมือนก้อนหิมะที่กลิ้งไปแล้วมีขนาดใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ การเข้ากลุ่มตามเพศและวัย เช่น กลุ่มแม่และเด็ก กลุ่มคนชรา กลุ่มสมาชิกสภาเทศบาล ก็ช่วยให้สร้างความสัมพันธ์ได้ดีและได้ข้อมูลที่ดี โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับการเมืองในท้องถิ่นและโครงสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนนั้น ๆ

ขั้นตอนการวิจัย (research phase) มีดังนี้

1. การศึกษาและการวิเคราะห์ปัญหาชุมชน (problem identification and diagnosis) ขั้นตอนนี้เป็นการเน้นการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและการให้การศึกษากับชุมชน (Community Education Participation--CEP) พร้อมกันไป โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ด้วยการฝึกปฏิบัติ วิธีการจะเป็นการอภิปรายถกปัญหา (dialogue) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้านทั้งที่เป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนระดับบุคคลและระดับกลุ่ม เพื่อเป็นการประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน (needs assessment) พร้อมกันไปกับ การประเมินความเป็นไปได้ในด้านทรัพยากร (resource assessment) ที่มีอยู่ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน

2. การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ (project appraisal and identification) ตามที่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เน้นย้ำให้สมาชิกในชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการกำหนดปัญหาความต้องการของชุมชน การประเมินทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อนำทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ตลอดจนการตัดสินใจ การเจรจาต่อรอง และการจัดการเพื่อการทำโครงการใหม่

ดังนั้น เมื่อมีการวิเคราะห์โดยการประเมินจากความต้องการของชุมชน และการประเมินทรัพยากรชุมชนจะทำให้ชาวบ้านและนักวิจัยได้ทางเลือกหรือโครงการที่ควรดำเนินการในเงื่อนไขของทรัพยากรที่มีอยู่

3. กำหนดแผนงานโครงการและการจัดการ (planning phase) กิจกรรมในช่วงนี้จะเป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกันเพื่อคัดเลือกโครงการและกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการเพื่อความมั่นใจว่าโครงการที่ได้รับการคัดเลือกมานั้นเป็นโครงการที่ประชากรในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ผู้วิจัยควรจะต้องมีวิธีการที่จะกระตุ้นให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมให้มากยิ่งขึ้น

ขั้นตอนนี้ควรให้ชาวบ้านจัดให้มีแกนนำเป็นกลุ่มทำงานหรือองค์กร เพื่อรองรับการทำโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาและมีการสร้างข้อตกลงระหว่างชาวบ้าน หรือกลุ่มทำงาน อาจเป็นองค์กรที่มีอยู่แล้วในหมู่บ้านหรือในพื้นที่ ซึ่งควรใช้องค์กรที่มีอยู่แล้วในพื้นที่ แต่ถ้าเห็นว่า องค์กรที่มีอยู่ไม่เหมาะสม ก็อาจจัดตั้งองค์กรชุมชนขึ้นใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับงานที่จะทำให้มากที่สุด

4. การนำแผนไปปฏิบัติ (implementation phase) เป็นขั้นตอนที่สำคัญขั้นตอนหนึ่งคำถามที่ผู้วิจัยจะต้องใช้ถามกันในกลุ่มหรือคณะทำงานเพื่อการดำเนินงานขั้นนี้คือ ทำอะไร ที่ไหน ใครทำ ทำเมื่อไร และทำอย่างไร เนื่องจากขั้นตอนนี้เป็นการตัดสินใจปฏิบัติงานตามโครงการ โดยบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งนักวิจัย ชาวบ้าน/องค์กรชุมชน และนักพัฒนา

5. การติดตามประเมินผลโครงการ (monitoring and evaluation phase) นับเป็นกิจกรรมที่จำเป็นและขาดไม่ได้ในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การติดตามผล หมายถึง การตรวจสอบของชาวบ้าน หรือองค์กรชาวบ้านตลอดเวลาว่างานหรือกิจกรรมที่ได้ดำเนินการไปนั้น สามารถดำเนินงานไปได้อย่างต่อเนื่องหรือไม่ ในการตรวจสอบผู้ติดตามประเมินผลควรใช้การตรวจสอบโดยคำถามชุดเดิม คือ ทำอะไร ใครทำ ทำเมื่อไร ทำที่ไหน และทำอย่างไร

กลไกในการติดตามประเมินผลนั้น อาจจะเป็นทั้งลักษณะของการติดตามประเมินผลในรูปแบบที่มีการกำหนดระยะเวลา วิธีการ หรือมีแบบฟอร์มเพื่อใช้ในการตรวจสอบงานอย่างเป็นระบบเพื่อเป็นแนวทางให้ชาวบ้าน องค์กรชาวบ้านนำไปใช้ได้

หรือเป็นการติดตามประเมินผล โดยการจัดกลุ่มอภิปรายถึงกระบวนการของการดำเนินโครงการเพื่อหาข้อบกพร่องจะได้แก้ไขได้ทันการ

นักวิจัยภายนอกจำเป็นต้องกระตุ้นด้วยการเสนอให้ชาวบ้านจัดตั้งกลุ่มทำงานติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานของหมู่บ้านขึ้นมา และถ้าทางกลุ่มทำงานขาดความรู้และทักษะในด้านนี้ และร้องขอว่าเป็นความจำเป็นที่จะต้องหาความรู้ในวิธีการดังกล่าว นักวิจัยก็ควรจะต้องประสานและจัดหาผู้มีความรู้มาจัดฝึกอบรมให้กับกลุ่มทำงานเพื่อให้มีความรู้ความสามารถนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จของการใช้เครื่องมือในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

หลักการและเทคนิคของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพที่จะช่วยให้ชุมชนและประชาชนในชนบทสามารถร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ของตนเอง หาและกำหนดทางเลือกเพื่อการปรับปรุงพัฒนา รวมทั้งจัดลำดับกิจกรรมและแบ่งหน้าที่ โดยมีบุคคลภายนอกชุมชนเป็นผู้เอื้ออำนวยความสะดวก ในกระบวนการดังกล่าว นอกจากนี้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ยังมีเครื่องมือหลากหลายที่สามารถใช้ได้ ตั้งแต่เริ่มศึกษาการทำงานและประเมินผลที่เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างคนในชุมชนและคนนอกชุมชน

ชุดเครื่องมือของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

หลักการและเทคนิคของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพที่จะช่วยให้ชุมชนและประชาชนในชุมชนสามารถร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ของตนเองหาและกำหนดทางเลือกเพื่อการปรับปรุงพัฒนา รวมทั้งจัดลำดับกิจกรรมและแบ่งหน้าที่ โดยมีบุคคลภายนอกชุมชนเป็นผู้เอื้ออำนวยความสะดวก ในกระบวนการดังกล่าว นอกจากนี้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ยังมีเครื่องมือหลากหลายที่สามารถใช้ได้ตั้งแต่เริ่มศึกษา ต่อเนื่องไปจนถึงการทำงานและประเมินผลที่เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างคนในชุมชนและคนนอกชุมชน การจัดเวทีประชาคม ระหว่างประชาชน องค์กรชุมชนและเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งจะนำไปสู่การร่วมมือกันพัฒนาชุมชนของตนให้ดีขึ้น หรือกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม ซึ่งผู้ใช้ต้องพิจารณาเลือกให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไปในแต่ละ

สถานการณ์ ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 2 หมวดใหญ่ ๆ ดังนี้ (ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์, 2544, หน้า 16)

หมวดที่ 1 เครื่องมือที่ใช้กับการศึกษาชุมชนทั่วไป

1. ข้อมูลทุติยภูมิ เช่น รายงานข้อมูลเบื้องต้น ภาพ เอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับสถานที่ คน หรือปัญหา

2. การสังเกตโดยตรง หมายถึง การสังเกต วัตถุ เหตุการณ์ กระบวนการ ความสัมพันธ์ หรือพฤติกรรมของชาวบ้าน และการบันทึกสิ่งที่สังเกตอย่างเป็นระบบ

3. การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เป็นการใช้โครงร่างคร่าว ๆ ของข้อคำถาม ที่จะพูดคุยกับชาวบ้าน ซึ่งมีความยืดหยุ่นพอที่จะปรับได้ตลอดเวลาที่มีการสนทนากัน

หมวดที่ 2 เครื่องมือที่ใช้เฉพาะกับเรื่องบางเรื่อง

1. แผนที่สังคมและทรัพยากรของหมู่บ้าน

2. การจัดชั้นและการให้คะแนน (matrix)

3. แผนผังใยแมงมุม/เส้นแบ่งเวลา/Pic-chart/Transect walk/ปฏิทินฤดูกาล

4. แผนผังการไหลเวียนของทรัพยากร/ทรัพยากรชีวภาค ฯลฯ

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม มีรายละเอียดดังนี้ (สิทธิชัย ประพุทธนิตินิตสาร, 2546, หน้า 78-80)

1. การสร้างความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วนระหว่างนักวิชาการ/นักพัฒนา (คนนอก) กับแกนนำของกลุ่มผู้ที่อยู่ในชุมชน การกำหนดบทบาทระหว่างนักวิชาการ/นักพัฒนา (คนนอก) กับแกนนำของกลุ่มผู้ที่อยู่ในชุมชน โดยมีการกำหนดบทบาทให้ชัดเจนเฉพาะอย่างยิ่ง ความชัดเจนในวัตถุประสงค์ เป้าหมายและความคาดหวัง

2. การวิเคราะห์ปัญหาอย่างมีส่วนร่วม ความชัดเจนถึงประโยชน์ของแต่ละฝ่าย จะก่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาาร่วมกันโดยจำเป็นต้องประยุกต์เป็นกระบวนการที่มีศักยภาพ และหุ้นส่วนดำเนินการร่วมมือกันเป็นแกนกลาง โดยร่วมคิดถึงปัญหา สาเหตุ และทางแก้ อย่างมีระบบ

3. การวางแผนการปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม แผนและการปฏิบัติงานที่เป็นรูปธรรมการนำวิธีการแก้ปัญหาที่ถูกเลือกสรรแล้ว ด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาวิเคราะห์ศักยภาพ ข้อจำกัด เงื่อนไข ทรัพยากร อาจเรียกได้ว่าเป็นแผนของชุมชนและออกเป็นแผนประสานงานกับภายนอก เพื่อผลักดันให้ปฏิบัติการแก้ปัญหา มีประสิทธิภาพมากขึ้น กระบวนการนี้จึงเป็นเรื่องของการกำหนดยุทธศาสตร์และกิจกรรมที่หลากหลายและตอบสนองต่อสาเหตุของปัญหา

4. การปฏิบัติงานและถอดประสบการณ์แบบมีส่วนร่วม การปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมกับปัญหา สาเหตุ และทางแก้ รวมทั้งการเรียนรู้ทั้งกระบวนการจำเป็นต้องอาศัยการถอดประสบการณ์ออกมาอย่างเป็นระบบทั้งผลสำเร็จและล้มเหลว และเจาะลึกถึงเงื่อนไขและอุปสรรคต่าง ๆ ดังนั้น ขั้นตอนนี้จึงเป็นขั้นตอนสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จะเห็นได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น เป็นการช่วยส่งเสริมให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ปัญหา แนวทางแก้ปัญหา การพัฒนาตนเอง และความต้องการของตน โดยมีนักวิจัย นักพัฒนา หรือผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ ร่วมกันศึกษา และกำหนดปัญหา เพื่อตัดสินใจและหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ทำให้เกิดกิจกรรมในชุมชนที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ไม่ชะงักงัน ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน และเกิดการนำทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติร่วมกันระหว่างนักวิชาการ และคนในชุมชนอย่างแท้จริง (ณัฐพฤทธ์ แก้วพิบูลย์, ชีรวัฒน์ ปุณณวัฒนาพร, นภาพรณ อนันตเจริญ, ปิณณวิษ หงษา และปัญญอุติฐ ดวงบาล, 2547; สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร, 2546, หน้า 79-80)

กระบวนการ *Appreciation Influence Control (AIC)*

กระบวนการ AIC เป็นกระบวนการทำงานกลุ่มซึ่งช่วยชี้แนะให้ประชาชนตื่นตัวในการพัฒนาชุมชนของตน เป็นกระบวนการในขั้นตอนของการกำหนดแผนงาน โครงการ และการจัดการ (planning phase) อันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมที่ช่วยให้ทุกคนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของในโครงการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ทำให้ผู้ที่เข้ามาพัฒนาชุมชนสามารถดำเนินการพัฒนาได้ตามความต้องการของชุมชน และสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง (ประจักษ์ เข้มหมุด, 2547)

ลำดับขั้นตอนของกระบวนการ AIC มีดังนี้ (ประจักษ์ เข้มหมุด, 2547, หน้า 29-31)

1. A: Appreciation ให้สมาชิกทุกคนได้มีโอกาสทราบข้อมูลซึ่งกันและกัน เกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน เกิดความรู้สึกที่ดี มีเมตตาต่อกัน เกิดพลังร่วมกัน สมาชิกทุกคนในกลุ่มมีโอกาสให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง เหตุผล ความรู้สึกและการแสดงออก ตามที่เป็นจริง เพื่อนสมาชิกในกลุ่มจึงไม่เกิดความรู้สึกต่อต้านหรือวิจารณ์ในเชิงลบ

2. I: Influence คือ การให้สมาชิกแต่ละคนช่วยกันคิดโดยใช้ประสบการณ์ของแต่ละคนที่มีอยู่เพื่อหาวิธีการที่กลุ่มยอมรับร่วมกัน และเกิดวิสัยทัศน์ร่วมกันหรืออุดมการณ์ร่วมกันของกลุ่ม

3. C: Control คือ การนำยุทธศาสตร์ วิธีสำคัญ มากำหนดแผนปฏิบัติการ โดยละเอียด สมาชิกจะเลือกกว่าตนเองสามารถรับผิดชอบในเรื่องใดด้วยความสมัครใจ ทำให้เกิดพันธสัญญา ข้อผูกพัน (commitment) แก่ตนเองเพื่อควบคุมตนเอง (control) ให้ปฏิบัติตามบรรลุผลตามเป้าหมายร่วมของกลุ่ม

กระบวนการ AIC มีขั้นตอน 3 ขั้นตอน คือ ให้คิด วิเคราะห์ เลือกตัดสินใจ ให้ผู้ร่วมประชุมเกิดทักษะชีวิตของการเป็นคนพัฒนา หลักการจะคล้ายกับกระบวนการอื่น ๆ จุดที่เด่น คือ

1. ผู้ร่วมประชุม มีความหลากหลายได้
2. เริ่มต้นการประชุมด้วยการกระตุ้นให้คิดและแสดงความคิดเห็นออกเป็นภาพ หรือสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายให้มุ่งสู่อนาคตซึ่งคาดหวังไว้ตามประเด็นของเรื่องที่จะประชุมพิจารณา ปรัชญาของการแสดงความคิดเห็นผ่านภาพ จะมีความลึกซึ้งถึง 5 ขั้นตอน คือ (1) รู้ประเด็นที่จะคิดก่อน (2) คิดหาความหมายทำความเข้าใจให้ได้ (3) แสดงออกเป็นคำพูด ซึ่งมีทั้งไว้สาระและเป็นสาระ (4) เขียนเป็นประโยค และ (5) เขียนเป็นสัญลักษณ์ หรือรูปทรงกลม/ทรงเหลี่ยม ที่สามารถสื่อความหมายอธิบายข้อความได้
3. กิจกรรมที่แต่ละคนเขียนมาและแสดงแลกเปลี่ยนกัน แล้วร่วมกันเลือกที่จะมีทั้งเรื่องเดิม ๆ เปิดโอกาสให้ผู้อื่นที่ยังไม่รู้ได้เข้าใจและซักถามได้ นอกนั้นจะมีเรื่องใหม่ ๆ ที่แปลก และผ่านการกระทำซึ่งได้ผลมาแล้วของบุคคลอื่น ๆ มาให้เลือก
4. การประชุมด้วยรูปแบบนี้จะทำให้ได้รายละเอียด เป็นกิจกรรมที่จะทำเพื่ออนาคต
5. ประธานจะได้ความคิดร่วมกัน และแบ่งกันปฏิบัติรับผิดชอบ

กระบวนการ AIC สามารถสร้างพลังสร้างสรรค์ขึ้นมาเมื่อฝ่ายต่าง ๆ ได้เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันจากการทำงานด้วยกันที่เรียกว่า Interactive Learning through Action กระบวนการเช่นนี้จะทำให้การพัฒนาและแก้ไขปัญหาประสบผลสำเร็จ เพราะเป็นการทำให้เกิดการเรียนรู้แล้วยังต้องมี C (control) ซึ่งได้แก่ การจัดการ (management) และแผนปฏิบัติการ (action plan) และถือเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาชุมชน รวมทั้งถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยหลายโครงการในปัจจุบัน รวมไปถึงถูกใช้เป็นขั้นตอนหนึ่งของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research--PAR) ด้วย (ประจักษ์ เข้มหมุด, 2547; ประชาสรรค์ แสนภักดี, 2547)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีข้อดี คือ การให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง ตลอดจนการใช้การสื่อสารได้หลายรูปแบบ ไม่เป็นอุปสรรคต่อการอ่านและเขียน ซึ่งใช้รูปภาพและการบรรยายรูปภาพที่มาจากประสบการณ์ของผู้ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการพูดคุย ซักถามด้วยบรรยากาศที่เป็นกันเอง โดยมีนักวิจัยเป็นผู้สนับสนุนการปฏิบัติการดังกล่าว จึงเป็นวิธีที่เหมาะสมกับการวิจัยในเรื่องการมีส่วนร่วมชุมชนเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งการมีส่วนร่วมของภาคีต่าง ๆ ในชุมชนจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้อง ความซื่อสัตย์ ความโปร่งใส โดยยึดหลักธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการโครงการต่าง ๆ ที่ดำเนินการโดยคนในชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่อง รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนโดยการมีส่วนร่วม เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง โดยได้จัดกลุ่มศึกษาในประเด็น ดังต่อไปนี้

1. ประเด็นศักยภาพของชุมชน ของพระมหาสุทิตย์ อบอุ่น (2541) ศึกษาเรื่อง การศึกษาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริม การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ศึกษาเฉพาะกรณี: เส้นทางสายลำน้ำกก

2. ประเด็นการมีส่วนร่วม ของนาคม ชีรสวรรณจักร (2541) ศึกษาเรื่อง ความคิดเห็นของประชาชนท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี

3. ประเด็นการจัดการ ของเชาวลิต สิทธิฤทธิ์ และคนอื่น ๆ (2545) จัดทำ รายงานวิจัยเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วมในตำบลกรุงชิง จังหวัดนครศรีธรรมราช (ฉบับสมบูรณ์)

นัยนา ทองศรีเกตุ, นิพัฒน์ บุญเพชร และวันณสาส์น นุ่นสุข (2545) จัดทำ รายงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช (ฉบับสมบูรณ์)

มิสรา สามารด (2543) จัดทำ รายงานการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

เบญจา จันทร, ประชุมพร รังษีวงศ์ และพวงระภา ศรีสวัสดิ์ (2547) ศึกษา “โครงการวิจัยและถ่ายทอดเทคโนโลยีเรื่อง ปักจัญที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง จังหวัดราชบุรี”

4. ประเด็นการพัฒนา ของมนัส สุกลักษณ์ (2544) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจกรรมธุรกิจท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ ชุมชนบ้านโป่ง ตำบลป่าไผ่ อำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการพัฒนาระบบการเรียนรู้และดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ โดยมุ่งสู่การพัฒนาแบบยั่งยืนในทุก ๆ มิติ

มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะวิทยาการจัดการ (2548) ได้จัดทำ รายงานสิ้นสุดโครงการระยะที่ 1 แผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในเขตภาคกลางตอนล่าง

นำชัย ทนุผล และคนอื่น ๆ (2543) ได้จัดทำ รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนบ้านโป่ง ตำบลป่าไผ่ อำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่ สาระโดยสรุปในแต่ละประเด็น มีดังนี้

พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น (2541) ศึกษาเรื่อง การศึกษาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์: ศึกษาเฉพาะกรณี เส้นทางสายลำน้ำกก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยว

เชิงอนุรักษ์และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับศักยภาพในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รวมถึงสภาพปัญหาและข้อเสนอแนะของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยมีกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษา จำนวน 141 คน การศึกษา ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนท้องถิ่นมีศักยภาพอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีศักยภาพในด้านการสร้างความพึงพอใจให้นักท่องเที่ยวมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการกระจายรายได้ ตามลำดับ ในการทดสอบสมมติฐานเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยภายในชุมชน และปัจจัยด้านสถานการณ์-สิ่งแวดล้อม พบว่า การได้รับอนุญาตให้ประกอบธุรกิจนำเที่ยว การติดต่อประสานงานระหว่างชุมชนและการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ มีความสัมพันธ์กับระดับศักยภาพในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แต่เมื่อทดสอบกับระดับศักยภาพของชุมชน-ท้องถิ่นในแต่ละด้านพบว่า (1) การได้รับอนุญาตประกอบธุรกิจนำเที่ยว สมรรถนะของชุมชนในการรองรับทางการท่องเที่ยวด้านกายภาพการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่น การสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ มีความสัมพันธ์กับระดับศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (2) การได้รับอนุญาตประกอบธุรกิจนำเที่ยว การฝึกอบรมการติดต่อประสานงานระหว่างชุมชน มีความสัมพันธ์กับระดับศักยภาพในการกระจายรายได้ และ (3) การได้รับอนุญาตประกอบธุรกิจนำเที่ยว การติดต่อประสานงานระหว่างชุมชน มีความสัมพันธ์กับระดับศักยภาพในการสร้างความพึงพอใจให้นักท่องเที่ยว ตามลำดับ

นาคม ชีรสวรรณจักร (2541) ศึกษาเรื่อง *ความคิดเห็นของประชาชนท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี* โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นของประชาชนท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ หัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนครัวเรือน ซึ่งอาศัยอยู่ในอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ไม่น้อยกว่า 1 ปี โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการวิจัย ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับปานกลาง สำหรับผลการวิเคราะห์การผันแปรทางเดียว พบว่า อายุ

ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ ประชาชนไม่เห็นความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว ไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ขาดงบประมาณและบุคลากรในการจัดการดูแลสภาพแวดล้อมบริเวณแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนขาดการให้ความร่วมมือและประสานงานกันระหว่างประชาชน รวมทั้งเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง อีกประการหนึ่ง คือ ประชาชนไม่มีโอกาสแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการวางแผน การจัดการดูแลรักษาสถานที่ท่องเที่ยว รวมถึงไม่มีหน่วยงานที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง

เชาวลิต สัทธิตุทธิ์ และคนอื่น ๆ (2545) จัดทำ รายงานวิจัยเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วมในตำบลกรุงชิง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อศึกษาสภาพการณ์ สถานภาพ และองค์ความรู้ด้านการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อสร้างรูปแบบความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อหารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน และเพื่อจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน สำหรับงานวิจัยครั้งนี้ เป็นงานวิจัยที่ดำเนินการโดยชาวบ้านในชุมชนกรุงชิงทั้งหมด บทบาทและหน้าที่หลักเป็นของชาวบ้านเพื่่อมุ่งสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการวางแผน นำแผนมาสู่การปฏิบัติ มีการนำผลการปฏิบัติมาทบทวน ปรับปรุง เพื่อให้ผลที่ได้มีคุณภาพเป็นที่พอใจของชุมชน มีการร่วมกันค้นหารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชน ภายใต้แนวคิดของการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันแสวงหาความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ในการร่วมกันกำหนดทิศทาง ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่่อมุ่งสู่ความยั่งยืนต่อไป ผลการวิจัยพบว่า (1) ได้รับแบบโครงสร้างพร้อมคณะกรรมการบริหารเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนกรุงชิง (2) ชาวบ้านเรียนรู้วิธีการค้นหาคำตอบของชุมชนโดย กระบวนการวิจัยท้องถิ่น ภายใต้ข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ (3) การสร้างรูปแบบความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และ (4) เกิดการบูรณาการแผนแม่บทการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน บทสรุปจากงานวิจัยในครั้งนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ภายใต้แนวคิดสู่การจัดการที่ยั่งยืน เป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านได้มีโอกาสใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ช่วยกันดูแลรักษาในรูปของการท่องเที่ยว

ที่ไม่ทำลาย เพื่อสุดท้ายชุมชนกรุงชิงสามารถที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล และพึ่งพาต่อไป

นัยนา ทองศรีเกตุ และคนอื่น ๆ (2545) จัดทำ รายงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช มุ่งเน้นศึกษาสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนคีรีวงที่ผ่านมา ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน และศึกษาแนวทางในการพัฒนาระบบมาตรฐาน คุณภาพการจัดการที่เหมาะสมกับชุมชน โดยยึดชุมชนเป็นหลักในการศึกษา ทั้งความพร้อมและความต้องการของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เหมาะสมกับชุมชน การรวบรวมข้อมูลโดยวิธีศึกษาประวัติศาสตร์ วิธีการวิจัยภาคสนาม และการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า (1) ปัญหาการจัดการท่องเที่ยวในมิติขาดการประสานงานที่ดี จึงทำให้มีปัญหาในการควบคุมระเบียบและความรับผิดชอบในการดูแลสภาพป่าธรรมชาติ และการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง ไม่มีเอกภาพในการจัดการท่องเที่ยว (2) ค้นพบความรู้ท้องถิ่น ซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ราวพุทธศตวรรษที่ 20-23 ปรากฏหลักฐานการมีชุมชนในบริเวณวัดคีรีวง เนื่องจากพบซากเจดีย์เก่าและอิฐก่อสร้างจากการศึกษาประวัติศาสตร์โดยการบอกเล่า มีการกล่าวถึงบรรพบุรุษและการเข้ามาในชุมชนหลายกระแส และ (3) พบข้อมูลในการวางแผนงานวิจัยเพื่อพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของชุมชนคีรีวง 3 แผนงาน แผนงานพัฒนาศักยภาพของผู้นำองค์กรในชุมชนคีรีวง แผนงานการจัดทำเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และแผนงานจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชน

มิศรา สามารถ (2543) จัดทำ รายงานการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กลุ่มตัวอย่าง คือ ชุมชนท้องถิ่นพื้นที่ 5 จังหวัด คือ บ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน อุทยานแห่งชาติเขาหลวง เฉพาะในพื้นที่อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช คลอดบางช้าง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม บ้านโคกเกตุ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และบ้านดงกุดหวาย อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนท้องถิ่นล้วนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ทุกแนวทางและมีสัดส่วนของความเข้มข้นในการมีส่วนร่วมค่อนข้างสูงเป็นส่วนใหญ่ ภาพรวมของการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

พบว่า (1) การก่อตัวของกลุ่มในชุมชนท้องถิ่นเพื่อการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (2) การตัดสินใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนท้องถิ่น คือ ดำเนินกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ วางแผนดำเนินการตามขั้นตอนและกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ผลประโยชน์ที่สมาชิกควรได้รับ (3) การรวมตัวกันเป็นกลุ่ม/องค์กร ชุมชนมีส่วนร่วม คือ ตั้งคณะกรรมการดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (4) การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวต้องสอดคล้องกับความคิดเห็นของสมาชิกในชุมชนท้องถิ่น (5) การปฏิบัติงานแบบมีส่วนร่วม คือ เป็นเครือข่ายความร่วมมือ แบ่งภาระหน้าที่ให้เกิดความชัดเจน (6) ทูทางสังคม คือ ความรู้พื้นบ้านและภูมิปัญญาชาวบ้าน อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (7) ผลตอบแทนหรือประโยชน์อื่น ๆ ได้แก่ เงินรายได้จากการดำเนินการท่องเที่ยว การขายผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน เปิดร้านขายอาหารและของที่ระลึก และ (8) การพัฒนาชุมชน เป็นผลลักษณะนามธรรม ได้แก่ ความรู้ในสิ่งใหม่ ความเป็นระเบียบของสังคมและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และความรู้สึกรักและหวงแหนในสิ่งที่ดำรงของชุมชน

เบญจา จันทร และคนอื่น ๆ (2547) ศึกษา “โครงการวิจัยและถ่ายทอดเทคโนโลยีเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง จังหวัดราชบุรี” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง จังหวัดราชบุรี และศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง จังหวัดราชบุรี กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้ให้บริการเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ผู้ประกอบการด้านการจำหน่ายอาหาร-ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ และประชาชนในพื้นที่ จำนวน 417 ตัวอย่าง ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนท้องถิ่นในกลุ่มผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนนโยบาย และร่วมปฏิบัติตามนโยบาย ส่วนกลุ่มที่เป็นผู้ให้บริการ ผู้ประกอบการ และประชาชนจะร่วมเสียสละแรงงานในกิจกรรมพัฒนาการท่องเที่ยว โดยผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และอายุมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

มนัส สุกัลักษณ์ (2544) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น ในกิจกรรมธุรกิจท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ ชุมชนบ้านโป่ง ตำบลป่าไผ่ อำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่ ได้พัฒนากระบวนการเรียนรู้ และดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ โดยมุ่งสู่การพัฒนาแบบยั่งยืนในทุก ๆ มิติ การวิจัยได้ดำเนินตามกรอบแนวคิดในการวิจัย (conceptual framework) ที่เริ่มจากมโนทัศน์ (concept) เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีเนื้อหามุ่งหวังให้เกิดความยั่งยืนในทรัพยากรธรรมชาติ ความยั่งยืนในการบริหารจัดการ และความยั่งยืนของผู้ที่เกี่ยวข้องในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศบ้านโป่ง กิจกรรมนี้ใช้กระบวนการพัฒนาองค์กรชุมชนเป็นหลัก โดยเริ่มต้นจากขั้นก่อร่างสร้างกลุ่ม และพัฒนาไปสู่ขั้นลงมือปฏิบัติการ และมุ่งสู่ขั้นขยายตัว และขั้นพลัง คือ สามัคคีต่อไป โดยผู้วิจัยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จนเกิดพัฒนาการทำให้ ประชาชนกลายเป็นผู้วิจัยเอง ทั้งเป็นเป้าหมายของการวิจัย และเป็นผู้รับผลประโยชน์ ของการวิจัยด้วย ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมไปสู่รูปแบบการมีส่วนร่วม ที่แท้จริง คือ รูปแบบการมีส่วนร่วมแบบประชาชนมีอำนาจ (empowerment) และรูปแบบ การมีส่วนร่วมแบบความร่วมมือ (cooperation) ผลของการวิจัยพบว่า (1) ชาวบ้านบ้านโป่ง มีศักยภาพในด้านทรัพยากรท่องเที่ยวมาก ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและด้านวัฒนธรรม ในด้านศักยภาพการบริหารจัดการพบว่า ชาวบ้านต้องการและพร้อมในการดำเนินธุรกิจ ท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ และได้ตั้งชมรมขึ้นเพื่อดำเนินธุรกิจดังกล่าว (2) ชมรมสามารถ พัฒนารูปแบบการบริหารการนำท่องเที่ยวและจัดดำเนินการบริหารจัดการด้วยตนเอง เมื่อได้ศึกษาเจตคติและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวแล้ว พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ เห็นว่าทรัพยากรท่องเที่ยวต่าง ๆ ของบ้านโป่ง ส่วนใหญ่ว่าอยู่ในเกณฑ์ดีและดีมาก และนักท่องเที่ยวทุกกลุ่มมีความพึงพอใจสูงต่อการให้บริการด้านต่าง ๆ ของชมรม (3) เมื่อได้ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วม (type of participation) ก็พบว่า ใน 4 ขั้นตอนหลัก ของการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมย่อย 23 กิจกรรม ได้ภาพรวมของรูปแบบการมีส่วนร่วมแบบประชาชนมีอำนาจ (empowerment) 9 กิจกรรม แบบความร่วมมือ (cooperation) 4 กิจกรรม แบบได้รับความช่วยเหลือ (assistentialism) 8 กิจกรรม และแบบได้รับการเลี้ยงดู (domestication) 2 กิจกรรม พบว่า เงื่อนไขของรูปแบบ การมีส่วนร่วมอยู่บนฐานของขีดความสามารถของสมาชิกชมรมในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ

และ (4) ในด้านผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศนั้น ชาวบ้านบ้านโป่งมีความพึงพอใจมากถึงมากที่สุดต่อผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนของตนทั้งใน ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ในด้านเศรษฐกิจ ชาวบ้านมีโอกาสสร้าง รายได้มากขึ้น ในด้านสังคม ชาวบ้านมีความพึงพอใจที่ได้มีโอกาสพบเพื่อนใหม่ ๆ และสร้างมิตรภาพกับนักท่องเที่ยว ความสัมพันธ์ชุมชนก็ดีขึ้น มีความภูมิใจในคุณค่า และวัฒนธรรมของตนมากขึ้น ในด้านสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่า และธรรมชาติมากขึ้น บ้านเรือนและบริเวณเป็นระเบียบเรียบร้อยและสะอาดขึ้น นอกจากนี้ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการประชุมและพูดคุยกับชาวบ้านทั่วไป พบว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศเป็นกิจกรรมที่ดี ที่ชาวบ้านยอมรับว่าเป็นคุณประโยชน์ แก่ชุมชนบ้านโป่งอย่างแท้จริงและเห็นว่าสามารถนำไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืนได้

มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะวิทยาการจัดการ (2548) จัดทำ รายงานสิ้นสุดโครงการ ระยะที่ 1 แผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในเขตภาคกลางตอนล่าง โดยงานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเบื้องต้นเพื่อนำไปสู่การดำเนินการ จัดทำแผนแม่บทการพัฒนาการท่องเที่ยว เชิงบูรณาการในระดับภูมิภาคภาคกลางตอนล่างในพื้นที่ 8 จังหวัด จำแนกตามระบบ บริหารงานกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ กลุ่มที่ 1 ได้แก่ กาญจนบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี และนครปฐม กลุ่มที่ 2 ได้แก่ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์ โดยทำการศึกษา วิเคราะห์ และประเมินความเหมาะสมของแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา การท่องเที่ยวของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง เพื่อปรับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยว ในแต่ละจังหวัด ให้สอดคล้องกลมกลืนต่อลักษณะและรูปแบบของการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น จริง ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย ดังนี้ (1) รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นของแผนยุทธศาสตร์ การพัฒนาการท่องเที่ยวของแต่ละจังหวัด (2) ดำเนินการประชุมเพื่อระดมความคิดเห็น ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์แบบ SWOT Analysis ตลอดจนการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีส่วน- เกี่ยวข้อง (3) วิเคราะห์ศักยภาพการท่องเที่ยวในแต่ละจังหวัด เชื่อมโยงสู่กลุ่มจังหวัด และระดับภูมิภาค และ (4) ประเมินความสอดคล้องของแผนยุทธศาสตร์ท่องเที่ยว ในแต่ละจังหวัดกับวิสัยทัศน์กลุ่มจังหวัดเชื่อมโยงสู่ระดับภูมิภาค ผลการวิจัยพบว่า

1. การวิเคราะห์ศักยภาพการท่องเที่ยวในระดับภูมิภาค ทั้ง 4 ด้าน พบว่า

1.1 ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางการท่องเที่ยว มีทรัพยากรหลากหลาย และมีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวสูง แต่ผู้ที่เกี่ยวข้องยังขาดความรู้ความเข้าใจและการมีส่วนร่วมในด้านการวางแผนการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ขาดการศึกษาศักยภาพการรองรับได้ของพื้นที่ท่องเที่ยว และบางจังหวัดมีปัญหาทางด้านมลพิษสิ่งแวดล้อม

1.2 ด้านความพร้อมโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค มีความพร้อมสามารถรองรับการท่องเที่ยวได้ มีเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมโยงกันและไม่ไกลจากกรุงเทพมหานคร แต่ยังมีปัญหาด้านป้ายชี้ทาง แผ่นดินทรุดจากการใช้น้ำใต้ดิน ปัญหาการบำบัดน้ำเสีย ปัญหาขยะ การจราจร และอุบัติเหตุ

1.3 สิ่งอำนวยความสะดวกสบายและบริการด้านการท่องเที่ยว มีการจัดทำข้อมูลและการบริการด้านการท่องเที่ยว แต่ระบบการบริการข้อมูลยังขาดประสิทธิภาพ ผู้ให้บริการด้านการท่องเที่ยวขาดความรู้ความเข้าใจ และจิตสำนึกในการให้บริการและขาดทักษะทางภาษา

1.4 ด้านการตลาดการท่องเที่ยว มีทรัพยากรท่องเที่ยวพร้อมขายที่หลากหลาย มีภาพลักษณ์ด้านท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรมที่โดดเด่น สอดคล้องกลมกลืนกับภาพลักษณ์การท่องเที่ยว แต่ยังขาดการส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวร่วมกัน

2. ความสอดคล้องของแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวจังหวัดกับวิสัยทัศน์กลุ่มจังหวัด

ผลการวิจัยการประเมินความสอดคล้องของแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว จังหวัดกับวิสัยทัศน์กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง พบว่า

แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของจังหวัด ที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์กลุ่มจังหวัด-ภาคกลางตอนล่าง มักเป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาธุรกิจบริการ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวพื้นฐาน กิจกรรมการท่องเที่ยวทางเลือก การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการท่องเที่ยว การมุ่งเน้นการฟื้นฟูและปรับปรุงสภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อรองรับการพัฒนาที่ยั่งยืน การส่งเสริมอนุรักษ์เผยแพร่วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น การประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยว การศึกษาสำรวจทรัพยากร

เพื่อหาแนวทางรองรับปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น และการเสริมสร้างศักยภาพและพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยว

แผนยุทธศาสตร์จังหวัดด้านการท่องเที่ยว ที่ไม่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง มักเป็นโครงการที่มุ่งเน้นการพัฒนาจังหวัดในด้านเศรษฐกิจ และสังคมที่ไม่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยตรง อีกทั้งมุ่งเน้นการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับศักยภาพและความเหมาะสมของแต่ละจังหวัด อันอาจจะนำไปสู่การเกิดผลกระทบเชิงลบที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้

นำชัย หนูผล และคนอื่น ๆ (2543) จัดทำ รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนบ้านโป่ง ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยและพัฒนาที่ประยุกต์รูปแบบจำลองการประเมินผลของ Center of Study and Evaluation (CSE model) โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อทราบถึงศักยภาพของชุมชนบ้านโป่งในการพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อศึกษาและพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการบริหารจัดการและดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวที่มีชุมชนเป็นฐาน เพื่อศึกษาลักษณะหรือรูปแบบการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการบริหารจัดการและดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยว และเพื่อวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน การดำเนินการวิจัยได้ดำเนินการโดยการยึดกรอบการประเมินผลตามรูปแบบจำลองการประเมินผล CSE ซึ่งแบ่งเป็น 5 ตอน คือ (1) ขั้นสืบค้นปัญหาและความต้องการ (need assessment) ผลการดำเนินการวิจัยในขั้นตอนนี้พบว่า ชุมชนบ้านโป่งมีทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมชุมชนที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้เป็นอย่างดี (2) ขั้นการวางแผนแก้ปัญหา (program planning) ขั้นนี้คณะผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยใช้เทคนิค AIC--Appreciation, Influence, and Control ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาทางเศรษฐกิจเป็นปัญหาหลักของประชาชนบ้านโป่ง หากแต่ชุมชนยังมีทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ค่อนข้างสมบูรณ์สามารถนำมาใช้ในการแก้ปัญหาได้ (3) ขั้นการประเมินผลการดำเนินงาน (implementation evaluation) หลังจากชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านโป่งได้เตรียมความพร้อมในการดำเนินงานให้บริการการท่องเที่ยว ผลการประเมินได้ถูกนำเสนอในการประชุมคณะกรรมการ

และสมาชิกชมรม เพื่อพิจารณาตัดสินใจในการปรับปรุง และปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการให้บริการการท่องเที่ยวให้เป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยว บนพื้นฐานของการอนุรักษ์ไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมชุมชนให้ยั่งยืน (4) ขั้นตอนการประเมินผลความก้าวหน้า (progress evaluation) หลังจากชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านโป่งได้ปรับปรุงรูปแบบและวิธีการดำเนินการให้บริการตามผลการประเมินแล้ว ผลการประเมินในขั้นตอนนี้พบว่า นักท่องเที่ยวมีระดับความพึงพอใจสูงกว่าการประเมินในขั้นการดำเนินงาน ซึ่งหมายความว่า ชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านโป่งได้ปรับปรุงรูปแบบและวิธีการดำเนินธุรกิจบริการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เหมาะสมถูกต้องทิศทางขึ้นตลอดเวลา และ (5) ขั้นตอนการประเมินผลที่เกิดขึ้น (outcome evaluation) ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินธุรกิจของชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านโป่งประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง ดังเห็นได้จากผลกำไรจากการดำเนินธุรกิจบริการที่นำมาปันผลในการประชุมใหญ่ประจำปี ทุกขั้นตอนของกรอบดำเนินการวิจัย คณะผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research--PAR)

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรม แนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนโดยการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง ผู้วิจัยได้ค้นพบปัจจัยที่สำคัญที่เป็นตัวแปรอิสระที่มีผลต่อตัวแปรกลางและตัวแปรตาม และสามารถกำหนดแนวคิดในการวิจัย (conceptual framework) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ตัวแปรอิสระ (independent variables) ประกอบด้วย

1.1 ศักยภาพของชุมชน

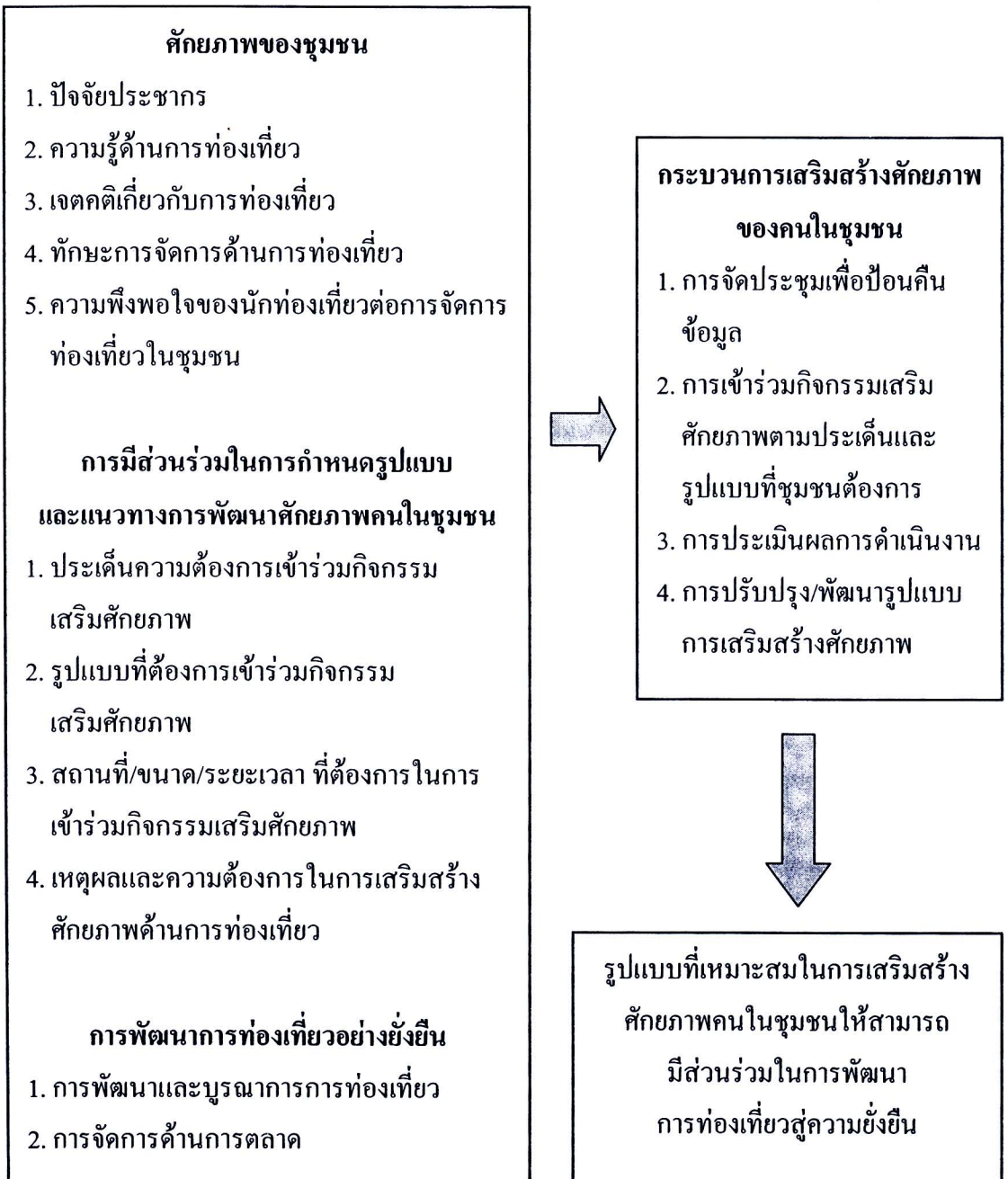
1.2 การมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบและแนวทางการพัฒนาศักยภาพ

คนในชุมชน

1.3 การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2. ตัวแปรกลาง (moderating variables) กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพของคนในชุมชน

3. ตัวแปรตาม (dependent variables) รูปแบบที่เหมาะสมในการเสริมสร้างศักยภาพคนในชุมชนให้สามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน

ภาพ 5 กรอบแนวคิดในการวิจัย